

รายงานการวิจัยแผนที่คนดี PEOPLE MAPPING

รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม
มิรา ชัยมหาวงศ์

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม)
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

คำนำ

“แผนที่คนดี” เป็นโครงการนำร่องที่ได้รับแนวคิดจาก ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ที่ไปค้นหาคุณค่าความดีงามในทุกผู้คนที่ในกลุ่มตัวอย่าง ๓ หมู่บ้าน บนเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ โดยเลือกตัวแทนหมู่บ้านละ ๑ คน รวม ๔๔๖ หมู่บ้าน มีผู้ช่วยวิจัยเป็นคนในพื้นที่ร่วมดำเนินการโดยใช้การสนทนาที่เน้นการฟังอย่างลึกซึ้ง และการจดบันทึก จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เพื่อระบุเรื่องราวคุณค่าความดีของแต่ละคนจากสิ่งที่ได้บันทึกไว้แล้วนำมาผลิตเป็นสื่อนำเสนอคุณค่าจากมุมมองของคณะนักวิจัย เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คุณความดีจากกัน เกิดความศรัทธาต่อตนเอง และบางรายสามารถภูมิใจให้เกิดการทำความดีอีกด้วย

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน) ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม หัวหน้านักวิจัย คุณมีรา ชัยมทาวงค์ และคณะที่ดำเนินการศึกษาวิจัยจนปรากฏผลเป็นรูปธรรม บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นที่ชื่นชมของผู้ทรงคุณวุฒิ นักคิด นักพัฒนา ซึ่งต้องการเห็นภาพการพัฒนาในทำนองนี้มาช้านาน ต่างหวังที่จะเห็นคนในชุมชนสามารถดึงศักยภาพในตัวของเขามาใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน ช่วยกันสร้างชุมชนที่แวดล้อมด้วยความดี ความงาม สืบสานต่อกันจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง และหวังว่าจะมีผู้นำกระบวนการแผนที่คนดีซึ่งเป็นนวัตกรรมไปขยายผลในชุมชนและสังคมที่เกี่ยวข้องให้สังคมไทยเต็มไปด้วยความดีความงามในที่สุด

นางสาวราตรี พุ่มทรัพย์

(นางสาวราตรี พุ่มทรัพย์)

ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม)
สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)

อารัมภบท

การที่ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรมได้ให้การสนับสนุนแก่สถาบัน
อาศรมศิลป์ดำเนินโครงการวิจัยแผนที่คนดี ให้เกิดขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๕๔๘ นี้ นับเป็นการ
เปิดโอกาสแก่นักศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอีกมิติหนึ่ง ซึ่งยังไม่แพร่หลายหรือเป็นที่รู้จัก
กันมาก่อน อีกทั้งยังเป็นการทำงานเชิงนามธรรมที่อาศัยคุณธรรมพื้นฐานที่จับต้องได้ยากอีกด้วย
จึงนับเป็นวิสัยทัศน์ที่กล้าหาญ น่าชื่นชม ของศูนย์คุณธรรมฯ เป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยยังได้รับความไว้วางใจ และได้รับกำลังใจจากผู้ทรงคุณวุฒิในการ
ดำเนินงาน โดยได้รับคำแนะนำต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ ตั้งแต่ระยะแรกเริ่มดำเนินการ และต่อมา
ในระหว่างการทำงานในพื้นที่ ผู้อำนวยการศูนย์ฯ คือ คุณนราทิพย์ พุ่มทรัพย์ ได้พาคณะไป
เยี่ยมโครงการที่เกาะลันตา หรือในการประชุมเพื่อการรายงานผลช่วงกลางโครงการ และเมื่อ
เสร็จสิ้นโครงการ ทำให้โครงการแผนที่คนดีเติบโตมาได้ท่ามกลางการดูแลของผู้รู้มาโดยตลอด
ทั้งผู้วิจัยเองก็มักจะขอคำแนะนำปรึกษาจากครู อาจารย์ หลากๆ ท่านอยู่เสมอ ตั้งแต่ ศาสตราจารย์
นายแพทย์ ประเวศ วะสี ศาสตราจารย์ระพี สาคริก ศาสตราจารย์นายแพทย์ วิจารณ์ พานิช
ศาสตราจารย์ สุนน อมรวิวัฒน์ ดร.เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่ รองศาสตราจารย์ ดร.อุบลรัตน์
ศิริยุวศักดิ์ และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้ความเห็นต่อโครงการอย่างสร้างสรรค์ยิ่ง
โครงการวิจัยแผนที่คนดี ซึ่งดูเหมือนเริ่มการเดินทางอย่างไม่มีแผนที่ในตอนแรก จึงค่อยๆ ชัดเจน
และมีทิศทางมากขึ้น จนกระทั่งตั้งหลักได้ที่กระบวนการ เครื่องมือ และการพัฒนาบุคคล ซึ่งใช้
การเรียนรู้บนฐานคุณธรรมความดี จึงปรากฏเป็นปฏิบัติการที่มีแบบแผน และสามารถ
สังเคราะห์ความรู้ที่เป็นระบบขึ้นได้ พร้อมๆ กับผลลัพธ์ที่เป็นการสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน
และการสร้างบุคลากรผู้นำการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นผู้ที่เปลี่ยนแปลงคุณภาพตนเองก่อน

ในที่สุด คำว่า “แผนที่คนดี” ที่ ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี ได้เคยบอกกล่าว
แนะนำ หรือริเริ่มไว้ จึงเป็นจริงในทางปฏิบัติ และเกิดผลที่น่าพอใจ อีกทั้งกำลังใจถูกนำไปขยายผล
ต่อไปอีก ทั้งในพื้นที่เดิม และพื้นที่อื่นๆ โดยใช้เป็นเครื่องมือในการจัดความสัมพันธ์อย่าง
สร้างสรรค์ในหน่วยงาน ในองค์กรต่างๆ นับว่าเป็นการเผยแพร่สิ่งที่ดีมีประโยชน์สู่สังคมได้ด้วย
ความอนุเคราะห์จากทุกๆ ฝ่าย ซึ่งสถาบันอาศรมศิลป์ และคณะผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณ ด้วย
ความซาบซึ้งใจที่ได้รับโอกาสนี้สร้างคนดี ชุมชนดี ได้ต่อไป

รองศาสตราจารย์ประภาภัทร นิยม

สถาบันอาศรมศิลป์

๑๔ ก.ค. ๔๙

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

โครงการแผนที่คนดี ได้รับแนวความคิดมาจาก ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ซึ่งกล่าวว่า คนไทยทุกคนล้วนมีดี มีความรู้ในตัวเอง ถ้าเราให้ความสำคัญกับความรู้ในตัวคน คนไทยทุกคนจะมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นคนของทุกคนนี้เองคือศีลธรรมพื้นฐานของสังคมทั้งหมดนี้จึงเป็นที่มาของโครงการแผนที่คนดีซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อปฏิบัติการค้นหาคุณค่า ความดี ความรู้ ของคนแต่ละคนในระดับชุมชนหมู่บ้าน และพัฒนาสื่อเพื่อเผยแพร่ให้ทุกคนได้รับรู้ เกิดการยอมรับในคุณค่าศักดิ์ศรีของกันและกัน จนเกิดความมั่นใจในตนเองและชุมชน ก่อให้เกิดการร่วมกันคิด ร่วมกันพัฒนาชุมชนบนความสามารถของตนเองต่อไปได้ ดังนั้น แผนที่คนดีจึงหมายถึง กระบวนการ สำรวจ รับรู้ สังเกต และบันทึก เพื่อระบุถึงบุคคลด้วยคุณค่าความสามารถและความดีงาม ในระดับหมู่บ้าน ชุมชน รวมทั้งมิติอื่น ๆ ที่เป็นความรู้ ความคิด และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ ครอบงำแก่การถ่ายทอด

กระบวนการแผนที่คนดีเป็นกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ในระดับชุมชนหมู่บ้าน

โครงการวิจัยแผนที่คนดี มีวัตถุประสงค์หลักในการฟื้นคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้กับคนทุกคนในระดับหมู่บ้าน ดังนั้นคณะผู้วิจัย จึงเลือกใช้**กระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเรียนรู้** (Participatory Learning and Action Research) กับชาวบ้านโดยตรง ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่อาศัย**การเชื่อมต่อมิติความเป็นมนุษย์เข้าด้วยกัน** กระบวนการนี้จึงประกอบไปด้วย การสร้างความสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ เป็นกัลยาณมิตร การสนทนาที่เป็นมิตรและการฟังอย่างลึกซึ้ง การบันทึกเรื่องราวและภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการบันทึกและกลั่นกรองเนื้อหาที่ตรงกับความเป็นจริง และชัดเจน บ่งบอกถึงคุณค่า ความดี ความรู้ ความสามารถ ของแต่ละบุคคล โดยลดอคติลงให้มากที่สุด และขั้นตอนสุดท้าย คือ การสื่อเรื่องราวเหล่านั้นกลับไปยังหมู่บ้าน โดยการเผยแพร่ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และวีดิทัศน์เพื่อนำเสนอ สะท้อนคุณค่าของชาวบ้านแต่ละคน ให้เกิดการรับรู้อย่างเป็นสาธารณะ ผลที่เกิดขึ้นทันที คือ **ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง และเกิดความศรัทธาซึ่งกันและกัน** และเกิดแรงจูงใจในการที่จะร่วมกันทำสิ่งที่ดีๆ ให้เกิดขึ้นกับชุมชนหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการหันหน้าเข้าหากันอย่างเป็นมิตร ที่สามารถจะพัฒนาต่อไปให้กลายเป็นพลังความเข้มแข็งของชุมชนพื้นฐานได้

ปฏิบัติการแผนที่คนดีเป็นโอกาสในการสร้างผู้นำตามธรรมชาติขึ้นในชุมชน

ในขณะที่พื้นที่ปฏิบัติการ คือ ๓ หมู่บ้านในเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ เป็นกรณีเฉพาะที่สะท้อนภาพความเสื่อมสลายของสังคมพื้นฐาน อันมีสาเหตุเนื่องมาจากธรณีพิบัติสึนามิ

และกระแสการท่องเที่ยวที่เบ่งบานขึ้นหลังเหตุการณ์นั้น ได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากเกษตรกร ชาวประมง ที่หาอยู่หากินค้าขายในท้องถิ่น มาเป็นการรับจ้างเพื่อสร้างรายได้และซื้อสิ่งอุปโภคบริโภคที่อำนวยความสะดวกสบาย สร้างขยะวัตถุขึ้นมากมายในเกาะ และเริ่มเกิดปัญหาวัยรุ่น เยาวชนเติบโตอย่างไรทางเสีย ขาดความผูกพัน อบรมบ่มวินัยจากครอบครัว เริ่มรับเอาวัฒนธรรมจากชาวต่างชาตินักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดความแปลกแยกของผู้คนในระดับหมู่บ้านมากขึ้น ดังนั้น ปฏิบัติการของแผนที่คนดี จึงชักชวนให้เยาวชน **คนรุ่นใหม่ในท้องถิ่นมาเป็นผู้ช่วยวิจัย** เพื่อเปิดโอกาสให้เขาได้พัฒนาความสัมพันธ์อันใกล้ชิด และรับรู้ข้อมูลที่แท้จริงในระดับบุคคล ครอบครัว ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจสถานการณ์ ผลกระทบ และสื่อสารเพื่อการแก้ปัญหาร่วมกันต่อไป ทั้งนี้ โครงการวิจัยได้เลือกใช้เครื่องมือ หลักการ และหลักธรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเรียนรู้ คือ เกิดการเรียนรู้ในหลักการ วิธีการ เรื่องราว ไปด้วยกัน ทั้งผู้วิจัยและชาวบ้าน จนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพขึ้น โดยออกแบบเครื่องมือหลักดังต่อไปนี้

๑) การสนทนาแบบกัลยาณมิตร (แทนการสัมภาษณ์อย่างมีรูปแบบ) คือ ปรับวิธีการของสุนทรียสนทนา (Bohmian's Dialogue) ที่เน้นการรับฟังอย่างลึกซึ้ง และหลักของสัมมาวาจา คือ สนทนา-สอบถาม ในเรื่องที่เป็นสารประโยชน์ เรื่องที่เป็นเรื่องจริง และเป็นคำพูดที่สร้างความพอใจให้แก่ผู้ฟัง ผู้ฟังๆแล้วมีความสุข มีเมตตา ปราศจากอคติ

๒) การบันทึกเรื่องและภาพ ซึ่งผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย เริ่มฝึกฝนไปพร้อมๆ กัน โดยเฉพาะผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นชาวบ้านในท้องถิ่นมักจะมองข้าม หรือไม่แน่ใจที่จะระบุสิ่งที่ได้ยินได้ฟังว่ามีความสำคัญหรือเป็นความรู้ ความดี เป็นคุณค่า เป็นคุณธรรมพื้นฐาน ที่ช่วยให้แต่ละครอบครัวดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก จึงต้องฝึกใช้หลักโยนิโสมนสิการเพื่อย้อนกลับมาพิจารณาเรื่องราวอย่างแยบคายและเป็นกุศล

๓) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ กลั่นกรอง ข้อมูลหรือเรื่องราวที่บันทึกมา เพื่อคัดเลือกและถ่ายทอด นำเสนอเผยแพร่ ให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน ดังนั้นการวิเคราะห์จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ผู้วิจัยได้ฝึกหัดเรียนรู้ผ่านวิธีคิดที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) ซึ่งก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดการเปลี่ยนแปลงมุมมองขยายออกอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการยอมรับความคิดเห็นข้อมูลที่แตกต่าง และฝึกหาประโยชน์ได้ และเครื่องมือสุดท้ายที่สำคัญ คือ

๔) การสร้างสื่อ ทั้งสิ่งพิมพ์และวิดีโอ ซึ่งเป็นเทคนิควิธีใหม่สำหรับผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ต่อเมื่อได้ลงมือเรียนรู้และสร้างสรรค์จนเกิดทักษะแล้ว จึงเริ่มเข้าใจถึงอิทธิพลของสื่อและยิ่งเห็นผลที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านที่พอใจ และให้การตอบรับอย่างดียิ่งเกินคาด จึงเห็นความสำคัญในการใช้สื่อเป็นส่วนสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านหันกลับมาผูกพันกันด้วยโครงสร้างทางสังคมที่เคยเป็นมาเหมือนญาติพี่น้องกัน ที่มีแวดวงพบปะกันเป็นประจำ เช่น สภากาแฟของชาวบ้าน เป็นต้น

ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ในกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เรียนรู้นี้ เห็นได้ชัดเจนว่าเกิดวงจรการสร้างความรู้ใหม่สำหรับผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยอยู่ตลอดเวลา หากมีอุปสรรคหรือขัดข้องทำให้วงจรการเรียนรู้สะดุด จะเห็นผลกระทบต่อการดำเนินงานทันที ดังนั้น เมื่อคณะผู้วิจัยปรับแก้ได้ทันการณ์ ก็มักจะได้รับความสะดวกแจ่มแจ้งหรือความรู้ใหม่ๆ ตามมา ดังเช่น *ความเป็นกัลยาณมิตร* นั้นมาจากการสร้างความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อกัน ให้ความไว้วางใจกัน รับฟังกันด้วยดีอย่างเท่าเทียมปราศจากอคติเกิดการยอมรับนับถือคุณค่าซึ่งกันและกันได้อย่างจริงใจ เป็นต้น หรือความรู้เรื่อง *“การระบุ คุณค่า ความดี ความรู้ความสามารถ”* ของคนธรรมดาสามัญที่ดูเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นอยู่แล้วในชีวิตของคนๆ หนึ่งนั้น จะต้องอาศัย *มุมมองที่เร้ากุศลและการฟังที่ลึกซึ้ง* ที่แม่นยำและตรงกับความเป็นจริง เปรียบได้กับการระบุพิภพตำแหน่งที่ตั้งในทางภูมิศาสตร์ ทั้งหมดนี้อาจรวมเรียกได้ว่าการสร้าง *ปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์* นอกจากนี้ *การถ่ายทอดสื่อสาร* ยังเป็นมุมมอง เป็นความรู้ใหม่ ที่คณะผู้วิจัยเพิ่งจะประจักษ์ว่ามีผลสะท้อนและกระตุ้นความคิดและจิตใจของผู้ที่ได้รับสื่ออย่างยิ่ง แม้จะเป็นเครื่องมือทางเทคนิค แต่กลับช่วยส่งผลการรับรู้ในวงกว้างได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดความเข้าใจที่เป็นเอกภาพกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และทำให้เกิดความเห็นว่าอิทธิพลของสื่อที่สูงมากนี้ อาจมีผลได้ทั้งบวกและลบ ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ใช้สื่อที่ตัวเองที่จะต้องมีความระมัดระวังด้วยความรับผิดชอบอย่างยิ่ง คือ *คิดในสิ่งที่ดี ก่อนจะสื่อออกไป* นอกจากนี้กระบวนการแผนที่คนดียังช่วยให้พบความต้องการเร่งด่วนของหมู่บ้านที่ต้องการกลไกหรือเครื่องมือประสานโครงสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนเพื่อลดช่องว่าง และช่วยให้ชาวบ้านสามารถมีเวทีของการพบปะสื่อสารกันได้อย่างเป็นปกติ เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมระดับหมู่บ้านที่ตกอยู่ในสภาพต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน แต่ไม่อาจพยายงสถานะความเป็นอยู่เอาไว้ได้จริง ผู้วิจัยได้เห็นและรับรู้ถึงความอ่อนแอของสังคมพื้นฐานที่ถูกกดทับด้วยระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างชัดเจนโดยชาวบ้านสามารถสะท้อนปัญหานี้ได้ด้วยตนเอง แต่ยังไม่สามารถรับมือหรือแก้ปัญหานี้ได้ เรื่องนี้เป็นปัญหาในระดับโครงสร้างสังคมใหญ่ทั้งหมดด้วย เพราะหากพื้นฐานกำลังทรุดโทรม ส่วนบนก็ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้เช่นกัน เป็นปัญหาที่ทุกฝ่ายควรเข้ามาดูแลก่อนที่จะสายเกินไป

ผลลัพธ์จากโครงการแผนที่คนดี

อาจกล่าวได้ว่า โครงการหรือปฏิบัติการแผนที่คนดีนี้ เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปใช้ต่อกับบริบทต่างๆ อย่างหลากหลาย เพราะอาศัย “การเรียนรู้” ของบุคคลเป็นที่ตั้ง และเป็นการเรียนรู้เข้าสู่เรื่องที่เป็นคุณธรรม ความดี คุณค่าพื้นฐานของคน ของกลุ่ม และของชุมชน ดังนั้น

จึงให้ผลลัพธ์ที่เป็นบวกไม่มากนักน้อยเสมอโดยเฉพาะในกรณีของหมู่บ้านและผู้ช่วยวิจัยที่เกาะลันตานี้ จะเห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทันที คือ

- ๑) การสร้างกระแสหรือแรงจูงใจในการ**ฟื้นฟูความเข้มแข็งของชุมชนด้วยศีลธรรมพื้นฐาน** (Morality Empowerment) ของชาวบ้าน ซึ่งในปัจจุบันสถานการณ์ของชุมชนพื้นฐานที่เกาะลันตา กำลังถูกเบียดเบียนคุณค่าและวิถีชีวิต ถูกกระทบด้วยกระแสบริโภคนิยมจากการท่องเที่ยวโลกาภิวัตน์ จึงเป็นจุดหักเหที่กำลังทำลายชาวบ้าน ที่เริ่มรู้สึกตัวว่าวิถีชีวิตไม่เป็นปกติสุขมากขึ้นทุกวัน ครั้นจะลุกขึ้นแก้ไข ก็ไม่อาจจะทำได้เพียงลำพัง จะหันไปพึ่งพาโครงสร้างการปกครองของรัฐ ก็พบว่า เป็นโครงสร้างที่เอื้อและสนับสนุนกระแสบริโภคนิยมและการท่องเที่ยว ชาวบ้านเริ่มหมดที่พึ่ง จึงคิดพึ่งตัวเอง และแสวงหาโครงสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้นกระบวนการแผนที่คนดีจึงนับว่าเข้ามาในจังหวะสถานการณ์ที่อาจเป็นทางเลือกของการแก้ปัญหาด้วยชุมชนพึ่งตัวเองบนพื้นฐานของศีลธรรม ไม่เคลือบแฝงด้วยผลประโยชน์ หรือการแก่งแย่งแข่งขันกัน แต่หันหน้ามาหาวิธีการจัดการด้วยมิติแห่งการฟื้นฟูวิถีชีวิต ร่วมกัน เป็นกลุ่มก้อน บนความไว้วางใจกัน เห็นคุณค่า ความดีซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงพบว่าผู้ช่วยวิจัยได้ผันตัวเองไปเป็นผู้สร้างกิจกรรมกลุ่มทางด้านอาชีพในชุมชนหมู่บ้านของตน ทีละกลุ่มเล็กๆ โดยใช้ความสามารถที่ได้ฝึกฝนมาจากแผนที่คนดีนี้เอง
- ๒) ผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัดเจนที่สัมพันธ์กับข้อ ๑) ก็คือ การปรับเปลี่ยนทางคุณภาพของคณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ที่พลิกบุคลิก ทัศนคติ ความคิดเห็น วิธีการปฏิสัมพันธ์ อย่างสร้างสรรค์ได้ด้วยความละเอียดอ่อนและแยบคาย ลดอคติ โทสะ รักษาความเป็นปกติของตนเองได้อย่างเป็นธรรมชาติ แม้ว่ากว่าจะผ่านพ้นจุดเปลี่ยนแปลงมาได้ ก็ต้อง ผ่านความยากลำบาก คับข้องใจ ในการยอมรับข้อด้อยของตนเอง การกลับเข้ามาดูแล สำนวญตนเอง ก่อนที่จะพุ่งเล็งโทษที่ผู้อื่น และสามารถนำหลักศาสนธรรมของตนมาปฏิบัติได้ชัดเจนมากขึ้น
- ๓) เกิดการขยายผลโดยธรรมชาติ เป็นผลลัพธ์ที่ทำให้โครงการแผนที่คนดีต้องมีระยะที่ ๒ ตามมา เพราะเมื่อจิตใจของชุมชนชัดเจนขึ้น มีคนร่วมคิดร่วมทำมากขึ้น ผู้ช่วยวิจัยเองก็เป็นคนในท้องถิ่นที่มีความรัก ความจริงใจ ที่จะดูแลชุมชนของตน จะต้องผลานการจัดการเพิ่มขึ้นและมีหน้งานใหม่ที่ช่วยกันพิจารณา เลือกสรร ทั้งด้วงงาน และวิธีสานความเข้าใจอย่างกว้างขวางขึ้นนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

โครงการแผนที่คนดี น่าจะเป็นปฏิบัติการที่สามารถนำไปขยายผลได้กว้างขวาง เพราะโดยหลักการหรือหัวใจของเรื่องนี้ คือ การเปิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ทางบวก ซึ่งต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาตนเองทางด้านจิตใจ คุณธรรมจากภายใน จึงจะสามารถเรียนรู้คุณค่า คุณธรรมความดีของผู้อื่นได้ ซึ่งวิธีการนี้อาจจะช่วยปรับใช้ได้อย่างหลากหลายกับงานชุมชน หรือในองค์กร กลุ่มต่างๆ แม้แต่ในครอบครัว เป็นการเสริมแรงด้านบวกให้กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ด้วยการยกระดับคุณธรรมขึ้นเป็นพื้นฐานจิตใจได้อย่างง่ายดาย ดังนั้นการเผยแพร่หลักการ วิธีการของแผนที่คนดี ตลอดจนเรื่องราวความสำเร็จที่เกิดขึ้นจริงในที่ต่างๆ ออกไปเพื่อให้เกิดการประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางต่อไป

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(๓)
บทสรุปผู้บริหาร	(๕)
สารบัญ	(๑๐)
สารบัญภาพ	(๑๒)
สารบัญตาราง	(๑๓)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑. แนวคิดและหลักการสำคัญ	๑
๒. วัตถุประสงค์ของโครงการ	๓
๓. ความหมาย “แผนที่คนดี”	๓
๔. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย	๔
บทที่ ๒ แนวคิดและเอกสารที่เกี่ยวข้อง	๕
๑. สาระสำคัญเริ่มต้นของโครงการแผนที่คนดี	๕
๒. การอธิบายกระบวนการเรียนรู้ในโครงการ	๔
- ความหมายกระบวนการเรียนรู้	๔
- ปัจจัยหลักอันก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์	๙
- วิธีคิดตามหลักของโยนิโสมนสิการ	๑๐
๓. การสร้างความเป็นกัลยาณมิตร	๑๓
- หลักของความเป็นกัลยาณมิตร	๑๓
๔. กระบวนการสร้างสื่อ	๑๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๖
๑. ขั้นตอนดำเนินการศึกษาวิจัย	๑๗
๒. ระยะเวลาในการดำเนินการ	๑๙
๓. สถานที่ดำเนินโครงการ	๑๙
๔. การเลือกชุมชนศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง	๒๐
๕. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล	๒๑
๖. การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล	๒๒

บทที่ ๔	เล่าเรื่อง...การปฏิบัติการแผนที่คนดี	๒๓
	๑. การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ	๒๓
	- กิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ ๑	๒๕
	- กิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ ๒	๒๘
	- กิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ ๓	๒๙
	๒. การฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของผู้ช่วยวิจัย	๓๒
	๓. การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ข้อมูลและการใช้ “สื่อ”	๓๘
บทที่ ๕	ผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้นจากโครงการ	๔๒
	กลุ่มที่ ๑ : กลุ่มผู้ปฏิบัติการ	๔๒
	กลุ่มที่ ๒ : กลุ่มชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ปฏิบัติการ	๔๕
	กลุ่มที่ ๓ : กลุ่มชุมชนที่อยู่ภายนอกพื้นที่ปฏิบัติการ	๖๒
บทที่ ๖	สรุปอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๖๖
	๑. สรุปและอภิปรายผล	๖๖
	๑. กระบวนการในโครงการแผนที่คนดี	๖๗
	๒. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๗๖
บรรณานุกรม		๗๗
ภาคผนวก		๗๙
	ภาคผนวก ก. ตัวอย่างสื่อที่นำไปติดตั้งในชุมชน	๘๐
	ภาคผนวก ข. ข้อมูลสภาพทั่วไป อำเภอลันตา จังหวัดกระบี่	๘๖
	รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณารายงานการวิจัย	๙๔
	รายชื่อคณะที่ปรึกษาและผู้ดำเนินงานโครงการ	๙๕

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
บทที่ ๒	
๒.๑ กระบวนการสร้างสื่อในฐานะของเครื่องมือในการสะท้อนภาพความจริง ความดี และความงามของมนุษย์	๑๔
๒.๒ กระบวนการสร้างสื่อที่ผ่านการตีความของบุคคลจากโครงการแผนที่คนดี	๑๕
บทที่ ๔	
๔.๑ กิจกรรม “Sociomatrix”	๒๕
๔.๒ กิจกรรม “ศิลปะกับการทำความเข้าใจภายใน”	๒๕
๔.๓ กิจกรรม “หาสัญลักษณ์แทนตัว”	๒๖
๔.๔ กิจกรรม “เดินกับสติ”	๒๘
๔.๕ กิจกรรมแผนที่เดินดิน (๑)	๒๙
๔.๖ กิจกรรมแผนที่เดินดิน (๒)	๓๐
๔.๗ กิจกรรมการนำเสนอเรื่องเล่าจากแผนที่	๓๐
๔.๘ สรุปลักษณะการอบรมเชิงปฏิบัติการ	๓๑
๔.๙ การรับรู้และระบุคุณค่า	๓๔
๔.๑๐ การผลิตสื่อ	๓๙

สารบัญตาราง

๒.๑ องค์ประกอบของสื่อ	๑๕
๓.๑ แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล	๒๑
๔.๑ วัตถุประสงค์ของกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ	๒๔
๖.๑ ผลกระทบของโครงการแผนที่คนดี	๖๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑. แนวคิดและหลักการสำคัญ

ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้กล่าวไว้ว่า “ทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งความดีอยู่ในหัวใจ และพลังแห่งความดีเกิดจากการเอาความเป็นมนุษย์มาเชื่อมต่อกัน แม้มนุษย์มีกิเลสก็จริง แต่มนุษย์ไม่ได้มีด้านเดียว มนุษย์มีธรรมชาติอีกด้านหนึ่งด้วยทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งความดีอยู่ในหัวใจอย่างที่ว่ากันว่า ‘เมล็ดพันธุ์แห่งโพธิ’ ถ้าใส่ปุ๋ยรดน้ำพรวนดินเมล็ดพันธุ์นี้ก็จะงอกและผลิตดอกออกผลแก่ไพศาล การพัฒนาทุกวันนี้ไปใส่ปุ๋ยรดน้ำพรวนดินกิเลสความชั่วจึงกลบความดี” (ประเวศ วะสี. “สร้างเครือข่ายแห่งความดีให้เต็มประเทศ” มติชนรายวัน: ๒๕๔๗)

ต่อมาในปี ๒๕๔๘ ท่าน ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้กล่าวเสริมแนวคิดข้างต้นให้เป็นรูปธรรมขึ้นว่า “...ถ้าไปทำวิจัย สักหนึ่งตำบล วิจัยทุกคนเลยทั้งตำบล ทั้ง ๕,๐๐๐ คน ทำข้อมูลว่าลุง ป้า น้า อา แก่แกอะไรบ้าง บางคนทำกับข้าวเก่ง บางคนร้องเพลงเก่ง บางคนทำอะไรเก่งนี่ ถือว่าทุกคนเป็นคนเก่งหมด แต่เก่งต่างกัน มีระบบข้อมูลของคนทุกคนในตำบล คนเหล่านั้นก็จะภูมิใจมาก มันจะเปลี่ยนไปเลย เพราะเขาไม่เคยมีเกียรติ ชาวบ้านไม่เคยมีเกียรติ เขาจะกลายเป็นคนมีเกียรติ เขาทำขนมเก่ง เขาแต่งเพลงเก่ง เขาแก้ความขัดแย้ง หรืออะไรก็ได้ สิ่งที่เขารักเขาชอบเป็นสิ่งที่มีเกียรติ แล้วทุกคนเป็นคนเก่งหมด ผมว่ามันจะเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดของคน แล้วมันเป็นศีลธรรมพื้นฐาน ศีลธรรมพื้นฐานหมายถึง เคารพศักดิ์ศรี คุณค่าความเป็นคนของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน การเคารพความรู้ที่มีอยู่ในตัวเขานี้ ผมคิดว่ามันเป็นศีลธรรมพื้นฐาน เพราะคนเราไม่เคยเคารพสิ่งนี้ เราเคารพแต่คนชั้นสูง คนข้างล่างไม่เคยมีเกียรติ คนชายก่ายเดี่ยว เขาไม่เคยมีเกียรติ แต่จริงๆ เขามีเกียรติ เขาชายก่ายเดี่ยวเป็น เขาทำก่ายเดี่ยวเป็น ครุยังทำไม่เป็นเลย ถ้าทำได้สักตำบล คือเรียนรู้วิธีทำไป แล้วมีคนเอาอย่าง หนักเข้านี้ทำทุกตำบล คือทั่วประเทศไทย คนทั้งประเทศกลายเป็นคนมีเกียรติไปหมด ต่อไปมันจะเปลี่ยนเป็นเรื่องศีลธรรม เรื่องราวที่เป็นอยู่จะเปลี่ยนเพราะคนทุกคนมีเกียรติหมด มันก็อยากทำดี ถ้าคนถูกบีบคั้น ไม่มีทางออก ไม่มีเกียรติ ไม่มีศักดิ์ศรี มันทำอะไรก็ได้ อย่างนั้นนะ แล้วก็ตัวความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน มันก็จะเข้ามา แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน แล้วจะมีแหล่งเรียนรู้เยอะเชียว เต็มไปหมดเลย...”

ดังนั้นโครงการแผนที่คนดีจึงเกิดขึ้นจากแนวคิดและข้อเสนอของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี โดยสถาบันอาศรมศิลป์ มูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ ได้เสนอแนวคิดโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจาก ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) ซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อเสริมพลัง

ความดีงามและพัฒนาให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันด้วยความสุข “โครงการแผนที่คนดี (People Mapping)” เป็นโครงการที่ออกแบบกระบวนการด้วยการเข้าไปค้นหาศักยภาพและคุณค่าที่แท้ของความเป็นมนุษย์ จากฐานคิดสำคัญเบื้องต้นคือ “ความเชื่อมั่นต่อคุณค่าภายในมนุษย์ทุกคน” นำพาให้คนกลับไปรู้จัก เรียนรู้และเคารพในคุณค่าของกันและกัน ตระหนักถึงความสำคัญของความแตกต่างอย่างเข้าใจของธรรมชาติและสรรพสิ่ง โดยเริ่มจากการปฏิสังขรณ์สร้างความสัมพันธ์กันอย่างเป็นมิตรและเท่าเทียมนำเอาหลักการของ “ความเป็นกัลยาณมิตร” และการคิดในเชิงบวกเพื่อเปิดประตูการเรียนรู้จากกันและกัน สร้างสภาวะความสบายใจและเอื้ออำนวยให้เกิดการนำเอาคุณค่าของตนเองมาสร้างสรรค์ประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

แนวทางในการดำเนินการจึงเป็นไปในลักษณะของการนำเอาการวิจัยเชิงคุณธรรมจริยธรรมมาผสมผสานกับวิธีการวิจัยเพื่อเรียนรู้และปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning & Action Research: PLAR)^๑ มาเป็นเครื่องมือหลักในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ด้วยตระหนักถึงจุดสำคัญในการเริ่มต้นสร้างบุคลากรที่อยู่ภายในชุมชนให้เป็นผู้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ร่วมมองปัญหา เสนอสถานการณ์และหาหนทางแก้ไขในการทำงานเป็นประสบการณ์ในการพัฒนาตนจนกลายมาเป็น “จุดคานงัด” อันเป็นกลไกสำคัญในการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้เกิดขึ้นภายในชุมชน พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ “นักวิจัย” จากภายนอกชุมชนเรียนรู้ร่วมกับ “ผู้ช่วยผู้วิจัยซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น” และ “คนในชุมชน” การนำตนเองก้าวพ้นออกจากความเคยชินเดิม สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ การเปิดคำถามที่ท้าทายร่วมกับชุมชน รู้จักวิเคราะห์ สรุปผล เพื่อนำเอาข้อมูลไปใช้ให้เกิดประโยชน์ พร้อมทั้งนำเอาเทคนิควิธีการสื่อสารสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นในหลายระดับ และส่วนสำคัญที่สุดที่เป็นหัวใจหลักของการดำเนินการในโครงการนี้ คือ การเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นที่เป็นคนในท้องถิ่น ได้หยั่งถึงคุณค่าแท้ของการเกิดมาเป็นมนุษย์ของกันและกัน รู้จักชื่นชม และสัมผัสความดีงามที่เป็นจริงในวิถีชีวิตของคนในชุมชนของตนเอง รู้จักที่จะเคารพความสามารถ และความดีในตัวของมนุษย์ นำพาให้เขาเข้าใจความแตกต่างหลากหลายในการอยู่ร่วมกัน รู้จักการสร้าง การเชื่อมต่อให้เกิดขึ้นเป็นเครือข่ายของความดีงามต่อไปได้ด้วยเหตุผลของการสร้างการเรียนรู้ใหม่ (Relearning) ร่วมกับคนในชุมชน เพื่อเผยศักยภาพด้านในของมนุษย์ให้ปรากฏชัดนั้น การดำเนินการในโครงการแผนที่คนดี จึงมีลักษณะของการนำเอา “พื้นที่ (Area-Based Research)” มาเป็นเสมือนโจทย์ของการเรียนรู้ เปิดมุมมองในการคิดพิจารณา ทำความเข้าใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นจริงในพื้นที่ เปิดโอกาสให้ระบบการจัดการตัวเอง (Self-Organized) แสดงศักยภาพขึ้นในระหว่างการพัฒนา

^๑ วิธีการวิจัยเพื่อเรียนรู้และปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning & Action Research: PLAR) เป็นวิธีการวิจัยที่ผู้วิจัยลงไปเข้าไปสร้างความคุ้นเคยและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนร่วมเรียนรู้ปัญหาและสร้างการปฏิบัติการขึ้นร่วมกับคนในชุมชน

ปัญหา พร้อมกับนำพาให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ ตั้งแต่ ตัวผู้วิจัยเอง ผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ และสมาชิกในชุมชน ได้ค้นพบศักยภาพตามธรรมชาติของตนเองตามเหตุปัจจัยอันเป็นสภาวะของแต่ละบุคคล

๒. วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อสร้างความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง รู้จักเข้าใจตนเองบนพื้นฐานของปัญญา เกิดการยอมรับในคุณค่าและศักดิ์ศรีของตนเองและชุมชน ให้สมาชิกในชุมชนมีที่ยืนโดยเปิดโอกาสให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิด การกำหนดนโยบาย เป้าหมาย ทิศทาง ในการสร้าง “อนาคต” ของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของสมาชิกในชุมชน
๒. เพื่อสังเคราะห์ กระบวนการ เหตุปัจจัย ความสัมพันธ์ อันเป็นแนวทางในการนำพาให้คนในชุมชนได้มีแนวทางในการหึ่งถึงคุณค่าแท้แห่งตนเองและผู้อื่น รู้จักนำเอาคุณค่าด้านดีงามของตนเองมาแสดงออกให้เป็นที่ปรากฏ โดยนำเอาระเบียบวิธีการ การวิจัยและปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning & Action Research: PLAR) มาดำเนินการในเนื้อหาด้านคุณธรรมจริยธรรม
๓. เพื่อสร้างและพัฒนานักพัฒนาท้องถิ่นที่จะสามารถนำเอา “คุณธรรม” และ “จริยธรรม” ไปใช้ในกระบวนการวิจัยและการจัดการความรู้ และรู้จัก “วิธีการ” ในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนบนกระบวนการวิจัย อันเป็นการสร้างแนวทางในการจัดการองค์ความรู้ที่ชุมชนเป็นเจ้าขององค์ความรู้ที่เกิดขึ้น และเพื่อสร้างนักกระบวนการชุมชนที่สามารถจัดการกระบวนการเพื่อนำให้ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันพัฒนาชุมชนต่อไป
๔. เพื่อติดตามและบันทึกผลปรากฏการณ์จากการปฏิบัติการ วิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้น เพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาต่อยอดอย่างต่อเนื่องในด้านอื่นต่อไป

๓. ความหมาย “แผนที่คนดี”

ศ.นพ.ประเวศ วะสี เป็นผู้ริเริ่มใช้คำนี้ ...เพื่อเรียกกระบวนการเรียนรู้ อันเกิดจากผู้ศึกษา หรือแม้แต่นักเรียน ควรที่จะไปพบปะผู้คน ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำงานพื้นฐานโดยสุจริต ไม่ว่าจะเป็นคนชายก้วยเดี่ยว ชายกาแพ คนงานก่อสร้าง คนกวาดถนน ตลอดจน ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ชาวประมง และอื่น ๆ ที่เราสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในภาคประชาชนคนเดินดิน แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะไม่ได้เรียนสูงแต่ก็มีประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญที่เกิดจากการทำงานนั้น ๆ มาเป็นเวลานานและได้อาศัยเป็นเครื่องพียงชีวิตตนเอง และครอบครัว

ตลอดจนชุมชนและสังคม อีกนัยหนึ่งหากจะลองอธิบายอย่างสั้นที่สุดตามคำศัพท์ที่น่าจะหมายถึงกระบวนการสำรวจ รับรู้ สังเกต และบันทึก เพื่อระบุถึงบุคคลด้วยคุณค่า ความสามารถ และความดีงาม ตามความเป็นจริงในระดับหมู่บ้าน ชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งเป็นศีลธรรมพื้นฐานของสังคม

อย่างไรก็ดี ความหมายของ “แผนที่คนดี” นั้น ยังประกอบไปด้วยมิติอื่น ๆ ที่เป็นความรู้ ความคิดและเป็นประสบการณ์ที่ยังประโยชน์ควรแก่การถ่ายทอดและนำไปสู่การปฏิบัติอย่างกว้างขวาง หลากหลายรูปแบบในบริบทต่าง ๆ ต่อไป โดยติดตามจากนัยของที่มา และนัยของการปฏิบัติ ซึ่งจะบ่งบอกถึงความหมาย ตามเหตุปัจจัย ที่นำมาซึ่งการเกิดขึ้นของโครงการ ความ เป็นไปของโครงการ ตลอดจนการบรรลุผล บนเงื่อนไข สภาพแวดล้อมตามบริบทจริง

๔. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

๑. ชาวบ้านและชุมชนตระหนักถึงคุณค่าในตัวเอง มีความมั่นใจในการเข้าร่วมพัฒนาชุมชนของตน เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านคุณธรรมและจริยธรรม
๒. สมาชิกในชุมชนมีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น ร่วมสะท้อนปัญหา และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา เกิด “จิตสำนึกสาธารณะ” (Public Conciousness)
๓. เกิดแบบอย่างของบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ
๔. สร้างวัฒนธรรมการสร้างกิจกรรมร่วมกันในชุมชนอย่างเป็นกัลยาณมิตร และเกิดความร่วมมือประสานงานระหว่างภาคีต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการ
๕. เกิดนวัตกรรมการจัดการความรู้ชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้รวบรวมข้อมูล แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน ทุกขั้นตอนของการจัดทำโครงการ ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและต้องการดำรงไว้ซึ่งกิจกรรมหรือสถาบันที่ชุมชนร่วมกันสร้างขึ้นมา
๖. ชุมชนสามารถฟื้นฟูองค์ความรู้ของชุมชนเอง รวมทั้งเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของตนเองและคุณค่าของความรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา โดยที่ไม่ลี้มที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกภายนอก
๗. สร้างองค์ความรู้ในการทำวิจัย และการจัดการความรู้ไปพร้อมกัน เพื่อสร้างกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และการจัดการความรู้ สามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในเวลาเดียวกัน
๘. ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ได้รับการพัฒนาจากกระบวนการ แผนที่คนดี ให้เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ที่สามารถถ่ายทอดเป็นเรื่องเล่าที่มีคุณค่าต่อการนำไปปรับใช้และขยายผลกับชุมชนอื่น ๆ ได้

บทที่ ๒

แนวคิดและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยแบ่งเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็น ๔ ส่วน ส่วนที่ ๑ สารระสำคัญเริ่มต้นของโครงการแผนที่คนดี ส่วนที่ ๒ อธิบายกระบวนการเรียนรู้ในโครงการนี้ ส่วนที่ ๓ การสร้างความเป็นกัลยาณมิตร และส่วนที่ ๔ กระบวนการสร้างสื่อ

๑. สารระสำคัญเริ่มต้นของโครงการแผนที่คนดี

จุดเริ่มต้นสำคัญในการริเริ่มดำเนินการ โครงการแผนที่คนดี (People Mapping) ด้วยเห็นถึงแนวความคิดของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ในการคำนึงถึง “ศีลธรรมพื้นฐาน” อันจะเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการร่วมกันสรรค์สร้างสังคมให้ยั่งยืนเป็นสุข โดยเริ่มต้นพัฒนาที่ “คน” ผู้เป็นฐานของการพัฒนาในสังคม ใช้ “กระบวนการเรียนรู้” มาเป็นแกนกลางสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการ

ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารที่กล่าวถึง “ความสำคัญของการเคารพความรู้ในตัวตน อันจะนำไปสู่การตระหนักรู้คุณค่าแห่งตน อันจะช่วยเสริมศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ ผ่านกระบวนการทำแผนที่มนุษย์ แผนที่ศักยภาพมนุษย์ แผนที่คนดี แผนที่ความดี People Mapping Human Mapping”^๑ และเกิดการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสานติ” ดังต่อไปนี้

“...พลังแห่งจิตสำนึกของมนุษย์เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ถ้าคนไทยทุกคนสำนึกว่า ตนเองมีศักดิ์ศรี มีคุณค่าแห่งความเป็นคน ก็จะมีศักยภาพในการสร้างสรรค์ ตื่นตัวในการลงมือทำอะไรๆ ด้วยตนเอง มีส่วนร่วมในกิจการของชุมชน ของสังคม ของประเทศ เรียนรู้จากทุกสิ่งทุกอย่าง รดน้ำพรวนดินเมล็ดพันธุ์แห่งคามดีที่ฝังลึกอยู่ในตัวทุกคนในห้วงอวกาศแผ่ไพศาล ก็จะเป็นพลังสร้างสรรค์อันมหาศาล ทุกวันนี้ พลังนี้ต่ำ เพราะสังคมไทยไม่เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะของคนเล็กคนน้อยคนยากคนจน การเคารพศักดิ์ศรี และคุณค่าความเป็นคนของคนทุกคนคือ ศีลธรรมพื้นฐาน ตรงนี้ต้องอ่านซ้ำๆ ทบทวนดูให้ลึก เพราะเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ประเทศไทยขาดศีลธรรมพื้นฐานนี้จึงติดขัดไปหมด ระบบการศึกษาทั้งหมดตั้งแต่อนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัยยิ่งซ้ำให้ขาดศีลธรรมพื้นฐานนี้มากขึ้น เพราะเมื่อ

^๑ “แผนที่มนุษย์” “แผนที่ศักยภาพมนุษย์” “แผนที่คนดี” “แผนที่ความดี” “People Mapping” “Human Mapping” เป็นชื่อที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ บทความ และปาฐกถาของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ซึ่งมีความหมายถึง กระบวนการค้นหาศักยภาพของมนุษย์ด้านต่างๆ

นักเรียนเข้าเรียนในสถาบันใดๆ จะรู้สึกตลอดเวลาว่า “สถาบันมีเกียรติ ชาวบ้านไม่มีเกียรติ” ตาสี ตาสา ยายมี ยายมา คนชายก่วยเดี่ยว คนชายของชำ ช่างผสมปูน ไม่เคยมีเกียรติในสังคมไทย การให้ความสำคัญแก่ความรู้ในตำรามากกว่า ความรู้ในตัวคน ยิ่งทำให้คนทั้งหมด ไม่มีเกียรติ ไม่มีศักดิ์ศรี **ที่จริงคนทุกคนมีความรู้ในตัวเอง และเป็นความรู้ที่มีประโยชน์มาก** เช่น ชาวนามีความรู้ในการทำนา คนชายก่วยเดี่ยวมีความรู้ในการทำและชายก่วยเดี่ยว ช่างผสมปูนมีความรู้ในการผสมปูน ถ้าเราให้ความสำคัญแก่ความรู้ในตัวคนไทยทุกคนจะมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีขึ้นมาทันทีทั้งประเทศ มีโรงเรียนบางโรงเรียน ที่ให้นักเรียนไปเรียนจากคนชายของชำ คนชายก่วยเดี่ยว ช่างผสมปูน คนเหล่านั้นรู้สึกมีเกียรติขึ้นมาทันที ว่าตนเองเป็นครูได้ และนักเรียนเมื่อเรียนจากใครเขาก็เคารพคนนั้นเป็นครู นี่คือ “การสร้างศีลธรรมพื้นฐาน” ฉะนั้น ถ้าทำความเข้าใจกันอย่างทั่วถึงว่า คนไทยทุกคนมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีความรู้ มีคุณค่าในตัวทุกคนที่ได้จากประสบการณ์และการทำงาน มีการสำรวจหมดทุกตำบลว่าใครทำอะไรเก่งบ้าง ไม่ว่าจะเก่งด้านไหน เช่น ทำกับข้าว ทำขนม ทอผ้า จักสาน แต่งเพลง ชอบช่วยเหลือคนอื่น เป็นกวี เป็นผู้สอนธรรมะ ฯลฯ ทุกคนจะเป็นคนเก่งหมด เรียกว่าทำ “แผนที่ศักยภาพของคนไทย” (Human Mapping) แล้วนำมาทำระบบข้อมูลทั้งประเทศ **คนไทยทุกคนจะภูมิใจว่าความถนัดของตนไปปรากฏในระบบข้อมูลของประเทศ จะมีกำลังใจและอยากทำความดีมากขึ้น จะเป็นประโยชน์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างมหาศาล** นักเรียนจะมีแหล่งเรียนรู้เต็มประเทศไปหมด ซึ่งจะไปสร้างความแข็งแกร่งให้การศึกษาไทย นี่แสดงให้เห็นพลังแห่งพลังจิตสำนึก แห่งศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคน และศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์ของคนไทยทุกคน ขอให้บทความนี้สื่อไปถึงคนไทยทุกคนว่าท่านมีศักดิ์ศรีและคุณค่าแห่งความเป็นคน มีความรู้อยู่ในตัวและมีศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์ สลัดความรู้สึกที่ถูกครอบงำทำให้ด้อยออกไป ลูกชิ้นยีนียึดออกประกาศความเป็นไทยที่จะทำอะไรดีๆ ให้ตัวเอง ให้ชุมชน และให้ประเทศ ความรู้ความชำนาญที่มีอยู่ในตัวท่านทุกคน มีประโยชน์ต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนอื่นและนักเรียน ระบบการศึกษาทั้งหมดหันไปให้ความสำคัญกับความรู้ที่อยู่ในตัวคน ร่วมมือในการทำ “แผนที่ศักยภาพของคน” ทุกชุมชน ทำระบบข้อมูล และถือคนไทยทุกคนเป็นแหล่งเรียนรู้ พลังแห่งจิตสำนึกในศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นคนจะเป็นพลังอย่างมหาศาลเชื่อมโยงให้เกิดพลังอื่นๆ...” (ประเวศ วะสี. “ยุทธศาสตร์รัตนโกสินทร์ ระเบิดพลังฟ้า “หลุมดำ”” : ๒๕๔๘)

“...การที่มนุษย์ได้เอาหัวใจของความเป็นมนุษย์เข้ามาเชื่อมโยงกันเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะมันเกิดพลังมหาศาล เกิดความสุข เกิดพลังสร้างสรรค์มหาศาล ท่านทั้งหลายอาจจะคิดว่าเป็นเรื่องยากที่จะเกิดขึ้น ผมขอยืนยันตรงกันข้ามว่าเป็นเรื่องง่ายที่จะเกิดขึ้น ทำไมจึงกล่าวอย่างนั้น เพราะธรรมชาติของคนทุกคน คนเรามีกิเลสก็จริง แต่มิใช่ด้านเดียว **ทุกคนยังมีธรรมชาติของความดีอยู่ในตัว** เรียกว่าเป็นเมล็ดพันธุ์แห่งความดี หรือเมล็ดพันธุ์แห่งโพธิอยู่ในตัว ถ้าเราไม่

ใส่ปุ๋ย ให้น้ำพรวนดิน เมล็ดพันธุ์แห่งโพธิ์ก็จะงอกงามแผ่ไพศาล ขอให้ส่งเสริมให้คนเอาหัวใจเข้ามารวมกัน เกิดขึ้นทุกราย เกิดขึ้นทั้งหมด ขณะนี้ทั้งสังคมไทยและสังคมโลกกำลังอ่อนเปลี้ย ไม่มีพลังด้วยเหตุว่า โครงสร้างในสังคมมั่นคงทับมนุษย์อยู่ โครงสร้างทุกชนิด ทั้งองค์กร สถาบัน ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการเมือง ราชการ การศึกษา ธุรกิจ และศาสนา ทั้ง ๕ ประการ ล้วนเป็นโครงสร้างที่ใช้อำนาจทั้งสิ้นมาตั้งแต่โบราณ ทำงานไม่ได้ผล กดทับผู้คน นอกจากนั้น โครงสร้างของทุนขนาดใหญ่มีมาที่เรียกว่า ธนาธิปไตย ก็กดทับผู้คนหมด ผู้คนในโลกนี้อยากทำดีแต่ไม่รู้จะทำอะไร เพราะโครงสร้างเหล่านี้มันใหญ่โต ความรู้สึกท้อแท้หมดหวัง (Hopelessness) ทำให้ตัวเองป่วย ขาดพลัง จะทำอย่างไรให้เกิดการทำความดีขึ้น ถ้าจับตรงนี้ได้ว่าถ้าเอาหัวใจ เอาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือมนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรี ไม่ว่าจะทำอะไร จะเป็นใคร เป็นเสมียน เป็นพนักงานทุกชนิด แท้ที่จริงในทุกสิ่งเขาเป็นคน อย่างอื่นเป็นสมมติ ในความเป็นคนมีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีความรู้อยู่ในตัวทุกคน ถ้าเราถือหลักตรงนี้ อันนี้เป็นศีลธรรมพื้นฐาน คือการเคารพศักดิ์ศรีคุณค่าความเป็นคนของทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนเล็กคนน้อย คนยากคนจน...” (ประเวศ วะสี. “ปาฐกถาพิเศษ “ความสุขในการสร้างสรรค์ ในฐานะนักบุญเบิก”)

“ทุกคนมีเมล็ดพันธุ์แห่งความดีอยู่ในหัวใจ และพลังแห่งความดีเกิดจาก การเอาความเป็นมนุษย์มาเชื่อมต่อกัน แม่มนุษย์มีกิเลสก็จริง แต่มนุษย์ไม่ได้มีด้านเดียว มนุษย์มีธรรมชาติอีกด้านหนึ่งด้วยทุกคน มีเมล็ดพันธุ์แห่งความดีอยู่ในหัวใจอย่างในที่บางที่เรียกว่า “เมล็ดพันธุ์แห่งโพธิ์” ถ้าใส่ปุ๋ยรดน้ำพรวนดินเมล็ดพันธุ์นี้ก็งอกและผลิดอกออกผลแผ่ไพศาลการพัฒนาทุกวัน นี้ไปใส่ปุ๋ยรดน้ำพรวนดินกิเลส ความชั่วจึงกลบความดี” (ประเวศ วะสี. “สร้างเครือข่ายแห่งความดีให้เต็มประเทศ”, มติชนรายวัน: ๒๕๔๗)

ประกอบกับความเชื่อที่ว่า รากฐานของการพัฒนาชุมชน อยู่ที่หน่วยย่อยที่สุดซึ่งก็คือ “คนในชุมชนเอง” โดยการที่คนเราจะมามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนนั้น คนในชุมชนต้องมีความมั่นใจในความสามารถของตนเสียก่อน เมื่อคนมั่นใจในคุณค่าของตนเองแล้วจึงจะนำคุณค่านั้นๆ เข้ามาจัดวางตนให้กับการพัฒนาชุมชน สร้างความมั่นใจในชุมชนได้ต่อไป ดังนั้น โครงการนี้จึงเน้นไปที่การสร้าง ความมั่นใจในตัว “คนทุกคนในชุมชน” ซึ่ง “คน” เป็นส่วนประกอบหลักของชุมชน

สำหรับวิธีการของแผนที่คนดีนั้น ใช้วิธีการ “สร้างความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร” โดยนำเอา “การฟังอย่างลึกซึ้ง” เข้ามาใช้สร้างความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับผู้ที่เราเข้าไปคุยด้วยเป็นการไปทำความรู้จัก ไปเป็น “เพื่อน” รับรู้เรื่องราวต่างๆ ของกันและกัน และกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ (ปฏิสัมพันธ์) แบบกัลยาณมิตร ตั้งคำถามต่างๆ เพื่อชวนให้เค้าย้อนมองถึงคุณค่า ที่มาที่ไปของเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างแท้จริง (โยนิโสมนสิการ) ตรงนี้ถ้าเราค้นหาศักยภาพ หรือคุณค่า

เล็กน้อยในตัวคนแต่ละคนขึ้นมาได้ ยกตัวอย่างเช่น “คนที่อ่อนน้อมที่สุด” ก็เป็นคุณค่าอย่างหนึ่ง “คนที่ทำแกงเหลืองอร่อยที่สุด” “คนที่รู้ประวัติชุมชนมากที่สุด” ก็เป็นคุณค่าอีกอย่างหนึ่ง ตรงนี้ หากเราสามารถสร้างความมั่นใจในตัวคนทุกคนในชุมชนได้ แล้วเอามาใส่ในแผนที่ ที่เกิดจาก คนในชุมชนร่วมกันดำเนินการ แล้วใช้เทคนิคการสื่อสารแบบกัลยาณมิตร แพร่กระจายความดี ดังกล่าว ขยายวงนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชน เพราะมีแต่เรื่องดี ๆ มาพูดคุยกันด้วยความสุขความภาคภูมิใจ ทำให้มีพลัง ชุมชนสามารถเอาศักยภาพผู้คนที่มียู่แก้ปัญหาของชุมชนเองได้ อย่างไรก็ตาม “แผนที่” เป็นแค่เครื่องมือที่ทำให้เห็นภาพรวมชัดเจนร่วมกันเท่านั้น ลองคิดว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่จำเป็นต้องให้คนอื่นมาช่วยเลยนะ คนในชุมชนนี้แหละที่จะสามารถเอาศักยภาพของตนเองมาแก้ปัญหาของชุมชนเองได้ แต่เราก็ต้องทำความเข้าใจกันก่อนนะว่า “แผนที่” เป็นแค่เครื่องมือที่ทำให้เราเห็นภาพรวมชัดเจนขึ้นเท่านั้น ไม่ใช่ผลลัพธ์หรือกระบวนการทั้งหมดของโครงการ เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราเห็น “ภาพรวม” ร่วมกันเท่านั้นเอง

๒. การอธิบายกระบวนการเรียนรู้ในโครงการ

ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ในความหมายเดิมแท้ของมนุษย์ คือ การเรียนรู้ตามสภาวะที่มนุษย์พึงมี ซึ่งคงจะต้องย้อนกลับไปใคร่ครวญพิจารณาถึงความหมายของการเรียนรู้ที่แท้จริงว่า คืออะไร ซึ่งมีผู้ให้ความหมายในแง่ของการตีความจากประสบการณ์ ดังนี้

สุมน อมรวิวัฒน์ (๒๕๔๖, ๒๕๔๘) คือ กระบวนการที่ผัสสะทั้ง ๖ ของมนุษย์ได้สัมผัส สัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ มีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเอง หรือโดยกัลยาณมิตร จนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ (ความรู้ และความดีงาม) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และ อิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส) ความสำคัญของการเรียนรู้อยู่ที่จุดหมายและกระบวนการ ประสบการณ์จากการเรียนรู้จะทับซ้อนสะสม มีทั้งความรู้ที่ข้ามพ้นไปสู่สิ่งใหม่ หลอมรวมกับประสบการณ์เดิมเป็นการ “ก้าวพ้นแต่ปนอยู่” (Transcend and Include) นั่นคือ กระบวนการเรียนรู้ที่มีโครงสร้างแบบเกลียวพลวัต (Spiral Dynamics) มีธาตุรู้ที่สามารถเชื่อมโยงจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกจนเกิดปัญญาและความรู้ใหม่ เป็นการเชื่อมโยงโลกภายนอกตัวเรากับโลกภายในเข้าด้วยกัน โดยเน้นการเพ่งลึกลงสู่จิตและยกระดับของจิตให้เกิดความตื่นรู้และอิสรภาพทางปัญญา

วิศิษฐ์ วังวิญญู (๒๕๔๖) การเรียนรู้ที่แท้เกิดจากสภาวะของจิตที่โปร่งสบาย ผ่อนคลาย แล้วคิดวิเคราะห์ที่เข้าภายในตน ขณะเดียวกันก็ได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมและเชื่อมโยงกับผู้อื่น

การยึดติดกับเนื้อหาสาระที่ตายตัวนั้น แม้จะรู้มากก็มีประโยชน์น้อยกว่าการรู้สาระที่เปลี่ยนแปลงและเชื่อมโยงกับชีวิตเรา

ประกาภัทร นิยม (๒๕๔๘) กล่าวถึงการถอดสลักเดิม และการเรียนรู้ใหม่ (Deschooling & Relearning) จากความเคยชินของแต่ละคนที่มีประสบการณ์มาจากระบบการศึกษาเดิม และเป็นเครื่องปิดบังความจริงบางอย่างของตนเอง ปิดบังความสามารถและศักยภาพในการเรียนรู้ และทำความเข้าใจ รวมทั้งการสร้างความรู้ด้วยตนเองไปเสียสิ้น จึงจำเป็นต้องปลดหรือถอดสลักออก ซึ่งจากประสบการณ์การจัดการเรียนรู้ให้กับครู และบุคลากรทางการเรียนรู้ในโรงเรียนรุ่งอรุณ ทำให้เกิดความเข้าใจ และวิธีการในการสร้างการเรียนรู้ใหม่ในการพาเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้แบบเดิมแท้ของมนุษย์ดังนี้ “ครูแต่ละคนฝึกวิธีการเฝ้าสังเกตและทำความเข้าใจกับตนเองให้เป็น การเปิดเผยและระบุความรู้สึกนึกคิดที่ตรงไปตรงมาจุดนี้จึงเป็นจุดตั้งต้นที่สำคัญเป็นบทเรียนบทแรกของ Deschooling ซึ่งปรากฏว่าหลังจากนั้น หลายคนจะเริ่มงุนงงสงสัย เคืองคว้าง เพราะที่เคยรู้เคยเข้าใจ อาจจะไม่ใช่ความรู้ ความเข้าใจ ที่แท้จริงของตนเองเสียแล้ว ต่อจากนั้นจึงฝึกหัดการใช้เครื่องมือการเรียนรู้ในตัวเองใหม่ โดยแสวงหาความสามารถ ความถนัด ความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ออกมาใช้เป็นเครื่องมือพองใจตัวเอง ด้วยการใช้กิจกรรมอย่างหลากหลายกระตุ้นให้เกิดกระบวนการของโยนิโสมนสิการนั่นเอง เมื่อความพยายามตรงนี้เริ่มต้นขึ้นได้ ก็นับว่ากำลังก้าวเข้าสู่กระบวนการ Relearning แล้วครูจะพบความกล้าหาญบางอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน กล้าที่จะเผชิญ กล้าที่จะระบุสิ่งที่รู้อยู่ในใจ และเห็นความรู้ หรือรู้ไม่หมด ที่เคยนึกว่ารู้แล้ว จึงต้องหันกลับไปสำรวจ สังเกตใหม่ หัดตั้งคำถามใหม่ หัดสืบสาวหาที่มาที่ไป หัดถามถึงคุณค่าประโยชน์ และการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของความรู้และประสบการณ์ทั้งเก่าและใหม่เข้าด้วยกัน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น และรับรู้ได้หลากหลายวิธีมากขึ้น”

ปัจจัยหลักอันก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

๑) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ **ปรโตโมษะ** แปลว่า เสียงจากอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง อธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้เลียนแบบจากแหล่งต่างๆ ภายนอก หรืออิทธิพลจากภายนอก แหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อมใกล้ชิด ผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา บุคคลมีชื่อเสียงโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมในด้านต่างๆ หนังสือ สื่อมวลชน ทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นต้น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่สามารถช่วยนำไปสู่ปัจจัยที่ ๒ ได้ ปัจจัยข้อนี้จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก หรืออาจเรียกว่า **“วิธีการทางสังคม”**

การเรียนรู้ในข้อนี้เรียกว่า “*วิธีการแห่งศรัทธา*” เนื่องจากปรโตโมหะที่ดี หรือ เรียกว่า กัลยาณมิตร จะต้องสร้าง “*ศรัทธา*” ให้เกิดแก่ผู้รับฟังได้ ตัวอย่างของผู้มีหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร สำหรับเด็กนักเรียนคือ ครู และพ่อแม่ สื่อมวลชน หนังสือ เป็นต้น

๒) ปัจจัยภายใน ได้แก่ **โยนิโสมนสิการ** แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลงง่าย ๆ ว่า ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้ลึกลับด้วยศรัทธาอุปาทานของตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุมทำให้เกิดความตึงาม และแก้ปัญหาคิดได้ ข้อนี้เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายใน หรือปัจจัยภายในตัวบุคคล และอาจเรียกองค์ธรรมที่ใช้งานว่า “*วิธีการแห่งปัญญา*”

วิธีคิดตามหลักของโยนิโสมนสิการ

๑. **คิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย (Investigation)** คือ พิจารณาผลลัพธ์ที่ปรากฏ แล้วคิดค้นหาเหตุที่ส่งผลสืบทอดกันมา
๒. **คิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ (Analyze)** คือ พิจารณาผลลัพธ์สิ่งนั้น แล้วคิดแยกแยะเป็นส่วนย่อยๆ คิดกระจายเนื้อหา โดยมีหลักธรรมที่ว่า สิ่งทั้งหลายย่อมเกิดจากองค์ประกอบย่อยๆ หลายอย่างมาประชุมกัน คล้ายกับการคิดวิเคราะห์แบบเชิงอุปนัย
๓. **คิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา (Uncertainty)** คือ พิจารณาผลลัพธ์สิ่งนั้น แบบรู้เท่าทันตามกฎไตรลักษณ์ มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่าเป็นของธรรมดาตามจริง ตามธรรมชาติที่มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ไม่ต้องปรุงแต่งใจให้ทุกข์ไปด้วย และคิดแก้ปัญหาตามเหตุปัจจัย
๔. **คิดแบบกระบวนการแก้ปัญหา (Problem Solving)** คือ พิจารณาผลที่เป็นปัญหาตรงจุด ตามเหตุ ตามผล หรือคิดแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ หรือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค
๕. **คิดแบบความสัมพันธ์เชิงหลักการและความมุ่งหมาย (Targeting)** คือ พิจารณาผลลัพธ์ในเชิงหลักธรรมหรือหลักการ กับความมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ ให้มีความสอดคล้องกัน ซึ่งอาจต้องมีเป้าหมายรวมหรือเป้าหมายสุดท้าย และเป้าหมายท่ามกลางเป็นระยะๆ
๖. **คิดแบบเห็นคุณ - โทษ (ข้อดี ข้อเสีย ข้อเด่น ข้อด้อย) และทางออก** คือ การพิจารณาผลลัพธ์หรือปัญหา หรือจุดหมายนั้นมีจริงหรือไม่ ตลอดจนเป็นไปได้อย่างไร

จากการคิดถึงข้อดี ข้อเสีย และทางออก โดยที่ยอมรับความจริงที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีทั้งข้อดี ข้อเสีย หรือทั้งคุณและโทษ อยู่ในตัวเอง ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจปัญหาอย่างถ่องแท้ หลังจากพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว ก็หาทางออกทางเลือกที่จะหลุดพ้นจากทั้งข้อดี ข้อเสีย

๗. **คิดแบบคุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม (Value Analysis)** คือ การพิจารณาถึงคุณค่าแท้ของสิ่งต่างๆ ซึ่งวิธีคิดแบบนี้ เป็นการพิจารณาถึง ความจริง (The Truth) ความดี (The Good) และความงาม (The Beauty) เพื่อฝึกฝนสายตาให้ละเอียดลึกซึ้งซึ่งสามารถพิจารณาคุณค่าแท้ และคุณค่าเทียมตามสภาวะที่เป็นจริงของสิ่งหนึ่งๆ ได้
๘. **คิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม (Positive Thinking)** คือ พิจารณาผลลัพธ์ แล้วคิดในเชิงบวกเชิงกุศล เห็นความเป็นไปได้ของทางแก้ไขอยู่บนปัญหา การคิดในลักษณะนี้ถือเป็นการคิดนำของโครงการแผนที่คนดี ซึ่งมีแนวความคิดในลักษณะการปฏิบัติการณ์ในเชิงบวก
๙. **คิดแบบอยู่กับปัจจุบัน** การคิดแบบนี้ คือการคิดพิจารณาถึงช่วงเวลาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่คิดกังวลไปล่วงหน้า หรือคิดติดอยู่กับอดีตที่ผ่านมาแล้ว แต่มุ่งคิดเพื่อการปฏิบัติในปัจจุบันขณะ
๑๐. **คิดแบบวิเคราะห์ทั่วตลอดและรอบด้านที่เรียกว่าวิภาษวิทยา (Balance Factoring)** คือพิจารณาปัญหา โดยการมองให้เห็นความจริงโดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ แต่ละด้าน ครบทุกแง่ ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่ง แ่งเดียว หยิบขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด

การจำแนกปัญหา แบ่งเป็น

- ๑๐.๑) จำแนกในแง่ความจริง ทุกด้าน ทุกแง่ ทั้งหมด
- ๑๐.๒) จำแนกในแง่โดยส่วนประกอบ
- ๑๐.๓) จำแนกในแง่ลำดับขณะ หรือตามเหตุปัจจัยที่สืบทอดต่อ ๆ มา
- ๑๐.๔) จำแนกในแง่ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย
- ๑๐.๕) จำแนกในแง่โดยเงื่อนไข
- ๑๐.๖) จำแนกในแง่ทางเลือกหรือความเป็นไปได้ทางอื่น
- ๑๐.๗) จำแนกในแง่การตอบปัญหา
- ก) มีคำตอบเดียว แ่งเดียว
- ข) มีคำตอบแบบแยกแยะ
- ค) มีคำตอบแบบย้อนถาม
- ง) ไม่มีคำตอบ

หลักการตั้งคำถามเพื่อฝึกวิธีคิดที่ปรับมาจากการคิดแบบวิเคราะห์รอบด้านด้วยปฏิบัติการพยากรณ์ มีดังต่อไปนี้

ตั้งคำถามแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย

- ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ มีสาเหตุจากอะไร
- เหตุนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร และอะไรเป็นองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขให้เกิดเหตุนั้น

ตั้งคำถามแบบแยกแยะส่วนประกอบ

- ปัญหาหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น มาจากเหตุย่อย ๆ อะไรบ้าง
- ปัญหาหรือเหตุปัจจัยนั้น ๆ มาจากไหน

ตั้งคำถามแบบรู้เท่าทันธรรมดา

- ทำไมผลลัพธ์จึงดี มาจากสาเหตุอะไร
- ทำไมผลลัพธ์จึงไม่ดี มาจากสาเหตุอะไร
- มีผลกระทบต่ออะไร อย่างไร

ตั้งคำถามแบบแก้ปัญหาเชิงอริยสัจ

- เข้าใจปัญหานี้ดีพอหรือยัง
- เหตุแห่งปัญหาคืออะไร

ตั้งคำถามแบบหลักการและจุดมุ่งหมาย

- การกระทำนี้จะส่งผลกระทบต่ออะไรบ้าง ตรงกับจุดมุ่งหมายที่แท้จริงหรือไม่
- มีทางเลือกอื่นๆ อีกหรือไม่ อย่างไร

ตั้งคำถามแบบเห็นข้อดีข้อเสียและทางออก

- สิ่งที่ต้องการหรือผลลัพธ์นั้น มีความเป็นไปได้หรือไม่
- ข้อดีข้อเสียของแต่ละผลลัพธ์ เป็นอย่างไร ข้อดีข้อเสีย ของแต่ละทางเลือก เป็นอย่างไร

ตั้งคำถามแบบรู้คุณค่าแท้คุณค่าเทียม

- คุณค่าแท้ๆ ของสิ่งนั้น หรือของที่เราเลือกคืออะไร ส่งผลต่อผลลัพธ์ หรือจุดประสงค์อย่างไร มีประโยชน์หรือไร้สาระ และเพราะเหตุใด
- มีอะไรเป็นคุณค่าเทียมในสิ่งนั้น ๆ จำเป็นต้องมีหรือต้องรักษาให้คงอยู่หรือไม่

ตั้งคำถามแบบเป็นบวกกุศล

- บทเรียนจากความสำเร็จมีอะไรบ้าง
- บทเรียนจากความผิดพลาดล้มเหลว คืออะไร
- มีสิ่งใดที่ก่อเกิดขึ้นจากความคิดเห็นของเราบ้าง

ตั้งคำถามแบบสถิติตามทฤษฎีธรรม

- ขณะที่เกิดเหตุการณ์ นั้นๆ คิดอยู่ในปัจจุบันขณะหรือไม่ และปัจจุบันขณะนั้นคืออะไร
- เหตุปัจจัยของขณะนั้นคืออะไร และอะไรเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาในเวลาปัจจุบัน

ตั้งคำถามแบบแยกแยะทุกด้าน

- ได้มีการวิเคราะห์จำแนกทุกแง่มุมทุกด้านครบถ้วนแล้วหรือยัง
- ปัญหานั้นมีหลายวิธีในการแก้ปัญหาหรือไม่ ที่ให้ผลลัพธ์เหมือนกัน
- เป็นคำตอบที่ตอบว่า “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” ก็เพียงพอแล้วใช่หรือไม่ เพราะเหตุใด
- สิ่งที่เกิดขึ้นที่นี่ และที่อื่นจะเกิดขึ้นหรือไม่

๓. การสร้างความเป็นกัลยาณมิตร

หลักของความเป็นกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ

กัลยาณมิตรธรรม หมายถึง องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ - qualities of a good friend

- **ปิโย** แปลว่า น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนมชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม
- **ครุ** หมายถึง นำเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย
- **ภาวนีโย** หมายถึง นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ
- **วตฺตา จ** รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
- **วจนฺทฺขโม** ออดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำ วิพากษ์วิจารณ์ ออดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว
- **คฺมฺภีรณฺจ กถิ กตฺตา** แกล้งเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป
- **โน จฏฺฐาเน นิโยชเย** ไม่ชักนำในอธรรม คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

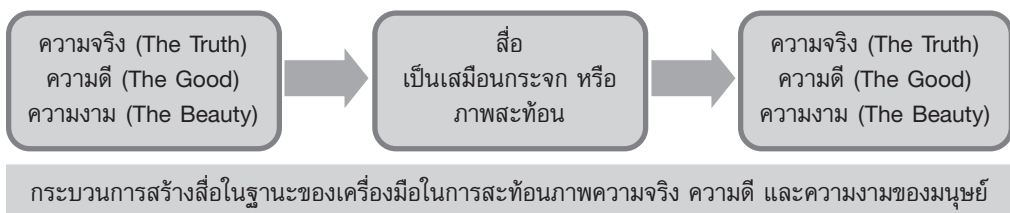
กัลยาณมิตร หรือมิตรแท้ นั้น มีส่วนช่วยเหลือในการพัฒนาและยกระดับการเรียนรู้ของบุคคล ในทางหนึ่งกัลยาณมิตรจะทำหน้าที่เสมือนกระจกสะท้อนให้เราเห็นหน้าตาตัวตนของปัญหาที่เรามองไม่เห็น หรือมองข้ามความสำคัญไป

กัลยาณมิตร จะสามารถช่วยในมิติของชีวิตใน ๓ ด้านแรก คือ ให้กำลังใจ ช่วยชี้แนะสิ่งที่ควรปรับปรุงแก้ไข และเรากล้าเปิดเผยความลับที่เป็นจุดอ่อนของเราให้กับกัลยาณมิตรที่เราไว้วางใจได้ เพื่อแก้จุดอ่อนให้หายไป สำหรับส่วนที่ ๔ ยังต้องอาศัยกัลยาณมิตรผู้รู้จริง การเจริญสติ และการพัฒนาปัญญาจะทำให้เกิดการระลึกรู้เท่าทันตัวเองมากขึ้น ด้านที่มองไม่เห็นก็จะค่อยๆ เห็นไปได้

๔. กระบวนการสร้างสื่อ

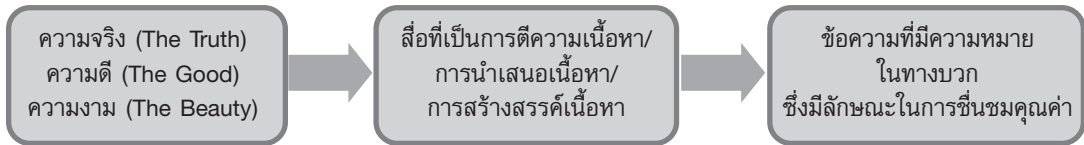
หลักของการสร้างสื่อ (Media) ในการปฏิบัติการแผนที่คนดี จะเป็นการสร้างสื่อโดยใช้ภาพ (Visual Media) เช่น ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว มิวสิควีดีโอ ฯลฯ และ ข้อความที่ต้องการจะสื่อสาร (Message) ในเรื่องของการสื่อคุณค่าและความหมายของคนในชุมชน ซึ่งหลังจากการปฏิบัติการผู้ช่วยวิจัยที่ลงพื้นที่แต่ละพื้นที่พบว่า คนในชุมชนเกิดความรู้สึกที่ดีเมื่อได้เห็นภาพของตนเองอยู่ในสื่อ และเกิดแรงขับเคลื่อนภายในหลายประการ ทั้งยังสร้างบรรยากาศแห่งการชื่นชมยินดีให้เกิดขึ้นในสังคมนั้นๆ อีกด้วย โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์แยกสื่อเป็น ๒ ประเภทดังต่อไปนี้

๑. **สื่อด้วยการใช้ภาพ (Visual Media)** เป็นสื่อที่สะท้อนภาพความเป็นจริงได้มากกว่าคำพูด เป็นกลไกที่เป็นกลาง ซึ่งเป็นเสมือนกระจกเงาหรือภาพสะท้อนเกี่ยวกับโลกที่แท้จริง (สมเกียรติ ตั้งนโม. “กระบวนการสร้างสื่อ” เว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน) โดยจากที่อาจารย์สมเกียรติ ตั้งนโมได้ปรับแบบจำลองในกระบวนการสร้างสื่อในลักษณะดังต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับกระบวนการสร้างสื่อ ตามแบบจำลองของ “Model of the media-world relationship, suggesting that the media are neutral mechanisms that simply mirror the world”

ภาพที่ ๒.๑ กระบวนการสร้างสื่อในฐานะของเครื่องมือในการสะท้อนภาพ
ความจริง ความดี และความงามของมนุษย์

๒. สื่อด้วยข้อความหรือข้อมูล เนื่องจากการสื่อด้วยข้อความนี้เป็นการสื่อที่ผ่าน “การรับรู้” และ “การคิด” ของผู้นำเสนอมาก่อน ดังนั้นเนื้อหาที่ได้รับเป็นสื่อ จึงกลายเป็นการตีความผ่านทัศนคติของผู้สร้างหรือผู้ผลิตสื่อ

กระบวนการสร้างสื่อที่ผ่านการตีความของบุคคลจากโครงการแผนที่คนดี ดัดแปลงจากแบบจำลองของ อ.สมเกียรติ ตั้งนโม (Model of the media-world relationship, stressing media construction, selection and interpretation)

ภาพที่ ๒.๒ กระบวนการสร้างสื่อที่ผ่านการตีความของบุคคลจากโครงการแผนที่คนดี

โดยสรุปการสื่อสารในกระบวนการแผนที่คนดีมี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. การสร้างสัมพันธภาพแบบ ๑ ต่อ ๑ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้ช่วยวิจัยลงพุดคุยกับชาวบ้านด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ดังที่กล่าวไปแล้วในกระบวนการที่ ๑
๒. การสื่อสารผ่านสื่อสาธารณะ (Media) โดยผู้ช่วยวิจัยที่เป็นผู้ลงปฏิบัติการ “สะท้อน” ข้อมูลผ่านสื่อต่างๆ เช่น แผ่นป้ายคุณค่า (Print Media)

โดยมีเงื่อนไขในการสื่อสารทั้งหมดจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาหนึ่งๆ โดยเนื้อหาหลักคือคุณค่าความดีงามของแต่ละคน ซึ่งการสื่อสารดังกล่าวจึงตรงกับการสื่อสารด้วยหลักของ ความจริง ความดี และความงาม เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์ห้วงค์ประกอบของสื่อ ดังต่อไปนี้

องค์ประกอบของสื่อ	รายละเอียด
<ul style="list-style-type: none"> ● ผู้ส่งสาร (Sender) ● เนื้อหา (Message) 	ผู้ช่วยวิจัย คุณค่า ความดี ความจริง ความงาม (เนื้อหาได้จากผู้รับสาร - การพุดคุยแบบ ๑ ต่อ ๑)
<ul style="list-style-type: none"> ● วิธีการสื่อสาร (Method) ● ผู้รับสาร (Receiver) 	แผ่นป้ายคุณค่า (Print Media) คนในชุมชน

ตาราง ๒.๑ องค์ประกอบของสื่อ

กระบวนการสื่อสารดังกล่าวจึงกลายเป็นกระบวนการที่มีพลังอันมาจากคุณค่าของชุมชนนั่นเอง โดยมีผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้สะท้อนมุมมองคุณค่าเหล่านั้นอย่างเป็นกระจกเงาที่สะท้อนเอาด้านดีของคนในชุมชนกลับสู่ชุมชนนั่นเอง

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยแผนที่คนดี เป็นโครงการที่มี “การปฏิบัติ” นำ แล้วจึง อธิบายกระบวนการ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วย “การวิเคราะห์วิจัย” ผู้วิจัยจึงกำหนดกระบวนการทัศน์ของการวิจัย ไว้ในลักษณะของกระบวนการค้นหาความจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (Naturalistic inquiries) ดังนั้น วิธีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และกระบวนการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย จึงเป็นการค้นหาความจริงที่เกิดขึ้นตามความเป็นไปในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งของบริบทพื้นที่

สาระสำคัญของการเลือกระเบียบวิธีวิจัยในเชิงการสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรมของโครงการแผนที่คนดี มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ที่

๑. เนื้อหาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์
๒. การวิจัย หรืออีกนัยหนึ่งคือ การจัดการความรู้ (Knowledge Management)
๓. การปฏิบัติการแบบชุมชนมีส่วนร่วม

โดยทั้ง ๓ ส่วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เอื้อต่อกัน กล่าวคือ การวิจัยที่มีเนื้อหาในเชิง คุณธรรมจริยธรรม การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และนำไปสู่การปฏิบัติการซึ่ง ทำให้เข้าใจและซึมซับเนื้อหาที่เกิดขึ้นได้ดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น กรณีของโครงการแผนที่คนดี ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ก้าวข้ามกำแพงทางศาสนาระหว่างผู้ช่วยวิจัยที่อยู่ในบริบทของชุมชน มุสลิม และผู้วิจัยที่เป็นชาวพุทธ เมื่อบริบทในงานเป็นเนื้อหาของคุณธรรมจริยธรรมที่มีอยู่ใน หลักศาสนาทุกศาสนา จึงเป็นจุดร่วมที่ทำให้สามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในเรื่อง ของหลักธรรมของศาสนาที่แตกต่างกันเป็นอย่างดี และได้ทำความเข้าใจกันไว้แล้วว่า แม้ว่า ผู้วิจัยจะวิเคราะห์เนื้อหาโดยนำหลักการทางพุทธศาสนามาอธิบาย เนื่องจากศาสนาพุทธเป็น กรอบความคิดความเชื่อพื้นฐานของผู้วิจัย ในขณะที่หากผู้ช่วยวิจัยจะต้องเป็นผู้อธิบาย หลักการของโครงการนี้บ้างก็สามารถอธิบายเทียบเคียงกับศาสนาอิสลามได้เช่นกัน เนื่องจาก เนื้อหาในโครงการนี้แท้จริงแล้วเป็นเรื่องพื้นฐานจิตใจของมนุษย์ การเชื่อมต่อดูด้วยใจถึงกันนั้น สามารถถอดสถานภาพ บทบาททางสังคม กรอบความคิดความเชื่อต่างๆ แล้วสัมผัสกันด้วยความ เป็นมนุษย์ที่ส่วนลึกมีธรรมชาติของคุณงามความดีอยู่ในใจเช่นเดียวกัน

๑. ขั้นตอนดำเนินการศึกษาวิจัย

การอธิบายขั้นตอนการดำเนินการศึกษาวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ : การเตรียมการและการพัฒนาแนวคิดโครงการ แบ่งเป็น ๒ ขั้นตอน ได้แก่

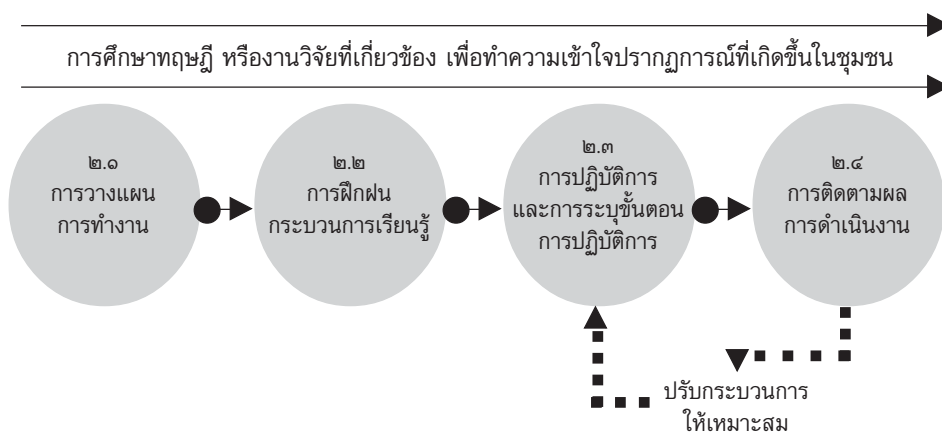
๑.๑ การศึกษาปัญหาและกำหนดกระบวนการทัศนคติในการดำเนินงาน

ขั้นตอนแรกเป็นขั้นของการทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเชื่อมโยงกลับไปถึงเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นจริง เมื่อเข้าใจเหตุผลของการปฏิบัติการซึ่งเป็นการดำเนินงานในชุมชนนั้น จึงกำหนดกระบวนการทัศนคติการวิจัย โดยหลังจากศึกษาปัญหาตามที่ได้กล่าวไว้ในบทนำ จึงพบว่า สิ่งที่ต้องการเรียนรู้หรือศึกษาในงานวิจัยจากการปฏิบัติการในครั้งนี้อยู่ที่ “คน” ซึ่งเป็นแกนที่สำคัญที่สุดในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และส่งผลกระทบต่อทั้งด้านดี และไม่ดีต่อสภาพแวดล้อมทั้งหมดอย่างเป็นองค์รวม ดังนั้น กระบวนการทัศนคติของการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้จึงเป็นความเชื่อเริ่มต้นของงานวิจัยคือ การอธิบายกระบวนการทางธรรมชาติ (Naturalistic Inquiries) ซึ่งเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคน

๑.๒ การสำรวจพื้นที่และศึกษาเอกสารงานที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจกับ สถานการณ์ บริบท สภาพแวดล้อม ฯลฯ อันเป็น “ปัจจัย” ในการเลือกโจทย์ และวิธีการปฏิบัติ ซึ่งในขั้นตอนนี้ที่ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนโดยเข้าไปมีส่วนร่วมกับคนในพื้นที่ ทำให้เกิดมุมมองต่อปัญหาที่สามารถนำมาแลกเปลี่ยนกันได้ระหว่างคนในและคนนอก และขั้นตอนการสำรวจก็ทำให้คนในชุมชนสามารถทำความเข้าใจตนเองและชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้รับยังเป็นข้อมูลที่สะท้อนความเป็นไปที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ระยะที่ ๒ : การปฏิบัติและการวิจัยร่วมกับผู้ช่วยวิจัยในชุมชน

การดำเนินกิจกรรมการวิจัยหลังจากได้คณะทำงานจากชุมชนมาเป็นผู้ช่วยวิจัยแล้ว ในทุกขั้นตอนจึงเป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติตามโจทย์ไปพร้อมกับการฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ใหม่ (Relearning) โดยมีหลักสำคัญอยู่ที่การกลับขึ้นมาสะท้อนพูดคุยกันผ่านวงประชุมทั้งภายใน (ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย) และภายนอก (คณะที่ปรึกษา วิทยากร และคณะผู้ช่วยวิจัย) แล้วจึงปรับกระบวนการเพื่อนำไปทดลองปฏิบัติใหม่ (Action-Reflection-Action) โดยในระหว่างการติดตามบันทึกผลนั้นใช้วิธีการสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้นำเอา “สุนทรียสนทนา^๑” มาเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล และฝึกกระบวนการดังกล่าวให้ผู้ช่วยวิจัยนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเดียวกันนี้ด้วย

กระบวนการทั้งหมดตามแผนภาพข้างต้น จึงเป็นกระบวนการที่ผู้ช่วยวิจัยจากชุมชนมีส่วนร่วม โดยร่วมเรียนรู้และร่วมปฏิบัติ และเทียบเคียงความรู้กับทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งโครงการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ การวางแผนการปฏิบัติงาน

ผู้ช่วยวิจัยจะเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนปฏิบัติการ โดยผู้ช่วยวิจัยเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเงื่อนไข คำตอบแทน การกำหนดระยะเวลา เงื่อนไขอื่นๆ ของการทำงานและการอยู่ร่วมกัน การกำหนดวิธีการดำเนินงาน ซึ่งการให้ผู้ช่วยวิจัยเริ่มจัดการตนเองตั้งแต่ในตอนนี้ ก็เพื่อให้เขาได้รู้จักที่จะกล้าตัดสินใจ ประเมินข้อจำกัดและศักยภาพของตนเอง ซึ่งเป็นการสร้างความรับผิดชอบและความรู้สึกเป็นเจ้าของงานให้แก่ผู้ช่วยวิจัย

๒.๒ การละวางกรอบความเคยชินเดิม (Deschooling) และการฝึกฝนการเรียนรู้ใหม่ (Relearning)

กระบวนการเรียนรู้เรียกได้ว่าเป็นหลักในการขับเคลื่อนงานวิจัย ซึ่งหากผู้วิจัยหรือผู้ช่วยวิจัยปิดกั้นการเรียนรู้ของตนเองก็จะทำให้ผลของการวิจัยผิดพลาดได้ เนื่องจากการนำอคติของตนเองมาใส่ในข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ออกแบบการฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว เป็นการฝึกผ่านการปฏิบัติ โดยฝึกการรับรู้ การคิดใคร่ครวญ และการปฏิบัติ

^๑ การสนทนาด้วยสุนทรียสนทนา (Bohmian's Dialogue) เป็นวิธีการสนทนาที่ David Bohm นักฟิสิกส์ควอนตัมเป็นผู้คิดค้นขึ้น โดยเป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยนำมาพัฒนาการฟังของผู้ช่วยวิจัยซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในบทที่ ๕ อย่างไรก็ตามเหตุผลที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องระบุชัดเจนว่าเป็นกระบวนการสุนทรียสนทนา เพราะในปัจจุบันคำว่า “dialogue” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความหมายของนักวิจัยจะหมายถึงการสนทากลุ่มเชิงลึกที่ผู้นำไปใช้ในปัจจุบันมักจะนำไปใช้ในวัตถุประสงค์ที่ต้องการ “เจาะ” หรือ “ล้วงข้อมูล” ซึ่งเป็นความคิดที่ขัดกับหลักการสนทนาด้วยสุนทรียสนทนา (Bohmian's Dialogue) ที่ไม่มุ่งเน้นไปยังประเด็นการพูดคุย ไม่กำหนดวาระ และใช้วิธีการฝึกการฟังสอดแทรกเข้าไปในกระบวนการเพื่อฝึกการรับรู้ผ่านการฝึกฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ให้กับผู้ช่วยวิจัย โดยจัดกระบวนการให้อยู่ในวิถีของการปฏิบัติงาน เพื่อให้ผู้ช่วยวิจัยได้นำวิธีการดังกล่าวไปใช้ในการงานและชีวิตประจำวันอย่างเป็นธรรมชาติ

๒.๓ การปฏิบัติการกระบวนการแผนที่ทัศนคติ

๑. ปฏิบัติการในการบันทึกจากภาคสนาม การระบุทบทวนข้อมูล
๒. วิเคราะห์ จำแนกตัว “ความรู้” ที่สำคัญร่วมกัน
๓. การสื่อสารข้อมูลจากคณะผู้วิจัยกลับสู่ชุมชน

๒.๔ การติดตามผลการดำเนินการ

การให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ประเมินและติดตามผลการปฏิบัติการด้วยตนเองนั้น นอกจากจะเป็นการสะท้อนปัจจัยและคุณภาพของการปฏิบัติการของตนเองแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้สังเกตและตั้งคำถามกับการปฏิบัติการของตนที่ผ่านมา ซึ่งจะนำไปสู่ความพยายามในการค้นคว้าหาคำตอบและแก้ไขปรับปรุงวิธีการด้วยตนเอง โดยไม่ลืมหูลืมตาที่จะกลับขึ้นมาพูดคุยแลกเปลี่ยนมุมมองและข้อมูลกัน

ระยะที่ ๓ : การตรวจสอบข้อมูล และการสรุปผลเพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์งานวิจัย

๓.๑ การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลที่นำมาใช้ในการรายงานผลการวิจัยนั้น จะได้รับการตรวจสอบด้วยวิธีการสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ (Reliability) และมีความเที่ยงตรง (Validity) เพียงพอต่อการตัดสินใจวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติ

๓.๒ การวิเคราะห์โดยสรุปผลเชิงอุปนัย

กระบวนการวิเคราะห์ผลใช้แนวทางการสรุปประสบการณ์โดยไม่ได้สร้างเงื่อนไขเบื้องต้นมาก่อนเกี่ยวกับเรื่องราวที่จะเข้าไปศึกษา แต่เฝ้าดูเหตุการณ์ต่างๆ นำพาตนเองไปสัมผัสกับบริบทในพื้นที่ แล้วจึงค่อยๆ สรุปจากข้อมูลย่อยจนประกอบเป็นภาพของข้อมูลรวม

๒. ระยะเวลาในการดำเนินการ

เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๔๔ รวมระยะเวลาทั้งสิ้น ๖ เดือน

๓. สถานที่ดำเนินโครงการ

ดำเนินการโครงการนำร่อง ๓ ชุมชน ในอำเภอเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ โดยดำเนินการในทุกครัวเรือนของ ๓ หมู่บ้าน ได้แก่

หมู่ ๑ บ้านหัวแหลม	จำนวน ๒๐๑ ครัวเรือน
หมู่ ๔ บ้านทุ่งหยีเพ็ง	จำนวน ๑๔๙ ครัวเรือน
หมู่ ๗ บ้านลังกาอู๋	จำนวน ๙๖ ครัวเรือน

๔. การเลือกชุมชนศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัย เลือกชุมชน (หมู่บ้าน) ที่จะศึกษาในลักษณะวิธีการแบบเจาะจง (Purposive Study) โดยเลือกพื้นที่ศึกษาวิจัยใน อำเภอเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ ใน ๓ หมู่บ้าน เลือกกลุ่มตัวอย่างบุคคล (Sampling) จากครัวเรือน ครัวเรือนละ ๑ คน ทุกครัวเรือนเพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- หมู่ ๑ บ้านหัวแหลม:** มีจำนวน ๒๐๑ ครัวเรือน เป็นชุมชนที่สถานการณ์ส่วนใหญ่ประสบปัญหาความขัดแย้งอันเป็นผลมาจากกรณีหลังจากรีไคมี ซึ่งชาวบ้านเกิดการแตกความสามัคคีกัน มีความขัดแย้งสูง อันเป็นเหตุมาจากความอ่อนแอทางจิตใจของคนในชุมชน และโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เข้าไปอย่างมากมายทั้งจาก ภาครัฐ ภาคเอกชน NGO เป็นต้น
- หมู่ ๔ บ้านทุ่งหยีเพ็ง:** มีจำนวน ๑๔๙ ครัวเรือน เป็นชุมชนที่มีบรรยากาศเป็นมิตร มีการรวมกลุ่มพอสมควร มีโครงการพัฒนาเริ่มเข้าไปบ้าง แต่เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆ แล้วถือว่าน้อยที่สุด
- หมู่ ๗ บ้านสังกาอู่:** มีจำนวน ๙๖ ครัวเรือน เป็นชุมชนชาวเล (ชาวอุลักลาไวย์) ที่มีวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง มีภาษาพูดเป็นของตัวเอง มีนิสัยไม่ค่อยชอบคุยกับคนแปลกหน้า เป็นหมู่บ้านที่แม่จะอยู่ในเกาะที่มีการท่องเที่ยวสูง แต่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของตัวเอง กลับมีไม่มากนัก ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า ชุมชนนี้น่าจะมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เนื่องจากมีวัฒนธรรมประเพณีที่ต้องทำด้วยกันอย่างมาก

จะเห็นได้ว่าในแต่ละชุมชนจะมีความแตกต่างทั้งด้านประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิต การแทรกแซงจากภายนอก (Outside Intervention) ซึ่งนับหนึ่งจะเป็นการวัดผลที่เกิดขึ้นจากการทดลองกระบวนการ ค้นหาคุณค่าความดีงามภายในตัวคน ในบริบทของสถานที่ที่แตกต่างกัน จากนั้นจึงวิเคราะห์ผลจากกระบวนการ และการปรับกระบวนการ และสรุปผลเปรียบเทียบ

๕. แหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

ตาราง ๓.๑ แสดงแหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูล

การวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์	วิธีการเก็บข้อมูล	ผู้เก็บ-ผู้ให้ข้อมูล
การสังเคราะห์กระบวนการแผนที่คนดี	<ul style="list-style-type: none"> ● การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ● การสนทนาแบบสุนทรียสนทนา (Bohmian's Dialogue) ● การสังเกตแบบมีส่วนร่วม 	ผู้วิจัย-ผู้ช่วยวิจัย-ชาวบ้าน
การบันทึกผลกระทบที่เกิดขึ้น	<ul style="list-style-type: none"> ● การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ● การสนทนาด้วยสุนทรียสนทนา (Bohmian's Dialogue) ● การสัมภาษณ์ ● การฟोकอบรม 	ผู้วิจัย/ผู้ช่วยวิจัย-ชาวบ้าน
ผลลัพธ์อื่นๆ ที่เกิดตามมา	<ul style="list-style-type: none"> ● การจัดเวทีประเมินเมื่อวันที่ ๑๘ พ.ย. ๒๕๔๘ ● การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ● การศึกษาเอกสารทุติยภูมิ 	ทีมผู้วิจัย-อื่นๆ ผู้ทรงคุณวุฒิ-ผู้สังเกตการณ์จากภายนอก

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมืออื่นที่นำมาช่วยในการเก็บและให้ความหมายของข้อมูล เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเกริ่นนำเข้าสู่การพูดคุยเรื่องต่างๆ หรือใช้เป็นการเริ่มต้นการสนทนากับคนในชุมชน โดยเครื่องมือที่ใช้ในโครงการ ประกอบด้วย

- แผนที่เดินดิน (Community Map)
- พังเครีอญาติ
- ประวัติศาสตร์ชุมชน

นอกจากจะเป็นเครื่องมือช่วยในการเก็บข้อมูลแล้ว ยังช่วยอธิบายข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทความสัมพันธ์ของชุมชน เห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของพื้นที่ เหตุการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อระบบความคิดความสัมพันธ์ของคนและชุมชนมากยิ่งขึ้น

๖. การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล (Data Trustworthiness)

ความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลในการวิจัยตามรูปแบบของการดำเนินงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มาจากกระบวนทัศน์ทฤษฎีที่เป็นไปตามหลักธรรมชาติ (Naturalistic Inquiries) นั้น มักจะถูกตั้งคำถามในเรื่องของความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังต่อไปนี้

- ๖.๑ **ความเชื่อถือได้ (Credibility)** ตรวจสอบโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล ซึ่งในโครงการนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า คน ทฤษฎี สถานที่ และวิธีการ
- ๖.๒ **การพึ่งพากับเกณฑ์อื่น (Dependability)** คือการใช้วิธีอื่นๆ เข้าร่วมกันหลายวิธี ในการตรวจสอบความตรงของข้อมูล ของแนวคิดทฤษฎี โดยการสรุปผลจากการพูดคุยกับผู้เข้าเยี่ยมชมการปฏิบัติการในโครงการเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม - ๒ ตุลาคม ๒๕๔๔ และการจัดเวทีประชุมประเมินผลโครงการเมื่อวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๔

บทที่ ๔

เล่าเรื่อง...การปฏิบัติการแผนที่คนดี

จุดเริ่มต้นของโครงการแผนที่คนดี เป็นการเริ่มต้นจากความเชื่อมั่นในคุณค่า และความดีงาม ที่มีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ทุกคน และมีอยู่ในตัวเราเองด้วย สิ่งสำคัญที่สุดจึงเริ่มมาจากการขัดเกลาตนเอง และเปิดการเรียนรู้ของตนเอง และเปิดตา เปิดหู และเปิดใจขึ้นใหม่เพื่อยอมรับด้านดีของกันและกัน และยอมรับผู้อื่นในฐานะมนุษย์คนหนึ่งเช่นกัน

การดำเนินงานในโครงการแผนที่คนดี แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและค้นหาผู้ช่วยวิจัย
๒. การฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ใหม่ (Deschooling & Relearning) ของผู้ช่วยวิจัยจากชุมชนผ่านการปฏิบัติการในกระบวนการแผนที่คนดี
๓. การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ข้อมูลความดีของกลุ่มตัวอย่างและการใช้ “สื่อ” เพื่อสะท้อนคุณค่าและสร้างความมั่นใจ รวมทั้งสร้างแนวร่วม

๑. การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ

การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการในช่วงก่อนการดำเนินงาน นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกผู้ช่วยวิจัยในโครงการแผนที่คนดีแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเปิดโอกาสให้คณะทำงานและชาวบ้านจากชุมชนต่างๆได้ทำความรู้จัก และทดลองอยู่ร่วมกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้แต่ละคนตระหนักถึงความแตกต่างของทัศนคติ ความคิด เช่น มุมมองต่อปัญหา หรือวิธีการในการแก้ปัญหา เป็นต้น เป็นการเปิดมุมมองให้เห็นความแตกต่างเพื่อลดกำแพงของตัวเองลง และเป็นเครื่องมือที่สร้างโอกาสในการใช้เวลาร่วมกันเพื่อยอมรับในความแตกต่างของกันและกันผ่านกิจกรรมที่ทำหน้าที่กระตุ้นให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันอย่างไม่เป็นทางการทั้งในและนอกกิจกรรม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลของการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ จึงทำให้เห็นทัศนคติของกลุ่มคนต่างๆ ซึ่งมีภูมิหลังที่มาที่แตกต่างกัน

กลุ่มผู้เข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการ ประกอบด้วย

๑. ตัวแทนชาวบ้านจากชุมชนบนเกาะลันตา ๕ ชุมชน ชุมชนละ ๒ คน ๑๐ คน
(บ้านคลองนิน บ้านหัวแหลม บ้านโนไร่ บ้านลังกาอู้ บ้านศรีรายา)
๒. กลุ่มผู้ประสานงานโครงการฟื้นฟูโครงการฟื้นฟูวิถีชุมชนดั้งเดิมและการอนุรักษ์ระบบนิเวศที่ยั่งยืนเกาะลันตา^๑ ที่ทำงานในพื้นที่มาแล้ว ๖ เดือน ๔ คน
๓. กลุ่มสถาปนิกชุมชนของโครงการฟื้นฟูฯ ๔ คน
๔. กลุ่มที่ปรึกษาโครงการฟื้นฟูฯ ๖ คน
๕. ผู้จัดการโครงการฟื้นฟูฯ ๑ คน
๖. ผู้วิจัยโครงการแผนที่คนดี ๒ คน
๗. ผู้สังเกตการณ์ ๔ คน

ตาราง ๔.๑ แสดงวัตถุประสงค์ของกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ

วัตถุประสงค์ของกิจกรรม	ชื่อกิจกรรม
1. กิจกรรมเพื่อแสดงทัศนคติของตนเอง และให้เห็นความแตกต่างของตนกับผู้อื่น	<ul style="list-style-type: none"> ● Sociomatrix ● ศิลปะกับการทำความเข้าใจภายใน (วาดภาพแทน “ความคาดหวัง” และ “อุปสรรค”) ● หาสิ่งของแทนตน
2. กิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อนำพาให้เกิดการสำรวจภายในตัวเอง	<ul style="list-style-type: none"> ● เดินกับสติการรับรู้ และ การส่งผ่าน คำพูด ● สุนทรียสนทนา (Bohmian’s Dialogue)
3. กิจกรรมเพื่อให้ทดลองทำงานร่วมกัน และฝึกการเรียนรู้ร่วมกันบนความแตกต่างของประสบการณ์	<ul style="list-style-type: none"> ● แผนที่เดินเท้า ● เรื่องเล่าจากแผนที่

^๑ โครงการฟื้นฟูวิถีชุมชนดั้งเดิมและการอนุรักษ์ระบบนิเวศที่ยั่งยืนเกาะลันตา เป็นโครงการขนาดใหญ่ที่ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยเนื่องมาจากกรณีธรณีพิบัติ ดำเนินการโดยมูลนิธิชุมชนไทย และได้รับทุนสนับสนุนจาก United Nation Development Program (UNDP) และ เป็นโครงการที่ดำเนินการในเชิงพหุภาคี (Multi-stakeholder) กล่าวคือ เป็นโครงการที่ประกอบด้วยผู้เข้าร่วมจากหลากหลายฝ่าย ทั้งองค์กรเอกชน นักวิชาการ หน่วยงานภาครัฐ และชาวบ้านจากชุมชนต่างๆ ซึ่งในช่วงเริ่มต้น โครงการแผนที่คนดี ก็เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการดังกล่าวเช่นกัน

กิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ ๑ : กิจกรรมเพื่อแสดงทัศนคติ และความแตกต่างของตนเองและผู้อื่น

เป็นกิจกรรมเพื่อนำพาให้ผู้เข้าร่วมได้เห็นถึงที่มาที่ไปของแต่ละคน ซึ่งจะเป็นการบอกถึงความแตกต่างระหว่างกันอันมีผลมาจากสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ ที่มีอิทธิพลส่งผลให้เกิดความแตกต่างกัน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจและยอมรับความแตกต่างเหล่านั้นว่าเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง

๑.๑ กิจกรรม “Sociomatrix”

เป็นกิจกรรมที่ให้ฟังคำถามจากวิทยากร แล้วจัดวางลำดับของตัวเองผ่านคำถามนั้นๆ เช่น จังหวัดที่เกิด? ความใกล้ชิดกับครอบครัว? ความเข้าใจต่อการทำงานในโครงการ (มาก-น้อย)? ซึ่งคำถามเหล่านี้จะค่อยๆ เผยให้ผู้เข้าร่วมได้ย้อนคิดถึงความแตกต่างของที่มาที่ไป ประสบการณ์ ทัศนคติที่ต่างกัน

ภาพที่ ๔.๑ กิจกรรม “Sociomatrix”

ภาพที่ ๔.๒ กิจกรรม “ศิลปะกับการทำความเข้าใจภายใน”

๑.๒ กิจกรรม “ศิลปะกับการทำความเข้าใจภายใน”

เป็นกิจกรรมที่ใช้สีวาดรูปความรู้สึกภายใน ๒ ภาพ โดย ภาพที่ ๑ เป็น ภาพแทน “ความคาดหวัง” ของตนเองที่มีต่อโครงการ และภาพที่ ๒ แทน “อุปสรรค” ที่คิดว่าจะเกิดขึ้น จากนั้นจึงให้อธิบายภาพวาดทั้งสองต่อกลุ่มย่อย ซึ่งในการจัดกิจกรรมนี้ “ภาพวาด” ได้กลายมาเป็น “วัตถุตัวแทน” ที่เป็นสื่อกลางที่ทำให้เจ้าของภาพสามารถนำเสนอความคิดและทัศนคติของตนออกมาได้ง่ายขึ้น เหตุที่ต้องหาวัตถุสื่อแทนเช่นนี้ เพราะคนมักจะมีความรู้สึกแหว่งแวงและรู้สึกไม่ปลอดภัย

เมื่อมีการตั้งคำถาม หรือต้องเผยความรู้สึกตนเองต่อคนแปลกหน้า และมักจะเลี่ยงคำตอบ หรือสร้างคำตอบที่ไม่ตรงกับความจริง และในที่สุดก็เกิดการสร้างกำแพงในการเข้ามาใกล้ชิดสัมพันธ์กันอย่างเป็นปกติ การหาวัตถุประสงค์แทนโดยกระบวนการทางศิลปะเหล่านี้ จึงเป็นการย่นระยะเวลาในการทำความรู้จักกัน และเอื้อให้บุคคลแต่ละคนเกิดความรู้สึกสบายใจและสามารถสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ง่ายขึ้น หลังจากที่ได้เปิดเผยตัวตนของตนเองออกมา

ภาพที่ ๔.๓ กิจกรรม “หาสัญลักษณ์แทนตัว”

๑.๓ กิจกรรม “หาสัญลักษณ์แทนตัว”

เป็นกิจกรรมเช่นเดียวกับกิจกรรมศิลปะกับการทำความเข้าใจภายใน กล่าวคือ วิทยากรจะให้หาสิ่งของ ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ คือ สิ่งของที่คนอื่นคิดว่าเป็นเรา และ ชั้นที่ ๒ เป็นสิ่งของที่แทนมุมของเราที่ไม่มีคนอื่นรู้จัก และให้อธิบายว่าทำไมจึงหยิบสิ่งของเหล่านั้นมาแทนตัว

กิจกรรมทั้ง ๓ ข้างต้น เป็นสื่อที่ช่วยให้แต่ละคนเปิดตัวเองมาสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ง่ายขึ้น และเมื่อนำมาพูดคุยกันในวงสนทนาก็จะทำให้เกิดการยอมรับความแตกต่างของกันและกันผ่านทางคำพูดของแต่ละคน

นอกจากจะเห็นความแตกต่างทางความคิด ทักษะคิด และการเผยสิ่งที่ซ่อนอยู่ในใจของแต่ละคนแล้วก็น่าจะทำนายต่อไปได้ว่า กลุ่มคนผู้เกี่ยวข้องในแต่ละกลุ่มรู้สึกต่างกันอย่างไร ระหว่างผู้สังเกตการณ์ที่ไม่ต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ ทีมงานนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่มานานแล้ว ทีมงานที่กำลังจะมาทำงานในโครงการนี้ โดยผู้วิจัยได้เก็บเอาผลในวงสนทนาในการจัดกิจกรรมไว้ โดยแบ่งเป็น ๓ กลุ่มข้างต้น ดังต่อไปนี้

ก. ทักษะคิดของผู้สังเกตการณ์

นักเขียนและช่างภาพจากนิตยสาร : รู้สึกดีมากที่เจอคนตั้งใจฟัง คนพูดจริงๆ มองได้จาก “ตา” ตอนที่ทำกิจกรรมก็รู้สึกว่าทุกคนมีความตั้งใจดีเหมือนกัน คนภายนอกมองว่า ผมเป็นคนตลก ก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ แต่จริงๆ ผมเหมือนหิน ชอบพูดชอบคุยเรื่องหนักๆ มีแก่น มีสาระมาก

สถาปนิกผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์ : นึกถึงคำพูดที่ว่า “ละลาย” นึกความรู้สึกตอนที่กำแพงมันเริ่มละลาย มันไม่ได้ละลายแบบแตกไปเลยทีเดียว แต่ผมว่ากระบวนการนี้มันจะค่อยเป็นค่อยไป เหมือนกำแพงที่ค่อยๆ ละลายไป

ช่างภาพจากสถาบันอาศรมศิลป์ : มีคนหลายวัย หลายประสบการณ์มาเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน ก็หวังว่าผมคงจะได้เรียนรู้อะไรสักอย่างบ้าง

กลุ่มผู้สังเกตการณ์ ที่เข้าร่วมสังเกตการณ์อบรม มีท่าทางของการอยากมาร่วมเรียนรู้ ซึ่งจากการสะท้อนข้างต้นผู้วิจัยประเมินว่า อาจเป็นเพราะผู้สังเกตการณ์ไม่มีภาระหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงในโครงการนี้ จึงไม่แบกภาระทางใจของตัวเองมาเข้าร่วมกิจกรรมได้เต็มที่

ข. ทัศนคติผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่และตัวแทนชุมชน

ที่ปรึกษาโครงการ : ทำกิจกรรมแล้วรู้สึกว่ามันมองหน้ากันได้มากขึ้น รู้สึกว่าปล่อยวางเรื่องต่างๆ ได้มากขึ้น

สถาปนิกโครงการ : เป็นสถาปนิกที่ไม่เคยรู้จักคนเยอะขนาดนี้ ในเวลาอันสั้นขนาดนี้ของผมใช้หินก้อนเล็กๆ แทนตัวผม ซึ่งหินมันแข็ง แต่จริงๆ แล้วผมเป็นดิน ก็ค่อยๆ ให้ดินมันหลอมมาแข็งเหมือนหินได้...

...ผมเชื่อว่าการทำงานที่ให้เราทำอะไรร่วมกัน มันต้องมีการแลกเปลี่ยน ต่อไปเราก็ก้าวไปด้วยกันได้ ข้างนอกผมเป็นเหมือนหิน แต่จริงๆ ผมเป็นลูก

ค. ทัศนคติของนักพัฒนาในโครงการ

นักพัฒนาที่ปฏิบัติงานในพื้นที่มาก่อนในระยะ ๖ เดือนก่อนการจัดกิจกรรมอบรม (ธ.ค.-มิ.ย. ๕๕) มีทัศนคติที่ไม่ค่อยยอมรับการจัดกิจกรรม และรู้สึกไม่ปลอดภัยในการเปิดใจต่อผู้อื่น และมีอคติต่อการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งในภายหลังก็จะเห็นได้ว่านักพัฒนาในกลุ่มนี้ทำงานร่วมกับผู้อื่นค่อนข้างลำบาก

ผู้จัดการโครงการ : รู้สึกว่าคนอื่นมองว่าตัวเองเป็นมะพร้าว แทนความ อ้วน แก่ มันดอกไม้ ที่ไม่ค่อยมีใครสนใจ อยู่คนเดียว ผ่านกระบวนการแบบนี้มามากแล้ว ก็รู้ว่า เป็นกระบวนการอะไร แต่ก็พยายามจะทำตัวเองให้ว่าง เพื่อที่จะได้เรียนรู้ไปพร้อมกับน้องๆ คนอื่นๆ

ผู้ประสานงานในพื้นที่ : ทำงานที่นี้มาแล้ว ๖ เดือน แต่ทำงานมูลนิธิที่อยู่อาศัยมา ๗ ปี คนอื่นก็มองเราว่าไม่ได้สละอะไร เป็นคนแข็งแรง ซึ่งก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ

กิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ ๒: การนำพาไปสู่การสำรวจด้านในตัวเอง

วัตถุประสงค์ในการจัดกิจกรรมนี้เรียกได้ว่ามีความสำคัญที่สุดในกิจกรรมทั้งหมด เพราะเป็นกิจกรรมที่นำพาบุคคลแต่ละคนไปสำรวจความคิดส่วนลึก หรือ เสียงที่ซ่อนอยู่ภายในตัวเอง^๒ เป็นต้น

๒.๑ กิจกรรม “เดินกับสติ”

อดิศร จันทรสุข วิทยากรกระบวนการด้านศิลปะบำบัด : ให้เราทำจิตว่างๆ เดินเข้าไปในที่ว่างๆ ให้ความรู้สึกว่ที่ว่างพาเราเข้าไป แล้วให้รับรู้ว่ามีคนเดินอยู่ในพื้นที่ต่างๆ / สำรวจใบหน้าซึ่งกันและกัน / รับรู้ถึงการมีอยู่ของกันและกัน / หาพื้นที่สักที่หนึ่งทีปลอดภัยสำหรับเรา ไม่เบียดเบียนจนเกินไป / ใครอยากหลับตา ก็ให้หลับได้ / รับรู้เสียงนก เสียงคลื่น เสียงที่อยู่นอกตัวเรา แล้วก็รับรู้เสียงที่อยู่ภายในใจแต่ละคน / นึกถึงคำพูดที่เราอยากบอกทุกคน สัก ๑ ประโยค / แล้วเดินไปรอบๆ พุดประโยคนั้น แล้วแลกกันไปเรื่อยๆ / รับคำพูดเข้ามา ส่งคำพูดออกไปเรื่อยๆ / รับเข้ามา แล้วก็ส่งออกไป

ภาพที่ ๔.๔ กิจกรรม “เดินกับสติ”

ในระหว่างที่เราเดินสวนไปมากับคนอื่นโดยไม่รู้จักกัน และไม่พูดกันเลย เราเจียบบเสียงภายนอก แต่ประสาทรับรู้อื่นๆ ยังเปิดอยู่ หากเราสังเกตให้ดีก็จะได้ยินเสียงของตนเองดังอยู่ข้างใน ซึ่งเป็นเสียงของความคิดที่ส่งผ่านมาจากการรับรู้ผสมผสานกับทัศนคติหรือประสบการณ์ของเรา เมื่อมาถึงกิจกรรมที่ให้ รับ-ส่งคำพูดที่ผู้เข้าร่วมจะแปรตัวเองเป็นสื่อทำหน้าที่ส่งสาร

(คำพูด) ง่ายๆ เพียง ๒-๓ คำ ไปให้คนอื่นๆ ซึ่งจะให้ทำในระหว่างที่กำลังเดิน เมื่อผ่านใครไปก็ส่งคำพูดที่รับมาจากคนก่อนหน้านี้ให้เรามา แล้วส่งต่ออยู่อย่างนี้เรื่อยๆ กิจกรรมนี้เป็นตัวสะท้อนที่เป็นรูปธรรมถึงความคิด หรือเสียงที่ตั้งอยู่ภายในตัวเรา เพราะหากคำพูดไม่เหมือนกับต้นทางที่ผู้พูดพูดมานั้น นั่นก็เป็นเพราะอุปสรรคน่าจะอยู่ที่เราซึ่งเป็นสื่อที่ไม่เป็นกลาง

^๒ เสียงที่ซ่อนอยู่ภายในตัวเอง หมายถึง ความคิดที่วนเวียนอยู่ภายในโดยที่ตนเองไม่มีสติเท่าทันเพียงพอที่จะสามารถรับรู้ หรือได้ยินเสียงความคิดเหล่านั้นได้ ซึ่งเสียงเหล่านั้น ในที่สุดก็จะเป็นเครื่องปิดกั้นการรับรู้ของตนเองออกจากภาวะความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ณ ช่วงเวลาหนึ่งๆ เนื่องจาก ความคิดได้ตัดสินและตีความข้อมูลที่ได้ยินมาทั้งหมดแล้ว และส่งต่อไปยังความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ที่ผิดอย่างบ่อยครั้ง เช่น ตัวอย่างจากการทำกิจกรรมในครั้งนี้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการทำหนึ่งทีค้นพบเสียงของตนเองระหว่างการทำกิจกรรมของแทนตัวเพื่อเล่าเรื่องของตนเอง “ผมเห็นด้วยมากๆ ที่บอกว่า เสียงข้างในตัวเรามันดัง ผมมีหน้าที่เขียนโครงการ และผลักค้นโครงการของสหประชาชาติ ผมเองเข้าใจกระบวนการแบบนี้ ดั้งนั้นอยากให้ผมเขียนอะไรให้บอก ผมว่าเดือนธันวาคมนี้โครงการนี้ไม่มีทาง complete หรือ น่าจะมี phase 2 ต่อเนื่องไป แต่ผมต้องส่งรายงานทุกเดือน แล้วงานผมก็เยอะมาก ผมก็อยากให้ช่วยกันตรงนี้ด้วย” จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ข้อความที่กล่าวมานั้นเป็นเสียงจากความกังวลในงาน และในระหว่างการทำกิจกรรม ซึ่งเมื่อมีความกังวลดังกล่าว ก็ทำให้สะท้อนผ่านคำพูดออกมา จะสังเกตเห็นได้ว่าเนื้อความมีน้ำหนักไปในเรื่องงานมากกว่าการร่วมกิจกรรมที่เป็นกระบวนการกลุ่ม

๒.๒ กระบวนการ “สุนทรียสนทนา” หรือ “กิจกรรมฝึกการฟัง” (Dialogue)

เป็นกระบวนการที่คุณวิไลษฐ์ วังวิญญู และคุณณัฐพัส วังวิญญู จากสถาบันขวัญเมือง จังหวัดเชียงราย เป็นผู้นำมาเผยแพร่ในประเทศไทย แต่ปรากฏว่าไม่สามารถทำครบจนจบกระบวนการได้ เนื่องจากผู้เข้าร่วมมีจำนวนเยอะเกินไป และ มีการเข้าๆ ออกๆ วงสนทนา ไม่ได้อยู่ร่วมวงสนทนาตลอด แต่ภายหลังก็ได้นำมาปรับใช้ในกิจกรรม “เรื่องเล่าจากแผนที่” และ กิจกรรมย่อยอื่นๆ และผู้วิจัยได้เรียนรู้และนำเอากระบวนการดังกล่าวไปใช้ในการเก็บข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยแผนทัศนคติ และใช้เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ โดยผู้วิจัยจะกล่าวรายละเอียดของกระบวนการไว้ในการวิเคราะห์กระบวนการต่อไป

กิจกรรมตามวัตถุประสงค์ที่ ๓: ทดลองทำงานร่วมกันในบริบทจริง

เป็นการเรียนรู้กันและกันผ่านการทดลองลงมือทำงานร่วมกันในกิจกรรม “เรื่องเล่าจากแผนที่” โดยแบ่งคนออกเป็น ๕ กลุ่มเพื่อลงไปทำแผนที่ใน ๕ ชุมชน และจัดสัดส่วนให้มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้าร่วม และนำกลับมานำเสนอเรื่องราวของแผนที่ชุมชนนั้นๆ ในวงสนทนา โดยสาระสำคัญของกิจกรรมอยู่ที่การทำความเข้าใจกัน หรือรู้จักกันผ่านการทำงานร่วมกัน โดยแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ การทำแผนที่เดินดิน และการนำเสนอเรื่องต่อวงสนทนา

ภาพที่ ๔.๕ กิจกรรมแผนที่เดินดิน (๑)

๓.๑ กิจกรรมแผนที่เดินดิน

มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างหลากหลายผ่านการทำแผนที่เดินดิน ซึ่งเป็นแผนที่ที่ไม่ต้องมีมาตราส่วน ไม่คำนึงถึงความสวยงาม แต่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวาด เพราะในระหว่างที่ได้วาดเขาจะได้มีโอกาสในการคิดเชื่อมโยงตัวเองเข้าสู่ชุมชน เรียบเรียงข้อมูลในตัวเอง ทำให้เขาได้มีโอกาส ทบทวนปัญหา และเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นสื่อที่เชื่อมโยงข้อมูลที่อยู่ภายในตัวแต่ละคน ให้ออกมาปรากฏชัดผ่านการระบุตำแหน่งแห่งที่บนแผนที่ด้วย

การลงมือทำด้วยตัวเอง เขาก็จะเห็นภาพรวมของชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน สาเหตุของปัญหา ภูมิปัญญา

“...ที่สำคัญที่สุดคือ ชาวบ้านได้มีโอกาสทำแผนที่ ด้านในตัวเอง ได้ลำดับความคิด ได้เล่าเรื่อง ได้ทบทวนสิ่งต่างๆ ซึ่งตรงนี้เป็นเรื่องสำคัญ เพราะผมมีความเห็นว่าการ Mapping ด้านนอกเป็นสื่อให้เกิดการ Mapping ด้านใน เป็นการเชื่อมโยงสังคมเข้าด้วยกัน ซึ่งต่างฝ่ายก็จะได้ทำ mapping ด้านในไปพร้อมๆ กัน” ความเห็นของคุณณัฐพล วังวิญญู ผู้ร่วมเป็นวิทยากรกระบวนการ

การทำกิจกรรม “แผนที่เดินดิน” ร่วมกับกลุ่มคนที่แตกต่างกันหลากหลาย ที่มีทั้งชาวบ้านในชุมชน และคนจากนอกชุมชน ทำให้เห็นมุมมองที่แตกต่าง วิธีการมองปัญหา กระบวนการความคิด นอกจากนั้นเป็นกิจกรรมที่คนในชุมชนก็รู้สึกสนุกในการเล่าเพราะเกิดความเชื่อมโยงของเหตุการณ์

เมื่อคนในชุมชนได้นึกย้อนทบทวนเหตุการณ์ในชุมชน เรื่องราวต่างๆ ก็จะค่อยไหลเลื่อนออกมาจากความทรงจำ ความเป็นมาในอดีต วิถีชีวิต เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัญหา ความสามารถ ภูมิปัญญา ความภาคภูมิใจ ฯลฯ โดยมีแผนที่เป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างความเป็นรูปธรรมในการเอื้อให้คนดึงเอาความรู้ในตัว (Tacit Knowledge) ออกมาได้ง่ายเพราะเชื่อมโยงตัวเองเข้าสู่ตำแหน่งแห่งที่บนแผนที่

๓.๒ กิจกรรมการนำเสนอเรื่องเล่าจากแผนที่

เป็นกิจกรรมหลังจากการทำแผนที่เดินดิน เพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสได้เล่าเรื่องของตนเอง และชุมชน ผ่านทัศนคติของคนใน (Emic View) และการได้ร่วมทำกิจกรรมกับคนนอก ทัศนคติของคนนอก (Etic View) ก็จะช่วยสะท้อนมุมมองต่างๆ ที่ในบางครั้งความเคยชินของคนที่อยู่ใน

ภาพที่ ๔.๗ กิจกรรมการนำเสนอเรื่องเล่าจากแผนที่

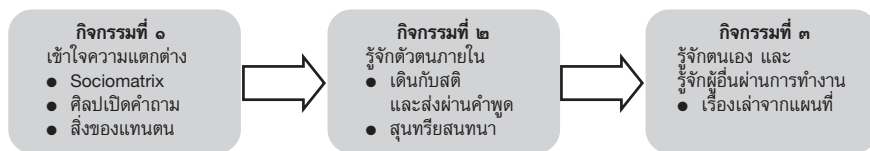
ภาพที่ ๔.๖ กิจกรรมแผนที่เดินดิน (๒)

ชุมชน ก็ทำให้ขาดมุมมองในเรื่อง บางเรื่องไป ที่สำคัญคือ การ “เปิดพื้นที่” ให้ชาวบ้านหรือคนในชุมชนที่มักจะคิดว่าตนเองไม่มีความสำคัญ ได้มีโอกาสพูดสิ่งที่ตัวเองคิดเอาเองว่าไม่สำคัญ แล้วเกิดมีคนตั้งใจฟังขึ้นมานั้น เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับคนในชุมชน ทำให้เขาเริ่มภูมิใจในความรู้ และภูมิปัญญาที่ตนมีมากขึ้น ซึ่งแท้จริงแล้ว “สิ่งที่พูดและแสดงออกมามาทั้งหมดนั้น” ก็คือ “ความรู้” “ความสามารถ” จาก

ประสบการณ์ที่สั่งสมมาในตัว (Tacit Knowledge) แต่มักคิดว่าความรู้เหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่มีค่าเทียบกับความรู้จากหนังสือ หรือความรู้จากผู้รู้

เล่าว่า “ประทับใจมาก ตอนที่ผมมาเล่าเรื่องแผนที่บ้านของผม ผมไม่เข้าใจเลยจริงๆ ว่าทำไมคนนอกหมู่บ้าน จากนอกเกาะต้องมาฟังเรื่องในบ้านของผมด้วย แถมคนที่มานั่งฟังเป็นอาจารย์เป็นผู้ใหญ่ระดับประเทศทั้งนั้น แล้วเขานั่งฟังผมเล่าจริงๆ ผมมองจากตาคนฟัง ผมรู้เลยว่าเค้าฟังกันจริงๆ ผมก็เลยทดลองเอาวิธีการฟัง ที่ผมได้รับมา ไปทดลองใช้ดูจริงๆ ปกติผมก็ฟังคน ฟังผู้ใหญ่อยู่แล้ว แล้วผู้เฒ่าผู้แก่ที่นี้ก็ชอบเล่าเรื่องให้เด็กๆ ฟังมาก แต่เวลาฟังเรามักจะมองข้ามคนเล่าไปติดอยู่ที่เรื่องราวที่เค้าเล่า ไม่ได้สนใจคนพูดเลย แต่ผมลองเอากระบวนการที่ว่าไปลองใช้ดู คือไม่ฟังแต่เรื่องอย่างเดียว แต่ฟังคนเล่า เอาใจไปฟังคนเล่ามากกว่า มหัศจรรย์มาก ผมเรียนรู้เรื่องราวมากมายที่อยู่นอกเหนือจากเรื่องเล่า ผมรู้สึกหัวใจกับใจมันต่อถึงกันจริงๆ ผมรู้สึกว่ารู้จักเค้าจริงๆ ฟังแล้วรู้สึกเรื่องมันสนุกกว่า คนเล่าก็เล่าสนุกกว่าด้วย”

สรุปกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ

ภาพที่ ๔.๔ สรุปกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ

หลังจากการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการข้างต้น ทำให้คนกลุ่มหนึ่งที่เป็นตัวแทนชุมชนเกิดความสนใจในกระบวนการและเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครจำนวน ๔ คน และได้ชักชวนเพื่อนฝูงเข้าร่วมโครงการ ภายหลังทั้ง ๔ คน ได้กลายเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการโครงการจนเสร็จสมบูรณ์

ในส่วนนี้ผู้วิจัยขอแนะนำคณะผู้ช่วยวิจัยทั้ง ๔ คน ที่ได้นำพาตนเองเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในโครงการแผนที่คนดี ดังต่อไปนี้

ธวัชชัย วจะเจติย์ (ชาลี)
บ้านคลองนิน

กุศล โมเต๊ะ (สน)
บ้านคลองนิน

เจษฎา กสิคุณ (โสบ)
บ้านคลองนิน

เดียว ทะเลลึก (เดียว)
บ้านในไร่

๒. การฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของผู้ช่วยวิจัยจากชุมชนผ่านการปฏิบัติการ ในกระบวนการแผนที่คนดี

การฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ใหม่ของผู้วิจัยนั้นเป็นการฝึกฝนกระบวนการผ่านการปฏิบัติการและการทำงานร่วมกัน กล่าวคือ การปฏิบัติการแผนที่คนดีอาศัยการฟัง และการสะท้อนมุมมองคุณค่ากลับไปยังชุมชน ดังนั้น ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจึงร่วมค้นหากระบวนการไปกับทีมงาน และเรียนรู้ไปพร้อมกัน โดยหลังจากลงพื้นที่ในแต่ละครั้งแล้ว ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยก็จะกลับมาพูดคุยกันเพื่อสรุปการเรียนรู้จากการทำงานเสมอเพื่อสะท้อนปัญหา และร่วมกันคิดค้นหาทางออก อันเป็นการต่อยอดประสบการณ์ของคณะทำงาน และช่วยกันระบุขั้นตอนการดำเนินงานร่วมกันต่อไป

๒.๑ การพูดคุยเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ในครั้งแรกของการทำงานพบกับอุปสรรคมากมาย เช่น “ไม่รู้ว่าจะเข้าไปคุยอย่างไรดี?” “กลัวว่าหากไปคุยแล้ว ชาวบ้านจะไม่คุยด้วย” “ไปคุยแล้วรู้สึกประหลาด กลัวเขามองไม่ดี หาวัวเป็นคนบ้า” จะเห็นได้ว่าความกลัวและความกังวลของผู้ช่วยวิจัยข้างต้นเป็นความกลัวและความระแวงที่เกิดขึ้นจาก “ความคิด” ของตนเอง และความไม่ไว้วางใจในผู้อื่น อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้ช่วยวิจัยได้เข้าไปสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยตนเองแล้ว ทำให้ก้าวข้ามความกังวลข้างต้นได้อย่างไม่ยากเย็นนัก

ข้อสังเกตอีกข้อหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังจากการเกิดสึนามิที่มีหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ลงทำข้อมูลเพื่อให้ความช่วยเหลือและบริจาคสิ่งของ ทำให้คำถามจากชาวบ้านซึ่งเป็นข้อคำถามที่แสดงถึงภาวะความอ่อนแอทางจิตใจของคนชุมชน (ความเห็นของผู้วิจัย) เช่น “มาคุยแล้วจะเอาอะไรมาให้” “ไม่ต้องไปคุยด้วย พวกมัน (เขา) ไม่ได้เอาอะไรมาให้” หรือในช่วงต้นมีชาวบ้านหลายชุมชนที่ไม่กล้าพูดคุยเนื่องจากกลัวว่าทางทีมงานจะเอาข้อมูลไปทำให้เกิดความเสียหาย เช่นในกรณีของหมู่บ้านอื่นๆ ที่มีผู้นำเอาบัตรประชาชนของชาวบ้านไปสำเนาแล้วนำไปขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานและองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย การทำข้อมูลเพื่อวางแผนให้ชาวบ้านออกจากที่ดินของตนเอง เป็นต้น

๒.๒ การตั้งคำถามเพื่อการย้อนทบทวนตัวเอง

โดยปกติเมื่อเราลงพื้นที่ทำข้อมูลไม่ว่าจะเป็นการเก็บข้อมูลงานวิจัย หรือการสำรวจข้อมูลก็ตาม ก็มักจะมีแบบสอบถามลงไปด้วยเสมอ การมีแบบสอบถามติดตัวไป จะเป็นเหมือน “สัญลักษณ์ของความเป็นทางการ” ชาวบ้านจะคิดว่า คนนี้มาสำรวจข้อมูล คนนี้มาทำงานวิจัย โดยอัตโนมัติ และจะเกิดการสนทนาอย่างไม่เป็นธรรมชาติ กล่าวคือ ชาวบ้านอาจจะเกิดการระมัดระวังตัวเองในการให้ข้อมูล กลัวว่าจะพูดผิด ฯลฯ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจชาวบ้านเหล่านี้จะส่งผลต่อการให้ข้อมูลจากการพูดคุย เป็นข้อมูลที่บิดไปจากความเป็นจริง

นอกจากนั้น สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากกรณีคลื่นสึนามิ และมีหน่วยงานไปให้ความช่วยเหลือมากมาย ทำให้ชาวบ้าน “ถูกตั้งคำถาม” อยู่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในเบื้องต้นของการริเริ่มดำเนินการโครงการแผนที่คนดีนั้น ทางคณะผู้วิจัยได้วางแผนการดำเนินงานโดยเสนอให้ทีมงานแผนที่คนดีเป็นทีมประสานงานกลางที่จะลงไปพูดคุยและจัดทำข้อมูลพื้นฐาน เนื่องจากทางโครงการพิจารณาว่า การดำเนินงานของโครงการแผนที่คนดี ซึ่งคือ “การเข้าไปพูดคุย และรับรู้คุณค่า” ของชาวบ้านอยู่แล้ว และเห็นว่าสามารถจัดการทำข้อมูลพื้นฐานไปด้วยได้ แต่การร่วมมือกันระหว่างโครงการมีความขัดข้องในเรื่องการทำความเข้าใจโครงการ จึงไม่ได้ประสานความร่วมมือกันตามที่ตั้งใจไว้

เมื่อกลับมาพิจารณาถึง “การสร้างความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ” นั้น ก็จะต้องพิจารณารวมไปถึงบรรยากาศในการพูดคุย ซึ่งบรรยากาศที่เอื้ออำนวยให้เกิดการพูดคุยอย่างเป็นทางการ ควรจะเป็นบรรยากาศที่เป็นกันเอง และไม่เป็นทางการ ทำให้สามารถพูดคุยและเล่าเรื่องต่างๆ ได้ดี

เมื่อไม่มีแบบสอบถามเป็นกรอบในการตั้งคำถาม ทีมงานจึงต้องจัดจ้อและอาศัย “สมาธิในการฟัง” เพื่อที่จะจับใจความเรื่องที่กำลังคุยกันอยู่ เพื่อรับฟังข้อมูลจากเรื่องเล่าและเชื่อมโยงไปถึงคำถามต่อไปได้ ทำให้ทีมงานต้องฝึกฝนการคิดเชื่อมโยงระหว่างคำถามกับเรื่องเล่าตลอดระยะเวลาการสนทนานั้น

จากการนำไปทดลองปฏิบัติกับทีมงาน (ผู้ช่วยวิจัย) นั้น ทำให้ผู้วิจัยพบว่า “วิธีการให้คำปรึกษาที่แบบคาย” คือ การตั้งคำถามให้ย้อนทบทวนตัวเอง และหากเราใช้วิธีการตั้งคำถามอย่างถูกต้อง และผู้ที่มาขอคำปรึกษาเราได้เรียบเรียงข้อมูล และพบเจอคำตอบด้วยตัวเอง ก็จะเป็นคำตอบที่กระจ่างชัดที่สุด และเป็นการเปิดโอกาสให้เขาได้ใคร่ครวญใช้ศักยภาพที่ตนมีในการแก้ปัญหาของตัวเองได้

ผู้วิจัยได้พบว่าผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นทีมงานในพื้นที่ ได้สังเกตเห็นวิธีการดังกล่าวจากการพูดคุยกันในแต่ละครั้งด้วยเช่นกัน ทีมงานคนหนึ่ง (บังลี) ได้กลับมาสะท้อนพูดคุยกับผู้วิจัยว่า “เขารู้สึกว่าเกิดความเท่ากัน ระหว่างผู้วิจัยและทีมงาน การไม่เคยแสดงตนว่ารู้มากกว่าทีมงานอย่างพวกเขาที่เป็นชาวบ้าน ทำให้เขาไม่รู้สึกว่าจะงี่หรือด้อยกว่า เขาจึงกล้าพูดกล้าเสนอความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา”

นอกจากนั้น ทีมงานได้กลับมาสะท้อนหลังจากที่ลงพื้นที่ระยะหนึ่งว่า “ส่วนใหญ่เวลาลงไปคุย ชาวบ้านก็มักจะเล่าปัญหาของตนเองเสมอ แม้ว่าเราจะไม่ได้ตั้งประเด็นไปที่การค้นหาปัญหาก็ตาม” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ว่า เมื่อเราเข้าไปพูดคุยสร้างความสัมพันธ์กับใคร สิ่งที่คุณง่ายที่สุดก็คือเรื่องราวของคนๆ นั้น การที่เขาได้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชีวิตเขา เราก็จะพบกับทั้ง ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตเขา สิ่งที่เขาประสบความสำเร็จ วิถีและวิธีการดำเนินชีวิตของเขาที่ผ่านมา และ

เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มักจะรู้สึกถึงว่า **“ปัญหา”** เป็นสิ่งที่เด่นชัดที่สุดในใจ เราจึงมักจะพบปัญหาออกมาเสมอ แม้ว่าจะไม่ได้ตั้งประเด็นไปก็ตาม

หลังจากที่ทีมงานได้ลงไปรับรู้ปัญหาของชาวบ้านมากขึ้น เป็นการรับรู้ข้อมูลปัญหาที่มากขึ้น ทำให้เขารู้สึกว่า อยากจะช่วยเหลือเพื่อน เพราะเขาเองก็เป็นชาวบ้าน บ้านเดียวกัน เขาจึงกลับมาสะท้อนความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจเขาให้ฟัง และได้ชวนเขาย้อนมองถึง **“การตั้งคำถามเพื่อให้มีสติย้อนทบทวนตนเอง”** และแนะนำให้เขานำไปใช้เมื่อลงไปพูดคุยกับชาวบ้านในแต่ละครั้ง เมื่อชาวบ้านได้พูดถึงปัญหาของเขาด้วย ซึ่งจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่เขาอยากมองตัวเอง ทั้งด้านปัญหา และคุณค่าที่ตนเองมี และสามารถนำเอาศักยภาพนั้นๆ มาแก้ปัญหาตัวเองได้

๒.๓ การรับรู้คุณค่า และการนำกลับมาบันทึก

ภาพที่ ๔.๙ การรับรู้และระบุคุณค่า

กระบวนการสำคัญอีกกระบวนการหนึ่งคือ การรับรู้และระบุคุณค่า โดยสิ่งที่ถือเป็นหัวใจของขั้นตอนนี้คือ **“การเปิดใจรับรู้คุณค่าที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคน”** ซึ่งคุณค่าของคนแต่ละคนมิได้จำกัดอยู่เพียงแค่ **“ทักษะ หรือความสามารถในการประกอบอาชีพ”** เท่านั้น แต่เป็นความเป็นทั้งหมดที่คนหนึ่งคนพึงมี ยกตัวอย่างเช่น แม่บ้านคนหนึ่งทำแกงเหลืองได้อร่อยที่สุด ก็เป็นคุณค่าอย่างหนึ่งในตัวเขา หรือคนที่อ่อนน้อมที่สุด หากเรามองในมุขกลับพลิกมาเป็นคุณค่าได้เช่นกัน

หากเราเชื่อมั่นว่า แม้คนที่คนในสังคมตัดสินว่าคนนี้เป็นคนไม่ดี แท้จริงแล้วในตัวแต่ละคนย่อมมี **“ความดี”** ในตัว ซึ่งถ้าเขาไม่เคยที่จะได้รับการชื่นชมในความดีของตนเอง เขาก็

อาจไม่มีโอกาสในการนำข้อดีของตนเองแสดงออกมาให้คนอื่นรับรู้ได้ หรือเขาอาจจะไม่เคย **“รู้ตัว”** ว่าตนเองก็มี **“สิ่งดีๆ”** และไม่ได้หยิบยกสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาใช้

แต่เมื่อเขาได้รับการสะท้อนจากบุคคลอื่นๆ ว่า **“บางสิ่ง”** ที่เขามีอยู่ในตัวนั้นเป็น **“ความดีในตัวเขา”** เขาก็จะมีโอกาส **“ตระหนักรู้คุณค่าความดีที่อยู่ภายในตนเอง”** ซึ่งเมื่อคนแต่ละคนได้เกิดการรู้ตัวว่าภายในตัวเรามีความดีอยู่ในตัวคนเราแต่ละคนแล้วนั้น ก็เป็นเสมือนการย้ำ หรือ **“ตอกหมุดความดี”** ให้มันคงยิ่งขึ้นในตัวเขา

ได้มีข้อสังเกตว่า **“ความดีและความไม่ดี”** เกิดจากการตัดสินของคนแต่ละคน ซึ่งแต่ละคนก็จะใช้สิ่งที่ได้เรียนรู้ และประสบการณ์ที่สะสมมาในตนเอง เป็นข้อมูลในการคิดวิเคราะห์ และตัดสินว่าผู้อื่นเป็นคนดี หรือ ไม่ดี สิ่งที่คนหนึ่งตัดสินว่าเป็นเรื่องดี อีกคนหนึ่งก็อาจจะตัดสินเรื่องนี้ว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดีก็ได้ ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ผ่านมาของแต่ละคน

เปรียบเหมือนเราทุกคนมีเมล็ดพันธุ์ความดีอยู่ในตัว แต่อาจจะอยู่ในลักษณะที่แตกต่างกัน บางคน เมล็ดพันธุ์ความดีนี้อาจถูกฝังอยู่ในดิน บางคนเป็นคอนกรีต หรือบางคนวางเอาไว้บนดินเฉยๆ การที่เราได้ชื่นชมความดีงามในตัวเขา ก็เหมือนกับการเปิดโอกาสให้เขากลับมารู้ว่าในตัวเขามีเมล็ดพันธุ์ความดีนี้อยู่ ให้อัจฉริยะ “ทุน” ที่มีอยู่ในตัวเอง รู้จักที่จะดูแลมัน และหาวิธีการทำให้เมล็ดพันธุ์ความดีนี้เติบโตขึ้น ถึงแม้ว่าบางครั้งเรารู้ว่ามีอยู่ แต่บางครั้งเราก็ลืมรดน้ำบ้าง ลืมพรวนดินบ้าง ปล่อยให้มันไถ่ร้าง แต่เราก็รู้ว่ามันยังมีอยู่ตรงนั้น และเราจะกลับมาตรงที่นี้ได้อย่างไร ซึ่งหากเขาไม่รู้ตัวว่าเขาดีมีสิ่งนี้อยู่ เขาก็จะหมดโอกาสในการนำสิ่งนี้ขึ้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์

สังคมจะเป็นอย่างไรหากคนในสังคมหรือชุมชนรู้จักที่จะนำเอา “ด้านดี” ของแต่ละคนมาหันเข้าหากัน หันเอาสิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคนมาเจอกัน

การเห็นคุณค่าของผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่คนส่วนใหญ่ในสังคมตัดสินว่าเป็นชาวบ้านธรรมดา ยิ่งเป็นคนที่ผู้อื่นมองข้าม ไม่เห็นคุณค่า ไม่เห็นศักดิ์ศรีในตัวคนเหล่านี้ เราก็จะต้องยิ่ง “เปิดใจ” รับรู้คุณค่าของคนเหล่านั้นอย่างเป็นจริง และต้องออกจากความเคยชินเดิมๆ ที่เรามักจะนำมาตรฐานของเราไปตัดสินผู้อื่น

๒.๓.๑) “คุณค่าคืออะไร”

ทีมงานมักจะตั้งคำถามว่า “คุณค่าคืออะไร” เพราะเมื่อลงไปพูดคุยกับชาวบ้านแล้ว ก็ไม่เห็นว่าจะเป็นคุณค่าตรงไหน ตัวอย่างที่เกิดขึ้น เมื่อทีมงานได้ลงพื้นที่พร้อมกัน และได้ไปคุยกับ ลุงนน ชาวอุบลราชธานี อายุ ๙๐ ปี ที่บ้านสังกาอู่ ตอนที่พวกเราเข้าไปคุยนั้น เราเห็นลุงนนนั่งพักอยู่ในโครงบ้านไม้ที่อยู่ในระหว่างการก่อสร้าง เมื่อเราพูดคุยไปเรื่อยๆ ก็ถามว่าแกมานั่งทำอะไร แกบอกว่า “พักเหนื่อยอยู่ เมื่อกี้ช่วยลูกยกบ้าน (สร้างบ้าน)” เมื่อคุยไปได้สักพัก ลุงนนก็เล่าเรื่องที่เป็นความเชื่อของชาวเล (ชาวอุบลราชธานี) ว่า ชาวเลมีความเชื่อ สมัยหนุ่มๆ ลุงนนสามารถดำน้ำได้เป็นชั่วโมง ไม่ต้องใช้อากาศ ไม่ต้องขึ้นมาหายใจ ลุงนนยังเล่าถึงลูกหลานโดยเล่าด้วยความน้อยอกน้อยใจว่าไม่ค่อยมีใครมาดูแล

หลังจากกลับมาพูดคุยกับทีมงานในวงสนทนา โดยให้แต่ละคนช่วยกันสะท้อนว่า เมื่อได้ฟังลุงนนเล่าเรื่องราวของตัวเองแล้ว ทีมงานรับรู้คุณค่าอะไรบ้าง ส่วนใหญ่ก็จะเล่าว่าเขาเห็นว่า ลุงนนมีความสามารถดำน้ำได้เป็นชั่วโมง ซึ่งก็ถูกเหมือนกัน แต่ยังมีอีกมุมหนึ่งคือเรื่องที่แม้ลุงนนจะอายุ ๙๐ ปี แล้วยังช่วยลูกยกบ้าน ยิ่งเมื่อเราสังเกตไปถึงสายตาที่แกเล่าถึงลูก ก็เห็นว่าไม่เพียงแต่ลุงนนจะรักลูกแล้ว แต่ลุงนนยังมีน้ำใจ ช่วยลูกยกบ้านด้วย ซึ่งนี่เป็นอีกคุณค่าหนึ่ง จะเห็นว่าการรับรู้คุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับการนำเอาประสบการณ์ที่สะสมอยู่ในตัวแต่ละคน เชื่อมโยง และเกิดความรู้สึกว่าสิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าสำหรับเขา ดังนั้น การรับรู้คุณค่าของคนแต่ละคนก็จะแตกต่างกันไป

๒.๓.๒) การรับรู้คุณค่าจากการฝึกฝนการสังเกตให้ลึกซึ้ง

การฝึกกระบวนการสังเกต สังเกตในสิ่งที่เราเห็น หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว หรือแม้กระทั่งในกระบวนการทำงานแต่ละขั้นตอนนั้น ยิ่งฝึกสังเกตมากก็จะทำให้เกิดปัญญา มาก ทั้งนี้ โลกทรรศน์ วิถีคิด สติ - สมาธิ ประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึกที่อยู่ในตัว เราจะเข้าไปมีผลต่อการสังเกตและสิ่งที่สังเกต ซึ่งหากเราเราก็จะเป็นคนที่ละเอียดขึ้น ก็จะสามารถเรียนรู้ได้ลึกซึ้งและหลากหลายยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยได้ทดลองเปรียบเทียบในเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งให้ทีมงานฟัง หากเราคำนิ่งถึงสรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่บนโลกนี้ เมื่อมีสิ่งใดใหญ่ขึ้น มากขึ้น ก็จะมีบางสิ่งที่ลดลงไป เมื่อเราสร้างตึก สร้างเมือง สร้างอาคารมากขึ้น พื้นที่ป่า ต้นไม้ ธรรมชาติ ก็จะลดน้อยลงไป เรามีคนร่ำรวยจากธุรกิจมากขึ้น เราก็จะมีคนจนเพิ่มขึ้น เมื่อเราตัวใหญ่ขึ้น คนอื่นเขาไม่มีพื้นที่เพียงพอเขาก็ต้องลดขนาดตัวเองให้เล็กลง เมื่ออัตราหรือตัวตนเรามากขึ้น เราก็จะเห็นคนอื่นเล็กลงไปเช่นกัน ยิ่งเราใหญ่มากขึ้นแค่ไหน พื้นที่ที่เขาาก็จะลดน้อยลงเท่านั้น ยิ่งเราเห็นตัวเองสำคัญว่าคนอื่น การรับรู้คุณค่าในตัวเขาก็จะยิ่งลดลง หรืออาจกล่าวง่าย ๆ ว่า พื้นที่ในจิตใจของเราที่จะนึกถึงผู้อื่นก็ย่อมลดลง เช่นเดียวกัน หากเราคิดว่าเรามีความรู้มาก และความรู้ที่เรามีเป็นความรู้ที่ยิ่งใหญ่ เราก็จะเห็นความรู้ของผู้อื่นเป็นเรื่องเล็กน้อย เราก็จะไม่เปิดใจที่จะเรียนรู้จากเขา เพราะเราคิดว่าเรารู้มากกว่าเขา การเรียนรู้ก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะเรามองข้ามไม่เห็นคุณค่าในความรู้ที่เขา มี หรืออาจกล่าวในทางกลับกันได้ว่า การเรียนรู้จะไม่เกิดขึ้นหากเราไม่ตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งนั้น และหากเราฝึกที่จะเห็นคุณค่าของสิ่งต่างๆ อัตรา (ตัวตน) ของเราก็จะค่อยๆ เล็กลง พื้นที่ของการเรียนรู้ที่อยู่ภายในตัวเราก็จะเปิดกว้างมากขึ้น

ผู้วิจัยยังได้สังเกตทีมงาน ที่ค่อยๆ ฝึกเปิดใจรับรู้คุณค่าของผู้อื่น ซึ่งทำให้หลายครั้งเมื่อเขาได้รับบางสิ่งบางอย่างมา เขาก็จะเริ่มตั้งคำถาม เมื่อเขาตั้งคำถาม และพยายามที่จะค้นคว้าหาคำตอบ และได้กลับมาพูดคุยกันในชั่วโมงแห่งการเรียนรู้ แต่ละคนก็จะได้เรียนรู้โดยเชื่อมโยงเอาประสบการณ์ของผู้อื่นสะท้อนกลับมาเป็นความรู้ของตัวเอง

จากกระบวนการนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ตั้งสมมติฐานต่อไปว่า “หากเราฝึกที่จะเปิดใจรับรู้คุณค่าของสิ่งต่างๆมากขึ้น และละเอียดลออมากขึ้น” กระบวนการนี้จะนำพาเรา กลับไปสู่การเรียนรู้ที่สามารถเรียนรู้ได้จากทุกอย่างรอบตัวเราได้หรือไม่ และหากเป็นอย่างนั้นจริงกระบวนการดังกล่าว จะเป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์เราสามารถสร้างความรู้ด้วยตนเองหรือไม่

๒.๓.๓) การรับรู้คุณค่ากับการกลับสู่การเรียนรู้

ปัจจัยที่ทำให้คนเห็นคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ลำดับแรกที่สุด น่าจะเป็น “การรับรู้” ดังนั้นการรับรู้ในตัวเรา จะเป็นเสมือนสะพานเชื่อมต่อระหว่างข้อมูลภายนอกกับประสบการณ์ของเรา ซึ่งเป็นลำดับที่สองของปัจจัยในการระบุคุณค่า เช่น การที่เราได้ฟังเรื่องราวของชาวสังกาทูและเกิดความประทับใจในวิถีชีวิตของเขา บางคนก็เห็นว่าคนเล่านั้นสามารถเก็บรายละเอียด เล่าได้ดีกว่าคนอื่น บางคนอาจจะเห็นเป็นอย่างอื่น หรือมุมมองที่ขยายขึ้นไปอีก ซึ่งหากเราเพิ่มโอกาสในการสื่อสารให้กว้างขึ้น ก็จะเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการเชื่อมโยงกันของคุณค่า ซึ่งการพูดคุยและปฏิสัมพันธ์นั้น เป็นการสื่อสารแบบหนึ่งต่อหนึ่ง หรืออาจจะขยายเป็นวงสนทนาก็จะยังเป็นวงแคบอยู่ดี ดังนั้นการใช้สื่อที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงในลำดับต่อไปนั้น จึงเป็นการเชื่อมโยงเรื่องราวที่ได้รับรู้กับประสบการณ์ของคนในชุมชน ซึ่งในบางครั้ง การระบุคุณค่าก็จะเชื่อมโยงเข้าสู่ความรู้จากประสบการณ์ (Tacit Knowledge) ซึ่งในบางครั้งก็เป็นความรู้ที่เกิดจากการตีความของคน หมายถึงการที่คนหนึ่งๆ ที่ได้ฟังเรื่องราวใดๆ แล้วเชื่อมโยงเข้าสู่ประสบการณ์ของตนเอง ตามที่เคยได้รับประสบการณ์นั้นๆ มา และหากเรานำ “สื่อ” มาเป็นเครื่องมือในการนำเสนอความรู้จากประสบการณ์ออกมาเป็นเรื่องราว ก็จะเป็นการทำให้ความรู้ฝังลึกนั้นเคลื่อนไหวในชุมชนมากขึ้น เช่น การใช้บอร์ดติดเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นต้น ก็จะเป็นการเปิดให้ชุมชนได้เริ่มต้นเชื่อมต่อเรื่องราวความรู้ระหว่างกัน

๒.๓.๔) การบันทึก

ในแต่ละวันที่ลงพื้นที่ ทีมงานจะต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้คนเป็นจำนวนมาก และต้องใส่ใจที่จะเรียนรู้ถึงรายละเอียดของเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้น หากเรารับรู้คุณค่าของสิ่งต่างๆ มากขึ้น มีการเรียนรู้ที่มากขึ้น หากเราไม่นำมาบันทึกเอาไว้ เราก็จะสามารถหลงลืมไปได้ การจดบันทึกจึงจะสามารถช่วยเตือนความจำเหล่านั้นได้

นอกจากการบันทึกเรื่องราวคุณค่าที่ได้เรียนรู้มาจากการทำงาน ซึ่งก็คือการบันทึกเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายนอกตัวเราเองแล้ว ทีมงานได้เขียนบันทึกความรู้ลึกในแต่ละวันที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นการฝึกให้รู้จักกระบวนการมโนความรู้ลึกที่เกิดขึ้นภายในตัวเรา เป็นกระบวนการที่ฝึกให้ทีมงานรู้จักกลับมาย้อนมองตนเอง เพื่อให้รู้จักกับอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ที่เกิดขึ้น เมื่อมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากระทบ เช่น เมื่อเราเข้าไปพูดคุยทำความรู้จักกับใครคนหนึ่ง และเขามีท่าทีที่ไม่อยากพูดคุยกับเรา บางคนก็จะรู้สึกเสียใจ บางคนก็ไม่ได้ใส่ใจอะไร หรือบางคนก็อาจจะเกิดอารมณ์โกรธก็ได้ แต่ในบางครั้งการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน ก็ทำให้เราลืมอารมณ์ความรู้สึกนั้นไป

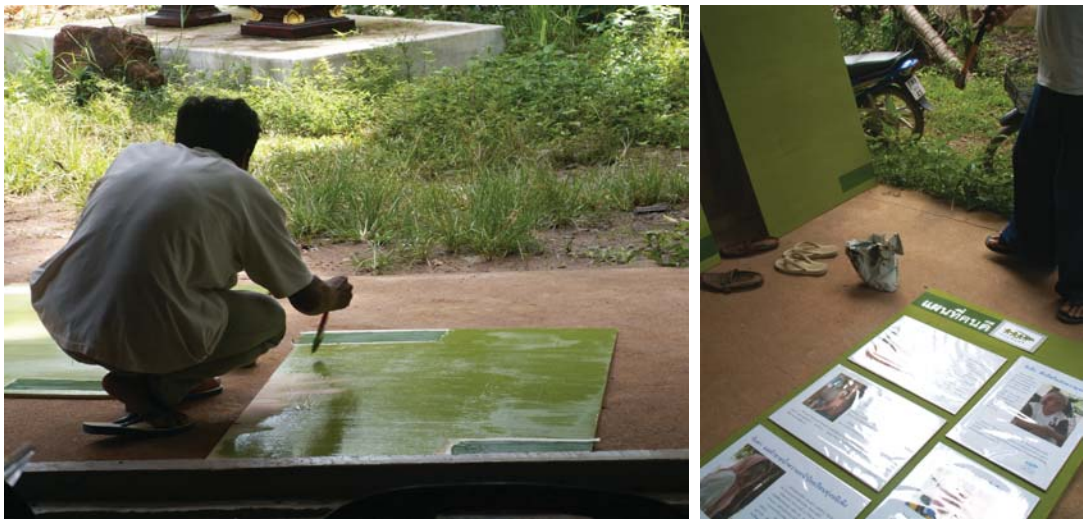
ในช่วงเริ่มต้นที่ผู้วิจัยได้แจกสมุดบันทึกเพื่อให้ทีมงานบันทึกเรื่องราวจากการปฏิบัติงาน การรับรู้คุณค่า ฯลฯ ในแต่ละวัน ซึ่งผู้วิจัยได้เรียกว่าเป็น “*ความรู้ภายนอก*” และยังรู้จักบันทึกว่า *ความรู้ภายนอก*ที่เราอ่านนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง “*ภายใน*” ตัวเราได้อย่างไร

แต่ด้วยว่าทีมงานไม่เคยชินกับ “*การเขียนบันทึก*” จึงทำให้ทีมงานเกิดปัญหาในเรื่องการบันทึกในระยะแรก บางคนก็กลับมาบอกว่า “*เขียนไม่ได้ ไม่รู้จะเขียนอะไรดี*” ผู้วิจัยจึงแนะนำไปว่า “*หากเราไม่รู้จะเริ่มต้นเขียนว่าอย่างไร ให้เราตั้งคำถามกับตัวเองก่อนว่า วันนี้เรารู้สึกดี หรือไม่ดี จากนั้นเรามองเราก็จะทำหน้าที่คิดว่าดีอย่างไร และไม่ดียังไง ดีเพราะอะไร ไม่ดีเพราะอะไร เราจะเขียนได้มากขึ้น*” บางคนก็กลัวว่าตนเองจะ “*เขียนไม่รู้เรื่อง*” ผู้วิจัยจึงตั้งคำถามกลับไปว่า “*อะไรคือสิ่งที่ตัวเราตัดสินใจว่าเขียนไม่รู้เรื่องหากเรายังไม่ได้ลงมือเขียน*” หากบันทึกนี้เป็นบันทึกสำหรับเก็บไว้เตือนความจำตัวเอง แล้วเราอ่านไม่รู้เรื่อง เราก็ต้องทดลองเขียนดูก่อน เพื่อจะได้นำกลับมาทบทวนว่า ตรงไหนที่ทำให้เราเกิดความไม่เข้าใจ เราจะได้หาวิธีการมาแก้ไขให้ตรงจุด มิใช่ว่ายังไม่ได้ลงมือเขียนก็คิดเอาเองแล้วว่าเราจะเขียนไม่รู้เรื่อง ทำให้เราไม่รู้จะไปกลับไปแก้ไขตรงไหนดี ซึ่งผู้อื่นก็จะมาแนะนำเราไม่ได้หากเราไม่ลงมือทำด้วยตนเอง

การบันทึกในระยะแรกจึงเรียกได้ว่าเป็นสิ่งที่ทีมงานบ่นมากที่สุด บางครั้งก็จะไม่เขียนเอาด้วย ซึ่งผู้วิจัยก็ได้ชวนให้เขียนบันทึกทุกวัน และย้ำเรื่องนี้อยู่เสมอ เพื่อให้ผู้ช่วยวิจัยได้ฝึกตนเอง หลังจากทำงานผ่านไป ๒ เดือน เสียงบ่นเหล่านั้นก็ลดน้อยลง และสังเกตเห็นว่าทีมงานเริ่มบันทึกเมื่อเรานั่งประชุมหรือพูดคุยปรึกษาหารือเรื่องการทำงานกัน และเห็นจากบันทึกของทีมงานในระยะหลังว่า ทีมงานเขียนได้อย่างสม่ำเสมอ และเรียบเรียงเนื้อความได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งเป็นผลที่เกิดมาจากการหมั่นฝึกฝนนั่นเอง

๓. การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ข้อมูล และการใช้ “*สื่อ*” เพื่อสะท้อนคุณค่าและสร้างความมั่นใจ

ในปัจจุบันเราจะพบเห็น “*สื่อ*” ที่นำเสนอเรื่องราวที่เป็นไปในทางการชักจูง และกระตุ้นให้เกิดการบริโภค และมีสื่อทางลบก่อเกิดขึ้นอย่างมากมาย และเป็นการนำเสนอเนื้อหาในระดับมหภาค ที่พ้นไปจากสภาพความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่นแต่ละชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า การนำเสนอเนื้อหาข่าวสารที่มีอยู่ในปัจจุบันนั้น ยังมีรูปแบบที่ติดกับการนำเสนอเนื้อหาที่เน้นไปยังประเด็นระดับประเทศ หรือระดับชาติ ในขณะที่เดียวกัน การผลิตข่าวสารที่เป็นเนื้อหาในท้องถิ่นเองก็ไม่ค่อยปรากฏแสดงอยู่ในสื่อเหล่านี้เท่าไรนัก การตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของชุมชนท้องถิ่นก็จะลดลง คนในชุมชนท้องถิ่นก็จะตระหนักถึงคุณค่าของชุมชนตนเองน้อยลง และกลับไปมีค่านิยมเลียนแบบชุมชนเมือง ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในสื่อเป็นหลัก เพราะสิ่งที่เรียกว่าว่ามีอิทธิพลที่สุดในปัจจุบัน คือ “*สื่อ*”

ภาพที่ ๔.๑๑ การผลิตสื่อ

หากแต่เนื้อหาที่อยู่ในสื่อที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นสื่อด้านข้อมูลข่าวสาร ก็มีอยู่น้อยนักที่จะหยิบยกเอา “คุณค่า” “ความดีงาม” ที่มีอยู่ในตัวคนมาถ่ายทอด ดังที่เราเห็นในหน้าหนังสือพิมพ์ที่นำเสนอข่าวฆ่ากันตาย ข่าวข่มขืน ข่าวโก่งกินบ้านเมือง ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นสื่อที่ถ่ายทอดเรื่องราวในแง่ลบ ถึงแม้ว่าการนำเสนอเรื่องราวดังกล่าว จะเป็นการนำเสนอความจริงที่เกิดขึ้นในสังคมก็ตาม แต่ “ความจริง” ที่มีอยู่ในสังคมก็ได้มีเพียงแค่เรื่องในแง่ลบเท่านั้น และพลังของสื่อก็น่าจะถูกหยิบยกไปใช้ในการชื่นชมด้านดีในตัวคนบ้าง เพื่อให้เกิดแบบอย่างคุณค่าที่ดี ซึ่งคุณค่าที่ดีในตัวคน ก็ได้เป็นเพียงคุณค่าด้านความสามารถ เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงคุณธรรมจริยธรรม ที่แม้ว่าคนในสังคมเราจะมองข้ามว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม ซึ่งการสื่อสารจะมีส่วนช่วยให้คนหันกลับมาดูและรู้จักที่จะชื่นชมในคุณความดีเล็กน้อยเหล่านั้น

จากการตระหนักในความสำคัญของ “การสื่อสาร” คณะผู้วิจัยจึงได้ตัดสินใจในการนำ “สื่อ” มาใช้ในกระบวนการดำเนินงาน โดยเห็นประโยชน์ของสื่อ ดังต่อไปนี้

๑. การนำ “สื่อ” มาสะท้อน “คุณค่าความดีงาม” ในตัวคน เพื่อสร้างการตระหนักรู้ และความมั่นใจใน “คุณค่าของตนเอง” เพื่อให้เขาเกิดการตระหนักรู้ถึงสิ่งดีที่มีอยู่ภายในตัวเอง และส่งผลให้เกิดการรับรู้และขยายความเข้าใจในศักยภาพของชุมชน
๒. เมื่อเขาเกิดความตระหนักรู้ในตัวเองแล้ว เขาก็จะสามารถวางตนให้สัมพันธ์กับคนในชุมชน และเมื่อมีสื่อที่แสดงความดีของผู้อื่นด้วย เขาก็จะสามารถรับรู้เนื้อหาและเชื่อมโยงกลับมาสู่ตนเอง
๓. นำมาเป็นกลไกที่ส่งให้ชุมชนหันกลับมาติดต่อสื่อสารกันผ่าน “สื่อสาธารณะ” ซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งของการสื่อสารชุมชน และเปิดโอกาสให้ “สื่อ” เข้ามาเสริมพลังชุมชน (Empowerment)

ทั้งนี้ขั้นตอนในการดำเนินงานโครงการแผนที่คนดี ๒ ขั้นตอนแรกนั้น เป็นขั้นตอนของการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) โดยมี “บุคคล” ทำหน้าที่เป็นสื่อ กล่าวคือ เข้าไปรับรู้คุณค่าของคนแต่ละคน และนำมาบันทึกเพื่อจัดเตรียมเป็นสื่อ สำหรับถ่ายทอดเรื่องราวนั้นๆ เข้าสู่ชุมชน และในระหว่างช่วงการสนทนา ก็ใช้วิธีการ “ตั้งคำถาม” ให้เกิดการย้อนคิดย้อนทบทวนตัวเอง ซึ่งผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นการสื่อสารที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และเป็นการสื่อสารที่มีความเป็นมนุษย์มากที่สุด

๓.๑ กระบวนการผลิต และเรียบเรียงเนื้อหาออกมาเป็นสื่อ กับกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องของทีมงาน

กระบวนการผลิตสื่อ จึงเป็นกระบวนการทบทวนที่สำคัญอีกกระบวนการหนึ่ง ที่ต้องอาศัยความเข้าใจในเนื้อหาอย่างแท้จริง เพื่อจะนำเสนอเนื้อหาผ่านมุมมอง และวิธีการนำเสนอ เพื่อสื่อความหมายให้ตรงกับความเป็นจริง

หลังจากที่ทีมงานฝึกฝนบันทึกคุณค่าที่ได้รับมาซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเตือนความจำตัวเราเอง มิได้มีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจต่อคนทั่วไปในวงกว้าง เนื้อหาจึงถูกเรียบเรียงด้วยภาษาที่เราเข้าใจคนเดียว เมื่อมาถึงในขั้นตอนที่ ๓ จะเป็นขั้นตอนของการนำเสนอเรื่องราวในชุมชนผ่าน “สื่อ” โดยการสะท้อนคุณค่าของชาวบ้านจากมุมมองของทีมงานกลับไปยังชาวบ้านและชุมชน โดยมีเนื้อหาเรื่องราวที่ดีเพื่อให้เกิดแวดวงของการหันหน้าเข้าหากันในชุมชน และขั้นตอนนี้เองที่ทีมงานจะต้องประมวลและเรียบเรียงใหม่เพื่อ “สื่อสาร” ให้คนหมู่มากเข้าใจ ดังนั้น ทีมงานจึงจะต้องทำความเข้าใจในเนื้อหา ซึ่งในที่นี้คือ คุณค่าของชุมชน ให้ลึกซึ้ง และกระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น เพื่อนำมาเป็นข้อมูลสำคัญในการจัดรูปแบบการนำเสนอ รวมทั้งยังต้องค้นหาเทคนิควิธีการในการนำเสนอให้เหมาะสมกับเนื้อหา และผู้รับสื่อที่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชนอีกด้วย

ขั้นตอนที่สำคัญที่สุดก่อนจะผลิตสื่อออกไปก็คือการฝึกฝนการเรียบเรียงเรื่องราวออกมาเป็นสื่อ ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่ทีมงานต้องช่วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้คำวิจารณ์และการยอมรับคำวิพากษ์วิจารณ์งานของแต่ละคน เพราะการจะนำเสนอสื่อต่อสาธารณชนออกไปนั้นจะต้องเป็นสื่อที่สามารถสื่อความหมายได้ดี เป็นกลาง ไม่นำเสนอข้อมูลทางลบที่ทำให้เกิดการขัดแย้งในชุมชน หรือเป็นสื่อที่เอนเอียงต่อบุคคลใดๆ ซึ่งกระบวนการเรียบเรียง จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้อีกว่า เราพูดคุยในประเด็นที่พอเพียงแล้วหรือยัง เช่นเราตั้งคำถามชัดเจนเพียงพอที่จะให้ออกมาเป็นเรื่องราวหรือไม่ และการวิเคราะห์จับประเด็นเรื่องเล่าของเราต้องปรับปรุงตรงไหน เป็นส่วนที่ทำให้ทีมงานสามารถสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อปรับปรุงและพัฒนาศักยภาพของแต่ละคน คือ หากใครเรียบเรียงเรื่องราวออกมาแล้ว ขาดบางประเด็นทำให้เรื่องไม่ชัดเจน หากคนที่เรียบเรียงเป็นคนอ่านเองก็คงจะมองไม่ออก ต้องให้เพื่อนเป็นผู้ตรวจสอบให้ว่าเข้าใจเรื่องราวหรือไม่ ซึ่งก็จะทำให้ผู้เรียบเรียงรู้ว่า ตนจะต้องกลับไปตั้งคำถามเพิ่มเติมในประเด็นอื่นๆ เวลา

เรากลับไปพูดคุยกับคนในชุมชนอีกครั้งก็จะทำให้รู้ว่าจะตั้งคำถามอะไรเพิ่มเติม หรือหากว่า เรียบเรียงออกมาแล้วไม่รู้เรื่องก็อาจจะต้องกลับไปฝึกฝนการเรียบเรียงใหม่ หรือค้นหาเทคนิค วิธีการในการบันทึกใหม่ ตรงนี้จะเกิดกระบวนการพัฒนาตนเอง โดยอาศัยการสะท้อนร่วมกัน ระหว่างทีมงาน ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่สำคัญ และเป็นการพัฒนา ศักยภาพของทีมงานอีกด้วย

๓.๒ สื่อกับการสร้างโอกาสให้เกิดการสะท้อนคุณค่า

มนุษย์เราเองที่ต้องการ “การยอมรับ” ว่าเรามีตัวตนปรากฏอยู่ในสังคมและชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันนั้นๆ ตามทฤษฎีของมาสโลว์ (Maslow Theory’s Need) ว่าหากเราได้รับการยอมรับจากสังคม และได้รับการเติมเต็มในส่วนนี้แล้ว ก็จะสามารถตระหนักถึงการปรากฏ ของตน และสามารถนำตนเองไปจัดวางให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมได้

๓.๓ การใช้สื่อแสดงการยอมรับในตัวเอง เพื่อให้เขามั่นใจในสิ่งที่ตนเองมี

ระหว่างการเตรียมจัดทำสื่อแผ่นไม้ครั้งแรกนั้น เราได้ทดลองพิมพ์ภาพและข้อความเพื่อนำมาเป็นตัวอย่างของรูปแบบการจัดหน้า จึงนำไปแปะไว้บนกระดาน นั่งทำงานกันต่อไปอีก สักพักหนึ่ง วันนั้นด้วยความบังเอิญบังหายก็ขับรถเครื่อง (รถมอเตอร์ไซด์) ผ่านมาทำธุระแถวนั้นพอดี ทีมงานจึงมีโอกาสชวนบังหายเข้ามาเยี่ยมชมที่ทำงาน และมาช่วยวิจารณ์งานของทีมงาน เสียหน่อย ทีแรกบังหายไม่กล้าเข้ามาเพราะวันนี้เพิ่งกลับจากไปทำงานเนื้อตัวเลอะเทอะ กลัวจะทำให้ที่ทำงานเปื้อน จึงยืนอยู่แค่หน้าประตู ทีมงานพยายามชักชวนอยู่นาน ก็ไม่ยอมเข้ามา สักพักบังหายจึงหันไปเห็นภาพตัวเองบนบอร์ด ก็ร้อง “โฮโฮ! นั่นผมเอง” แล้วก็รีบเดินไปที่บอร์ด ไปเอามือลูบที่ภาพของตัวเอง ลูบไป ยิ้มไป แล้วพูดต่ออีกว่า “ไม่น่าเชื่อเลย วันนั้นไปคุยแล้วเอามาทำอย่างนี้หรือเธอ” ทีมงานจึงอ่านข้อความให้บังหายฟัง เพื่อให้บังหายตรวจสอบว่า ข้อความครบถ้วนหรือไม่ ถูกผิด ตรงไหน ต้องแก้ไขอย่างไร โดยที่เนื้อเรื่องเล่าถึงตอนที่บังหาย เป็นทหาร บังหายฟังด้วยอาการยิ้มแย้มแจ่มใส เมื่อทีมงานถามว่ามีตรงไหนที่ข้อมูลผิดหรือไม่ บังหายก็บอกว่า ไม่ผิดเลย เป็นเรื่องของผมเอง แล้วก็รีบเล่าเหตุการณ์หลังจากนั้นต่อ ว่าเป็นทหารแล้วเป็นอย่างไร ได้อะไรมาบ้าง และยังนำ “บัตรทหาร” ขึ้นมาโชว์ด้วยความภาคภูมิใจ และเมื่อกลับจากธุระแล้วยังย้อนกลับมาดูอีกครั้งหนึ่ง

กรณีดังกล่าวเป็นกรณีที่ผู้วิจัยต้องการยกตัวอย่างให้เห็นถึง “พลังและอิทธิพลของสื่อที่มีต่อคน” เมื่อคนเห็นตัวเองปรากฏอยู่ในสื่อ

บทที่ ๕

ผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้นจากโครงการ

การวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการต่อกลุ่มเป้าหมาย ๓ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มผู้ปฏิบัติการภายในโครงการแผนที่ดี ๒. กลุ่มชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการ และ ๓. กลุ่มชาวบ้านที่อยู่นอกพื้นที่ปฏิบัติการของโครงการ

กลุ่มที่ ๑: กลุ่มผู้ปฏิบัติการ ได้แก่ คณะผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย และผู้เกี่ยวข้องในการดำเนินการ

การเรียนรู้ของผู้ปฏิบัติการได้รับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ (Relearning) ในบริบทจริง โดยมีการปฏิบัติในพื้นที่เป็นภาคีโยบายในการสร้างฉันทะทางการเรียนรู้ให้กับผู้ปฏิบัติการที่ไร้กรอบโครงสร้างที่ครอบงำทางความคิด ทำให้สามารถตัดสินใจ และเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างหลากหลาย และเป็นการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติที่ทำให้เกิดการยกระดับความรู้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑. กระบวนการเรียนรู้ใหม่ (Relearning)

ทั้งผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยได้ผ่านการปฏิบัติการตามกระบวนการที่กล่าวไปแล้วใน บทที่ ๔ โดยค้นพบวิถีทางการเรียนรู้ตามแต่ละสถานะของบุคคลที่แตกต่างกัน อันได้แก่ การฝึกฝน การรับรู้ผ่านการฟังอย่างลึกซึ้ง การฝึกฝนการรู้คิดด้วยหลักโยนิโสมนสิการ และการรู้ปฏิบัติ ภายใต้พื้นที่บริบทจริง ซึ่งเป็นการทบทวนทักษะการเรียนรู้ที่ได้รับการฝึกฝน ทั้งนี้ภายใต้การวางแผนการปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติก็จะได้ทบทวนกระบวนการทั้งหมดผ่าน “กระบวนการทางปัญญา” ตามโจทย์ที่แตกต่างกันของลักษณะการทำงานในรูปแบบที่แตกต่างตามบริบทสภาพแวดล้อม

การเรียนรู้ใหม่นี้ย่อมเกิดพร้อมกับการยอมรับที่จะถอดตนเองออกจากความเคยชินในรูปแบบโครงสร้างการศึกษาที่จำกัดอยู่เพียงเฉพาะในห้องเรียน (Deschooling) การปฏิบัติการในชุมชนจึงเป็น โจทย์เร้ากุศล ที่ ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย เกิดโอกาสในการจัดระบบความรู้ภายในตัวเอง แล้วลำเลียงออกมาใช้เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

นอกจากนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ที่แท้จริงของมนุษย์ ที่ประกอบด้วย “การรับรู้” “การรู้คิด” และ “การรู้ปฏิบัติ” ซึ่งเป็นหนทางแห่งมรรควิธีที่จะนำพาตนเองไปสู่ความเป็นปกติ และสามารถฝึกฝนได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะเป็นการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

๒. การพัฒนาทางกระบวนการเรียนรู้ของผู้ช่วยวิจัย

๒.๑ การฟัง-การพูด

ตัวอย่างของ บังโสบ (เจษฎา กลีคุณ) ที่ในระยะแรกเข้ามาปฏิบัติการณ์ในโครงการดังกล่าวแล้ว ไม่กล้าพูด ไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็น มักจะพูดไม่ทันเพื่อนเวลาอยู่ในการประชุม ซึ่งเขาบอกว่าเขาไม่สามารถเรียบเรียงสิ่งที่กำลังคิดอยู่ออกมาเป็นคำพูดได้ จึงเป็นเหมือนคนเก็บตัว ไม่ค่อยพูดค่อยจากับใคร เมื่อผ่านกระบวนการสุนทรียสนทนา ครั้งที่ ๒ ในวงสนทนาที่เปิดพื้นที่เปิดใจยอมรับเขาอย่างเต็มใจ พร้อมทั้งจะรอให้เขาได้เอ่ยปาก ด้วยพลวัตภายในกลุ่มจึงสร้างความรู้สึกให้เขามีพื้นที่เพียงพอที่จะลุกขึ้นพัฒนาตนเอง และรู้วิธีการที่จะนำพาตนเองเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานมากขึ้น หลังจากนั้นบังโสบสามารถพูดได้อย่างมั่นใจมากขึ้น และที่นำไปแลกเปลี่ยนอีกประการหนึ่งคือ เขายังสามารถนำเสนอแผนทัศนคติต่อผู้ใหญ่ในครั้งที่ ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช มาเยี่ยมชมโครงการแผนทัศนคติที่เกาะลันตาอีกด้วย ตัวอย่างของบังโสบนี้ เป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นชัดว่า “การยอมรับฟังกัน” เท่านั้น ก็จะสามารถทำให้เขาพัฒนาตนเองขึ้นได้ แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตาม

“...คนเราจะเปลี่ยนแปลงตนเองได้ ต้องยอมรับในสิ่งที่ตัวเราเป็น คนเราต้องรู้ในสิ่งที่ตัวเองคิด...” จากบันทึกของบังโสบ (เจษฎา กลีคุณ) วันที่ ๑๔ กันยายน ๕๕

นอกจากนั้นพีเตียว (เตียว ทะเลลึก) ผู้ช่วยวิจัยได้นำกระบวนการฟังอย่างลึกซึ้งไปปรับใช้กับชีวิตส่วนตัว กล่าวคือในช่วงที่ครอบครัวมีปัญหาใช้วิธีการฟังอย่างตั้งใจตามที่ได้ฝึกฝนจากกระบวนการ

๒.๒ การเขียน

อาจกล่าวได้ว่า “การเขียนบันทึก” ที่ผู้วิจัยได้ให้โจทย์ไปในระยะแรกนั้นเป็นเสมือนยาขมหม้อใหญ่ของผู้ช่วยวิจัย เวลาพูดทำให้เขียนบันทึกที่ไร แม้ว่าจจะรู้ว่าได้ประโยชน์แก่ตนเอง แต่การเขียนก็สร้างความรู้สึกเหมือนเป็นกำแพงที่เขาฝ่าไปไม่ได้เสียทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พีเตียว (เตียว ทะเลลึก) ที่ผ่านไปหลายสัปดาห์ก็ยังไม่ยอมเขียนบันทึก ผู้วิจัยจึงให้เริ่มต้นจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่าวันนี้รู้สึกอย่างไร จากนั้นก็ตั้งคำถามต่อว่า ที่ว่า “ดี” นี้คืออะไร และที่ว่า “ไม่ดี” นี้ไม่ดีอย่างไร ก็จะทำให้เขียนเรื่องราวต่อไปได้ และเขาจึงเริ่มเขียนมากขึ้น บันทึกมากขึ้น ผู้วิจัยยังสังเกตว่าเมื่อครั้งที่ไปงานสัมมนาชาวไทยพลัดถิ่นที่พังงาด้วยกัน พวกเขาทุกคนก็จะมีสมุดบันทึกพกติดตัวและนำขึ้นมาบันทึกทุกครั้งที่มีโอกาส และในการเขียนงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อ้างข้อมูลจากสมุดบันทึกของผู้ช่วยวิจัยโดยตลอด

เมื่อผู้ช่วยวิจัยเริ่มเขียนได้คล่องแคล่วขึ้น การเขียนเรียบเรียงเพื่อผลิตสื่อนำเสนอต่อชุมชนก็จะเป็นโจทย์ลำดับถัดมา ซึ่งการเขียนเพื่อการผลิตเป็นสื่อ นั้นจะมีลักษณะที่แตกต่างจากการเขียนบันทึกประจำวัน ผู้ช่วยวิจัยก็จะได้พัฒนาทักษะของตนเองเพิ่มขึ้น เนื่องจากการผลิตสื่อ นั้นไม่ได้ทำไว้อ่านเอง แต่จะต้องเขียนให้คนอื่นอ่านรู้เรื่องด้วย

๒.๓ การรู้จัก

ในขั้นตอนนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นซึ่งระบุได้ยากเพราะเป็นนามธรรม เป็นการเปลี่ยนเชิงคุณภาพ แต่สิ่งที่สังเกตได้ชัดเจนที่สุดคือความละเอียดปราณีตในการฟัง การสังเกต และการรับรู้อย่างเป็นระบบ และการตั้งคำถาม ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามได้มากขึ้น และตั้งคำถามได้เป็นลำดับ ซึ่งนั้นก็แสดงถึงความคิดที่เป็นลำดับที่ดียิ่งขึ้นของผู้ช่วยวิจัยด้วย เนื่องจากการตั้งคำถามที่ดีและเป็นลำดับขั้นตอนนั้น ก็จะมาจากการคิดนั่นเอง นอกจากนั้นผู้ช่วยวิจัย จะเห็นประเด็นเรื่องความคิดนี้อยู่หลายครั้ง แม้ว่าผู้วิจัยเองลงไปปฏิบัติการในพื้นที่ แล้วยังไม่เห็นประเด็นดังกล่าวว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาศักยภาพของคน ทำให้ผู้วิจัยไม่ค่อยฟังความคิดเห็นนี้สักเท่าไร แต่ก็ได้บันทึกเอาไว้ แต่เมื่อได้ลงมือเขียนงานวิจัยเทียบเคียงกับเอกสารทฤษฎีต่าง ๆ ก็ทำให้เป็นการย้ำว่า “การรู้จัก” หรือการคิดให้ถูกทางนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ

๒.๔ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนก็คือ ทัศนคติของผู้ช่วยวิจัย ที่มีประเด็นจากการวิเคราะห์ตนเองในบันทึก การสนทนากลุ่ม หรือการสัมภาษณ์เชิงลึก ทุกคนก็จะเน้นย้ำเรื่องการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง ผู้ช่วยวิจัยจากกล่าวสรุปโดยรวมก่อนที่จะลงรายละเอียดในแต่ละข้อว่า ทัศนคติของผู้ช่วยวิจัยเปลี่ยนเป็นการมีมุมมองด้านบวกมากขึ้น (Positive Thinking) มองเห็นวิธีการในการแก้ปัญหา มากกว่าที่จะมองเห็นแต่ปัญหาที่รุมเร้าตัวเองและชุมชน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติในทางอื่นอีก เช่น

● ความเป็นผู้นำ (Leadership)

ผู้ช่วยวิจัยได้เรียนรู้วิธีการทำงานในลักษณะผู้นำที่ทำตัวให้เท่าเทียมกับผู้ร่วมงาน จากนั้นเมื่อผู้ช่วยวิจัยไปเจอกับเพื่อนจากหมู่บ้านอื่นๆ ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่เป็นชุมชนตัวอย่าง เห็นว่าเขาไม่ค่อยรับฟังคนอื่นที่อยู่ในวงสนทนาสักเท่าไร ทำให้เกิดเป็นภาพสะท้อนต่อผู้ช่วยวิจัยว่า โดยเฉพาะซาลี (ธวัชชัย วจะเจตีย์) และสน (กุศล ไม้เต๊ะ) ที่เป็นตัวแทนชุมชนบ้านคลองนิน ในเรื่องของความเท่าเทียมกันเมื่อเป็นผู้นำ โดยทั้งสองเห็นชัดว่าทำที่เพียงเล็กน้อยหากไม่ใส่ใจ ก็จะเป็นการไม่เปิดพื้นที่ให้ผู้อื่นนอกจากนั้นทั้งสองคนยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติน้อยอย่างต่อเนื่อง

● ทัศนคติต่อเพื่อนมนุษย์ และความเคารพความรู้ในตัวมนุษย์

ทัศนคติต่อเพื่อนมนุษย์ เปรียบเสมือนกระบวนการทัศนคติในการกำหนดกรอบการคิด การปฏิบัติ และการแสดงออกต่างๆ ของแต่ละคน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือ การยอมรับในตัวผู้อื่นมากขึ้น การรู้สึกว่าแต่ละคนล้วนมีความรู้ความสามารถจากประสบการณ์ของตนเอง มีสายตาที่จะเห็นความดี ความงาม บนวิถีชีวิตที่เป็นปกติของชาวบ้าน “ผมทำงานนี้ รู้สึกตัวเองเปลี่ยนแปลงไปมาก จะฟังคนอื่นมากขึ้น และก็ฟังอย่างตั้งใจด้วย รู้สึกนิ่งขึ้นกว่าเดิม รู้จักคนและตัวเองมากขึ้น รู้ค่าของเพื่อนมนุษย์มากขึ้น รู้ว่าตัวเองยืนอยู่เสมอกับคนอื่นๆ ไม่มีใครสูง ใครต่ำ แต่เท่าเทียมกัน ทำให้ผมต้องระวังคำพูดของตัวเองมากขึ้น รู้สึกอ่อนโยนกว่าเดิม รักเพื่อนมนุษย์และมองเห็นค่าของคนอื่นๆ ไม่มองข้ามให้ผ่านพ้นไปโดยไม่ได้คิดอะไร จับสิ่งดีๆ จากคน และมันก็มีสิ่งดีๆ มากมาย

เหลือเกินจากคน ทำให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ขึ้น “คนสอนคน” สอนด้วยคำพูด สอนด้วยการกระทำ สอนด้วยแบบอย่างที่ดีๆ ของคน ทุกคนมีคุณค่าเหมือนกัน มันขึ้นอยู่กับว่ามีคุณค่าทางด้านไหน คนทั่วไปมักจะยึดติดกับกรอบของตัวเอง ซึ่งกรอบนั้นเราเป็นคนสร้างขึ้นมาเอง แล้วก็ตัดสินคนอื่น โดยใช้ความรู้สึกตัวเอง เราไม่มีสิทธิ์ที่จะตัดสินใคร และอีกอย่างหนึ่งเรารู้ค่าของเวลาว่ามันมีค่าขนาดไหน ฉะนั้น ผมรู้สึกว่าเราจะต้องใช้เวลาที่ยังเหลืออยู่ให้มีคุณค่าที่สุด ทำสิ่งดีๆ ให้มากที่สุด แล้วเราก็จะไม่เสียดายกับเวลาที่ผ่านไป ใช้เวลาให้คุ้มค่าที่สุด” จากบันทึกของชาลี (ธวัชชัย วัชรเจตีย์ วันที่ ๒๔/๐๙/๔๔)

๓. กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การหยั่งรู้ (Insight Learning)

การหยั่งรู้ (Insight Learning) ตามที่ โคห์เลอร์ (Kohler, 1925) นักจิตวิทยาที่สนใจเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ได้สรุปการเรียนรู้โดยการหยั่งรู้ไว้ เมื่อสรุปจะได้ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการหยั่งรู้ ๓ ข้อ ดังนี้

๓.๑ การปฏิบัติการโดยลงมือทำด้วยตนเอง

การเรียนรู้แบบหยั่งรู้จะเกิดขึ้นเมื่อต้องแก้ปัญหาแบบทันทีทันใด ซึ่งจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อลงมือปฏิบัติการด้วยตัวเอง โดยผู้วิจัยจะต้องไม่ลงไปช่วยในสนามด้วย เพราะหากผู้วิจัยลงไป ผู้ช่วยวิจัยจะไม่ตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง แต่จะรอผู้วิจัย (ที่ตนคิดว่าเก่งกว่า) เป็นคนแก้ปัญหา ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะไม่เกิด

๓.๒ กัลยาณมิตร ปัจจัยภายนอกฝึกฝนบอกกล่าว มีประสบการณ์เดิม (ทุนเดิม)

จากการลงมือปฏิบัติการที่เกาะลันตา ซึ่งเปรียบได้กับเป็นการลงมือปฏิบัติในขั้นของการเรียนรู้ของผู้วิจัยเช่นเดียวกัน โดยต้องเผชิญสถานการณ์ แก้ปัญหาทุกอย่างด้วยตัวเอง หลังจากการปฏิบัติและกลับมาเริ่มเขียนงานวิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้ย้อนทบทวนการเรียนรู้ของตัวเองผ่านการปฏิบัติการต่างๆ นั้น มิใช่การคิดขึ้นได้เองโดยไม่มีปัจจัยอะไรมากระตุ้น แต่เป็นการได้ยิน “เสียงจากความจำ” ของครูผู้เป็นกัลยาณมิตร ในหลากหลายขั้นตอนด้วยกัน เช่น เมื่อประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องข้อสงสัยต่างๆ เกี่ยวกับโครงการ ผู้วิจัยจะนึกถึงวิธีการที่ รศ.ประภาภัทร นิยม ใช้แก้ปัญหาขั้นทันที เป็นอย่างนี้อยู่บ่อยๆ ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจได้ว่าประสบการณ์เดิมหรือทุนเดิมที่ดีที่สุดนั้น ผ่านการร่วมลงมือปฏิบัติร่วมกันกับผู้เป็นกัลยาณมิตร จะทำให้เราเห็นปัญหาได้กระจ่างยิ่งขึ้น

๓.๓ ความสามารถในการมองเห็นความเชื่อมโยง

ความสามารถในการมองเห็นความเชื่อมโยงนี้ เป็นเรื่องเดียวกันกับที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไป ในส่วนของโยนิโสมนสิการ กล่าวคือ ในการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ที่นำไปสู่การคิดที่ถูกต้อง และการแก้ปัญหาที่ถูกต้องนั้น สิ่งสำคัญคือจะต้องเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ รู้ว่าสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นจึงเกิด สรรพสิ่งล้วนเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันจึงจะคิดได้ถูกต้อง เมื่อคิดถูกต้อง การแก้ปัญหาจึงจะถูกต้องได้

ตัวอย่างบันทึกการเปลี่ยนแปลงของผู้ช่วยวิจัย

ผู้ช่วยวิจัย: เดียว ทะเลลึก

การเปลี่ยนแปลงตัวเองจากโครงการ แผนที่คนดี

ความรู้สึกครั้งแรกที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครก็ไม่ค่อยเข้าใจสักเท่าไร แต่เมื่อได้ฟังบี (ผู้วิจัย) เล่าให้ฟัง ก็เริ่มเข้าใจว่าแผนที่คนดี คืออะไร ซึ่งได้ฟังครั้งแรกก็งงมาก บีบอกกับผมว่า โครงการนี้ไม่มีจุดหมาย ไม่มีวัตถุประสงค์มันเป็นเรื่องที่น่าแปลกมาก แต่ก็ เป็นเรื่องที่ทำหาย มันคงเป็นเรื่องยากที่จะทำให้คนเป็นคนดี วันที่ลงพื้นที่วันแรกผมรู้สึก ตื่นเต้นมากสำหรับการพูดคุยกับชาวบ้านผมแทบตั้งประเด็นไม่ได้เลย

กระบวนการทำงาน

กระบวนการทำงานของผม โดยการเข้าไปนั่งคุยกับชาวบ้าน สร้างความเชื่อใจกับชาวบ้านกันให้มากที่สุด เพื่อให้เกิดความสนิทสนมด้วยความจริงใจเพื่อให้เขาไว้ วางใจเราให้มากที่สุด ในระยะเวลาสั้นๆ ซึ่งดูแล้วมันเป็นไปได้ยากมาก

๑. การเข้าไปนั่งคุยกับชาวบ้าน เพื่อตั้งประเด็นสำคัญของชาวบ้านออกมา

๒. ทำสื่อ ย้อนกลับเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเองที่มีคนเอามาสร้างความมั่นใจให้

๓. สร้างความสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย

ความสัมพันธ์กันนั้นมันเป็นการดีที่จะมีคนคอยสร้างให้มันเกิดขึ้นในชุมชน เราได้คน ๑ คน ในชุมชนที่เขาคิดดีและทำดีอยู่ได้จิตสำนึกอันลึกๆสักคน ผมถือว่ามันประสบความสำเร็จครึ่งหนึ่ง เพราะบุคคลนี้จะเป็นใบเบิกทางแสงสว่างให้กับคนในหมู่บ้านได้ โดยเราคอยเป็นที่เลี้ยงให้ พาเขาลงพื้นที่แล้วหลังจากนั้น ก็กลับมานั่งคุยกัน แล้วให้เขาเล่าว่าได้อะไรมาบ้าง นั่นแหละคือ สิ่งที่ได้มาภาพที่ท่าอาจเป็นแค่สื่อที่แสดงถึงความภูมิใจของเขาย้อนกลับมาให้เขาเห็น แต่ความรู้สึกระหว่างคนกับคนการที่เราได้ พูดคุยกันดีๆ สายตามองกันบ่งบอกถึงความห่วงใยด้วยความจริงใจ ความรู้สึกดีๆเป็นสาระที่ก่อความผูกพันที่ก่อให้เกิดความดีในสังคม ถ้าเราทำอย่างนี้ทุกบ้านเราจะได้อะไรอีกหลายอย่างจากหมู่บ้านอีกมากมาย เช่น

๑. เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน
๒. เกิดความร่วมมือร่วมใจกัน
๓. เกิดความสามัคคีกัน

ภาพที่ออกมามันจะส่งผลกระทบระยะยาวในอนาคต

ความประทับใจ

เมื่อเข้าไปคุยกับบังทีนที่อ่าวสังกาอู้ บังทีนบอกกับผมว่า ในการซ่อมเรือเราซ่อมกันเป็นอ่าวๆ โดยให้เสร็จเป็นอ่าวๆ แล้วจึงออกเรือพร้อมกันซึ่งเป็นคำพูดที่ผมประทับใจ และยังติดหูผมมาตลอดมันทำให้คนฟังรู้สึกดี แบบไม่น่าเชื่อว่าจะมีคนคิดอย่างนี้อีก

แจดล พูตว่า แก่เป็นห่วงเรื่องชนมธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน กำลังจะสูญไปตลอดจนภาษาพูด เพราะความเจริญมันเข้ามา เด็กสมัยนี้เริ่มพูดภาษาของตนเองไม่ได้แล้ว ซึ่งภาษาและชนมธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณกำลังจะสูญหายไป มันเป็นเรื่องน่าคิด

แหะปะปี้ลี้ ได้เล่าประวัติของตนให้ผมฟัง ซึ่งแหะปะปี้ลี้ไม่เคยลืมเลย เป็นเรื่องเล่าที่เศร้ามากกว่าตนเป็นโรคฝีดาษถูกเอาไปทิ้งที่เกาะโห่งยังไม่มีใครอยู่ สามีและลูกอีก ๒ คน ตายส่วนตนและลูกชายอีกคนรอดชีวิตตนต้องทนทรมานมากขนาดเอามือลูบตามตัวหนังกับเล็บก็หลุดออกมาตามมือ เมื่อแก่พูดจบตาของแกก็แดงก้ำน้ำตาทั้งสองข้างของแกก็ไหลออกมา ทำให้ผมรู้สึกว่าสิ่งที่เราได้พูดอะไรออกไปที่มันโดนใจตัวเองและมีคนมาฟังเรื่องที่เราเล่าอย่างตั้งใจ ทำให้เราอยากบอกอะไรเขามากกว่านั้นอีก

การที่เราเข้าไปนั่งคุยกับชาวบ้านเราจะได้เรียนรู้ถึงชีวิตของเขา เราได้อะไรจากตรงนั้นหลายอย่าง ทำให้เรามองเห็นเขา ได้เห็นความคิดของเขา คำพูดคำจาและท่าทางที่บ่งบอกถึงนิสัยความเป็นเขาและยังเป็นกระจกสะท้อนให้เรานึกถึงตนเอง ให้เรากลับมาปรับปรุงตนเองอีกหลายอย่างที่สอนเราโดยอัตโนมัติให้เราเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น เช่น

๑. ความคิด ความคิดของผมเริ่มคิดในทางที่ดีขึ้น เริ่มคิดก่อนที่จะพูดอะไรออกไป เริ่มคิดรอบคอบมากยิ่งขึ้นว่า แต่ละวันเราจะทำอะไร เริ่มคิดว่าคนที่อยู่ข้างๆ เราเขาคิดอะไรกับเรา

๒. การฟัง เริ่มหัดที่จะฟังเหตุผลคนอื่น ๆ และหาจังหวะที่จะพูดต่อ และในขณะเดียวกันถ้าเราฟังเขา เราจะได้อะไรกับเขาอีกมากมาย และคนที่ไม่เคยมีคนฟังเขา พูดก็จะรู้สึกดีที่มีคนมารับฟังเขา

๓. การสังเกต เริ่มมองคนรอบข้างว่าเขาคิดและทำอะไร และแต่ละคนมีบุคลิกอย่างไร เพื่อจะปรับให้เข้ากับเขาได้

๔. การพูด ก่อนที่จะพูดรู้สึกระวังตัวเองมากขึ้น กลัวพูดไปจะทำร้ายคนอื่น คำพูดเพียงคำเดียวอาจทำร้ายคนอื่นโดยไม่รู้ตัว

๕. จับประเด็น ในการฟังแต่ละครั้งรู้จักจับประเด็นและดึงใจความสำคัญของเรื่องราวมาบันทึก

๖. การจดบันทึก เริ่มอธิบายหรือบรรยายคำพูดที่เราได้ยินเพียงประโยคเดียวได้มากยิ่งขึ้น

๗. การเปิดโอกาสให้คนอื่นได้พูด มันเป็นสิ่งดีมากที่เราจะได้รับรู้เรื่องราวดี ๆ ของคนอื่นที่เขาเล่าพูดให้เราฟัง

๘. การรู้จักตัวเอง คนเราบางคนไม่เคยสำรวจตัวเองเลย คิดว่าตัวเองเป็นคนถูกอยู่คนเดียวคนอื่นผิดหมด แม้จะทำอะไรก็ตาม

๙. กล้าตัดสินใจ บางอย่างที่เราเห็นว่าถูกต้องแล้วกล้าที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง

๑๐. ความรู้สึกดี ๆ ต่อโครงการนี้สอนอะไรอีกมากมาย และเพื่อนร่วมงานทุกคน ความรู้สึกดี ๆ เหล่านี้น่าจะเอาไปเผยแพร่ข้างนอก เพื่อจะได้ให้คนสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้าน สร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้าน ฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่เคยมีในชุมชนขึ้นมา โดยผล ในกระบวนการที่สำคัญที่สุด คือ ความมั่นใจในคุณค่าของตนเอง ในทางที่ดีและสร้างสรรค์สังคม และความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน

ดังนั้น สิ่งที่เราได้เรียนรู้จากชุมชนในครั้งนี้ ที่มาจากการทำงานที่เท่ากัน เรียนรู้ไปด้วยกัน ทำให้เราได้เรียนรู้อีกมากมาย และนี่ก็เป็นกำลังใจที่ดีให้กับการทำงานในครั้งต่อไป

ผู้ช่วยวิจัย : ธวัชชัย วจะเจติย์ (ชาลี)

หลักศาสนากับการทำงาน

การเยื่อมเยียน ไปมาหาสู่กัน เป็นหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม อีกประการหนึ่ง การเยื่อมเยียนเป็นสุนนะะ (แบบฉบับ) ที่ท่านศาสดาได้สอนเป็นแบบอย่างอันดีงามไว้เมื่อครั้งที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และท่านก็ให้ความสำคัญมาก เพราะการเยื่อมเยียนและการพูดคุยทำให้เกิดความสัมพันธ์ทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียว ท่านศาสดาให้โอวาท “พวก

ท่านจะยังไม่มีศรัทธาอันสมบูรณ์ เว้นเสียแต่ที่ท่านจะรักพี่น้องของท่านเหมือนตัวของท่านเอง และอีกวาระหนึ่งว่า พวกท่านเปรียบเสมือนอาการเดียวกัน ต่างส่วนต่างยึดกันเอาไว้” คำพูดท่านพยายามสอนพวกเรา

หลักคำสอนของอิสลามยังได้เสนอในเรื่องของการใช้ลิ้นว่า ถ้าหากที่ไม่สามารถพูดให้ดีได้ ท่านจงนิ่งเสีย และให้พูดแต่ความจริง ถึงแม้จะขมขื่นสักทีก็ตาม ที่เราใช้ปฏิบัติจนกลายเป็นประเพณีในการเยี่ยมเยียน หลังจากละหมาดของกัน อีดิลฟิตรี (ตรุษหลังจากถือศีลอด) และวันดิลฮัจญฮา (วันทำพิธีหัจยี ณ นครเมกกะ) เพราะหลังจากที่เราร่วมกันละหมาด (ขอพร) ต่อพระเจ้าเสร็จ ก็ให้ไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ และพ่อแม่พี่น้องที่จากเราไปแล้วที่สุสาน การที่ศาสนาให้เยี่ยมเยียนที่ที่ตายไปแล้วก็เพื่อให้เราระลึกถึงความตาย วันหนึ่งตัวเราเองก็ต้องมาอยู่ในสถานที่แห่งนี้เช่นเดียวกัน อย่าให้เราหลงไปกับสิ่งที่หลอกลวงเราของโลกใบนี้จนลืมความตาย และเราจะได้ประกอบความดีเอาไว้มาก ๆ เพราะเราเชื่อชีวิตหลังความตาย

การเยี่ยมเยียนเลยเป็นศาสนกิจและเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่งของศาสนาอิสลาม แต่ที่น่าเสียดาย คนปัจจุบันนี้ไม่มีเวลาไปมาหาสู่กัน เพราะความเร่งรีบ และให้ความสำคัญกับวัตถุนิยมแห่งโลกใบนี้มากจนเกินไป จนทำให้สังคมทุกวันนี้ขาดความเข้าใจ ความรัก ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือ โลกนี้เลยแห้งแล้งเยือกเย็น เพราะขาดความรัก ความห่วงใยมาหล่อเลี้ยง ขาดน้ำใจที่จะให้ความชุ่มชื้น ความรักความเข้าใจเลยไม่เกิดปัญหาต่าง ๆ ระหว่างคนกับคน เกิดขึ้นมาแทน เพียงเพราะเราไม่ได้คุยกัน (จากบันทึกวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๕๔๙ ของชาลี ธวัชชัย วะเจดีย์ ผู้ช่วยวิจัย)

ผู้ช่วยวิจัย : กุศล โมเต๊ะ

เรื่องราวการทำงานแผนที่คนดี

เวลาอยู่บ้านผมเป็นชาวบ้านคนหนึ่งของเกาะลันตาที่มีความสนใจในการพัฒนาเกาะลันตามานาน ชอบเรื่องการช่วยเหลือชาวบ้านในส่วนที่ผมสามารถช่วยได้ โดยปกติคนบ้านใกล้เคียง คนที่รู้จัก และคนอื่น ๆ หากผมสามารถช่วยได้ก็จะช่วย

ชนวนเหตุที่เข้ามางานนี้

ครั้งแรกที่ผมเข้ามาคือผมได้มีโอกาสไปดูงานกับทีมพีรวง (โครงการฟื้นฟูเกาะลันตาฯ) ก็ติดต่อกันตลอด แต่แค่บางครั้ง วันหนึ่ง ชาลีมาบอกผมว่า พีรวงบอกว่าเขา

สอนถ่ายหนังที่ดริมทีมบังกะโล ผมทำงานอยู่ที่รวิวารินทร์รีสอร์ต ก็เลยไปกับซาลี วันแรกผมคิดว่าทุกคนเป็นคนของกองถ่าย ผมมองดูสิ่งของเปลือกมั่งคุดที่กินแล้วตั้งอยู่ในจาน ผมคิดว่าเป็นการจัดฉาก มองดูทุกคนตอนนั้นผมไม่รู้จักใครเลยสักคน ผมไม่รู้ว่ามีใครเป็นใคร คุยแบบเป็นกันเองกับทุกคน วันนี้ทั้งวันทางคนที่มาเขาคุยกันแต่ผมไม่เห็นเขาคุยกันเข้าประเด็นเรื่องการถ่ายทำหนังกันเลย

วันรุ่งขึ้นผมอยากรู้ต่อว่าเขาจะถ่ายทำหนังเรื่องอะไรเพราะเมื่อวันแรกเขาแบ่งเซตกันลงพื้นที่ แต่ผมไม่ได้ไปเพราะผมต้องทำงาน ประมาณ ๑๑.๐๐ น. ผมไปที่ดริมทีมอีกครั้งปรากฏว่าทางทีมงานกำลัง Present เรื่องหมู่บ้านสังกาอู๋ มีผู้ใหญ่เหลิม ลูกขึ้นไปพูดคุย เล่าเรื่องบ้านสังกาอู๋ ที่มาของสังกาอู๋ สถานที่สำคัญต่างๆ บุคคลสำคัญ เช่น โต๊ะหมอ ผู้ประกอบพิธี หลังจากนั้นเป็นคิวของคลองนิน จึงเป็นหมู่บ้านผม ผมก็ไม่รู้ว่าเขาทำแบบนี้เพื่ออะไร แต่ผมก็ขึ้นไปพูดเรื่องหมู่บ้านผม พูดถึงเรื่องทรัพยากรต่างๆ แหล่งน้ำ สถานที่สำคัญ โดยผมกับซาลีช่วยกัน มีผู้เป็นคนตั้งคำถาม โดยผม present ไปตามสิ่งที่ผมรู้ แต่ก็ฮือฮาด้วยมุขตลก เพราะผมเห็นว่าบางครั้งผู้ฟังก็ไม่ตั้งใจฟังเท่าไร ที่นี้ทุกคนหันมาสนใจ เสริมด้วยโกเลี้ยงมาเล่าถึงสภาพเกาะลันตาเมื่อ ๔๐ ปีที่แล้ว ว่ามีป่าไม้ มีการทำไร่ กลิ่นหอมของรวงข้าว และเส้นทางจากการเดินในอดีต แล้วก็ลูเซียร์มาเล่าเรื่องความเป็นป่าดงดิบที่มีนกหัวขวาน และอาชีพของคนคลองนิน ผมเห็นว่าเวลาเลยเที่ยงแล้ว จึงรีบสรุปเป็นทีมสุดท้าย ก่อนพักเที่ยง

หลังจากที่ผม Present จบทุกคนปรบมือ ทำให้ผมประทับใจมาก ผู้รู้สึกว่ายหลายคนที่ให้ความสนใจผมกับลี มากขึ้นเพราะการพูด และข้อมูลที่ผมให้ไป หลายคนเข้ามาคุยกับผมและลี

บี (ผู้วิจัย : มิรา ชัยมหาวงศ์) เป็นคนคุยกับพวกเราสุดท้ายก่อนผมและจึงกลับเราคุยกันนานมาก ตอนแรกผมนึกว่าบี เป็นทีมงานของพีรวงแต่ทำคนละแผนกกันกับพีรวง ผมก็เลยเสนอโครงการดีๆ แล้วคุยกัน แต่บีคุยเรื่อง “โครงการ *Peaple Mapping* ว่าเป็นโครงการที่ไปถึง *องค์ความรู้ที่มีอยู่ในตัวคนนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ กับชุมชน โดยมองว่า คนทุกคนมีความรู้ ความสามารถที่ไม่เหมือนกัน*”

ยกตัวอย่างเช่น หากมีใครสักคนหนึ่งในหมู่บ้าน เป็นคนที่นอนน้อย ไม่ก่อนนอน ช่วงเวลากลางคืน เราจะดึงความรู้ความสามารถของคนคนนี้ คือให้เขาเป็นยามหรือคอยสอดส่องดูแลหมู่บ้าน ในช่วงเวลากลางคืนได้ โดยที่เราไม่ต้องจ้างคนอื่น และเป็นประโยชน์กับคนในหมู่บ้านด้วย และมีคนอื่นอีกมากมายที่มีความสามารถไม่เหมือนกัน เรา

อาจจะดึงความรู้ของคนอื่นในด้านอื่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับหมู่บ้านได้ด้วยเช่นกันคือ การที่ทำอย่างนี้ได้ นั่น ต้องได้มาจากการเข้าไปคุยกับชาวบ้านก่อน แล้วค่อยจับประเด็น ข้อมูลที่เราต้องการหรือ อาจจะได้มาจากการสอบถาม ตอนนั้นมีพี่โมนั่งฟังอยู่ด้วย

เรื่องนี่ยังไม่จบแค่นี้ วันนั้นบิกกลับกรุงเทพฯ เราก็ไม่ได้คุยกันต่อ แต่ฝากเบอร์ โทรกันไว้ แต่แล้ววันหนึ่งบิกกลับมา ที่เกาะลันตาอีกครั้ง แล้วโทรหาผมกับลี เพื่อเข้าไป คุยเรื่องนี้กัน บิกบอกว่าให้เข้าไปคุยกับชาวบ้าน ผมคิดว่ามันเป็นเรื่องที่ยากมากเพราะมันเป็นงานถนัดของเรา ตอนแรกผมคิดว่าทำที่คลองนิน เราก็คุยกันต่อหลายต่อหลายครั้ง กับเรื่องนี้ ซึ่งเรามีคำถามอยู่ว่า

- ถ้าคุยแล้วเห็นคุณค่าในตัวเขาแล้ว แล้วเราจะเอาไปทำอะไร?
- คุยกันแล้ว เรารู้แล้วว่าเขามีคุณค่า แล้วเราจะบอกเขาอย่างไร?
- คุยกันแล้วเห็นคุณค่าแล้วสื่อกลับไปแล้วทำให้ชุมชนสัมพันธ์กันอย่างไร?
- จริงหรือที่เราทำแบบนี้ แล้วเราจะสัมพันธ์กัน?

คำถามเหล่านี้ อยู่ในความคิดผมกับลีเป็นเดือน เจอสิ่งที่ไหนเราก็ต้องคุยกันเรื่อง นี้ทุกที

สรุปคือ เราจะไม่มีทางรู้ว่ามันเกิดอะไรขึ้นนอกจากเราจะลงมือเข้าไปคุยกับ ชาวบ้าน หลังจากนั้นบิกกลับกรุงเทพฯ เราได้แต่โทรคุยกัน จนถึงวันที่ ๒๓ มิถุนายน บี แนะนำทีมให้รู้จัก ซึ่งมีพี่เดียว ไอน์ เราะห์ ลี และผม วันนี้เราตกลงกันเรียบร้อยว่า จะทำวันไหน แต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน ให้พาน้องเราะห์ไปทดลองงานก่อน

๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๘ ครั้งแรกที่ทดลอง ผมไปล้งกะอู้กับลีและเราะห์ ตอนแรก ผมกับลีเป็นคนที่ดีคิดว่าเข้าใจงานนี้ที่สุดในทีมได้อะไรจากการคุย

ในช่วงแรกที่พวกเราทำงาน เราจะทำงานโดยจัดเวลาเป็น ๒ ช่วง คือช่วงเช้า กับช่วงบ่าย

ช่วงเช้าเราจะทำการคุยกันในทีมว่าใครไปคุยกับใครบ้าง ที่ไหน แล้วเขามี ความคิดอย่างไร พูดถึงเรื่องอะไร เขามีความสามารถยังไง โดยคนในทีมจะคอยจับประเด็น จากการฟังจากเพื่อนเล่าโดยซักถาม และวิเคราะห์วิจารณ์ ว่าน่าจะคุยถึงประเด็นนั้น ประเด็นนี้ หรือน่าจะเอาข้อมูลตรงนี้ไปใช้ในส่วนไหนของชุมชน หรือใช้วิธีการอย่างไร เพื่อที่จะสื่อถึงคุณค่าของเขาให้คนอื่นได้รู้

หลังจากนั้น คนที่ไปเก็บข้อมูลแต่ละคนทำการบันทึกสิ่งที่ได้ฟังมา ในเรื่อง ประเด็นต่าง ๆ และสิ่งที่น่าสนใจ เป็นเรื่องราว

ในช่วงเช้าผมสรุปได้เลยว่า เรื่องที่ชาวบ้านได้คุยกับคนในทีมงาน แล้วกลับมาเล่าให้ทีมงานฟังนั้น นั่นคือสิ่งที่มีคุณค่าอย่างชัดเจน เพราะเป็นเรื่องที่คนสนใจ และสามารถเล่าให้คนอื่นฟังได้ ด้วยความประทับใจในเรื่องที่ฟังมา ซึ่งเป็นเรื่องที่ถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งหรือหลาย ๆ คน ได้รับทราบในสิ่งที่น่าสนใจเหล่านั้น

จากการได้ฟังเรื่องทีคนในทีมงานเล่าในสิ่งที่ตัวเองได้ไปประสบมา ทำให้ผมอยากเล่าเรื่องราวที่ผมได้ฟังมาเช่นกัน ในช่วงเช้านี้เราจะเห็นได้ว่า ทุกคนแย่งกันพูด แย่งกันเล่าเรื่องที่ตัวเองรู้หรือไปประสบมาให้คนอื่นฟัง อันนี้เราแค่ได้ฟังเขาเล่ามา แต่ถ้ากับผู้เล่าเรื่องนี้ เขาเป็นผู้ไปได้พบประสบการณ์เอง แล้วเขาจะตื่นเต้นแค่ไหนที่มีคนไปนั่งฟังเรื่องที่เขาประสบมาด้วยตัวของเขาเอง

การลงพื้นที่แต่ละครั้ง คนที่เล่าเรื่องราวให้เราฟัง ส่วนมากจะเป็นเรื่องราวดี ๆ มีคุณค่าต่อตัวเราเอง หรือไม่ก็มีคุณค่าต่อสังคม นี่คือการติดต่อแห่งการรับรู้และเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน คนที่เล่าให้เราฟังนั้นเป็นทั้งครู และผู้แนะนำในเวลาเดียวกัน แลกเปลี่ยนทุกที่ที่เข้าบทสนทนา เขาจะเล่าเรื่องราวในชีวิตเขา และสอนเราว่าอย่าทำอย่างนั้น อย่างนี้ด้วยเหมือนกัน

ช่วงบ่าย แรกๆ พวกเราคิดกันมากว่าจะลงไปคุยอย่างไร คุยยังไง คุยเรื่องอะไรบ้าง ปรากฏว่าหาข้อสรุปไม่ได้จากที่ประชุมจนกว่าเราได้ลงไปคุยเอง ทุกอย่างเป็นไปอย่างอัตโนมัติ เมื่อเราเข้าไปคุย มันก็เป็นบทสนทนาที่เราใช้ในชีวิตประจำวันนี้แหละ แต่เรื่องที่พวกเราคุยนั่นเข้าประเด็นนิดนึง

การเข้าไปคุยกับชาวบ้าน แรกเราไม่ได้คิดอะไร แต่พอนานไป ผมคิดว่ามันเปรียบเสมือนการเรียนรู้ไร้พรมแดน เพราะแต่ละคนมีเรื่องราวที่ไม่เหมือนกันทุกครั้งที่เราลงไป มันเป็นเสมือนการได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อย่างเช่น วันหนึ่งที่ผมได้ไปคุยกับชาวบ้านคนหนึ่ง ที่ทุ่งห้วยเพ็ง ซึ่งเขาเป็นคนดูแลเรื่องน้ำประปาในหมู่บ้าน เพราะหมู่บ้านทุ่งห้วยเพ็งมีน้ำประปาใช้เป็นของตัวเอง แต่เก็บค่าใช้น้ำจากชาวบ้าน และเงินส่วนนี้ก็นำไปใช้เป็นของตัวเอง แต่เก็บค่าใช้น้ำจากชาวบ้าน และเงินส่วนนี้ก็นำไปใช้เป็นกองกลาง ปัญหา มันอยู่ที่ว่า เรื่องเงินนั้นเป็นเรื่องที่เปราะบางมากกับความสัมพันธ์ของคน ดังนั้นชาวบ้านเกิดความไม่ไว้วางใจ คือไม่รู้ว่าได้เงินมาเท่าไร คงเหลือเท่าไร ปัญหานี้มีมานานแล้ว และทำให้ความสัมพันธ์ของเขากับชาวบ้านต้องห่างเหินกัน

สุฟี คนเก็บค่าน้ำแกบอกว่า “กูไม่รู้จะทำอย่างไรที่กูเก็บค่าน้ำกูก็กทำไปอย่างซื่อตรง กูมีหลักฐานทุกอย่างอยู่ที่บ้าน และบอกกับทุกคนแล้วว่า ถ้าหากว่าไม่ไว้ใจหรือว่าอยากรู้ ให้มาดูที่บ้านได้” แต่ก็ไม่มีใครมาดูก็ไม่ว่าจะทำยังไง

วันนั้นทั้งวัน สุฟี ก็ระบายเรื่องนี้ให้ผมฟังทั้งวัน วันนี้ทั้งวันเหมือนกัน ผมไม่ได้พูดอะไรเลย ไม่มีข้อแนะนำหรือความคิดเห็นใด ๆ จากผมเลย วันนี้ผมก็กลับบ้านโดยไม่ได้คิดอะไรต่อจากนั้น

วันถัดมาผมกับซาลีก็ขับรถไปทุ่งหยาเพ็ง บังเอิญเห็นสุฟี นั่งอยู่ที่ร้านน้ำชาหน้าบ้านซาลี “บี๋น” แตรรถใส่สุฟี ก็มองเราด้วยสายตาที่อยากคุยต่อจากเรื่องเมื่อวาน ผมบอกซาลีให้เลี้ยวกลับ ก็เลยขึ้นนั่งคุยกับแกต่อ พอตกท้ายกันเสร็จผมก็นั่งคุยกับแก แต่ซาลีไปคุยกับลูกเขา ผมนั่งคุยเรื่องอื่นได้สักพัก สุฟีก็พูดขึ้นมาว่าเรื่องเมื่อวานที่เราคุยกันนั้น ก็คิดๆแล้วว่า กูน่าจะไปติดประกาศให้ชาวบ้านรู้ว่าแต่ละเดือน ได้รายได้มาเท่าไร คงเหลือเท่าไร เขียนด้วยปากกาตัวใหญ่ ๆ เลย แล้วติดในที่คนผ่านเยอะๆ เพื่อให้เขาได้รับรู้ไม่ต้องเที่ยวมาระแวง ก็ปลอดภัยไม่มีคนเข้าใจผิด เพราะงานที่เกี่ยวกับเรื่องตั้งค์ ก็แล้วมีแต่เสียกับเสีย ถึงทำตัวอย่างไรก็ไม่ดีหรอกเรื่องนี้

สุฟี พูดอยู่คนเดียวเหมือนเมื่อวานนี้ผมไม่มีโอกาสพูดด้วยเลย ผมได้แต่นั่งฟังเฉยๆ แกพูดเสร็จผมก็ได้ความคิดขึ้นมาว่า นอกจากเราจะทำบอร์ดเฉพาะเราแล้ว เราน่าจะทำเพื่อชาวบ้านนำข่าวสารในหมู่บ้านมาติดด้วย

จากที่ผมได้คุยกับสุฟีในครั้งนี้ ทำให้ผมได้เรียนรู้ ว่าการที่ผมได้เข้าไปพูดคุยกับเขานั้น เขาพูดปัญหาให้ผมฟัง เท่ากับว่าเขาได้ทบทวนปัญหาของตัวเองที่ไม่เคยนำมาคิด ปัญหาที่เขาพูดออกไปทั้งหมด ทำให้เขาเกิดการทบทวนปัญหานั้น ทำให้เขารู้ว่าปัญหาเกิดจากอะไร และควรแก้อย่างไร เพราะคนที่รู้ปัญหาดีที่สุดคือเขา และเขาคือผู้ที่แก้ปัญหาด้วยตัวเขาเอง โดยผ่านกิจกรรมการพูดและฟัง

บทเรียนที่ผมได้รับในครั้งนี้ ทำให้ผมรู้ว่า “คนที่สามารถแก้ปัญหาได้ดีที่สุด คือคนที่ประสบปัญหานั้นเอง” นี่คือนั่งเรื่องราวจากหลายเรื่องราวที่ทำให้ผมได้เรียนรู้จากโรงเรียนนอกรอบที่เรียนนอกรวมมหาวิทยาลัย (จากบันทึกวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ ของสน กุศล ไมเต๊ะ ผู้ช่วยวิจัย)

ชาวบ้านได้อะไรจากการคุย

โดยปกติเราจะได้ว่า เราได้อะไรจากการคุย เช่น ได้รู้เรื่องราวของคน ประสบการณ์ชีวิต เรื่องดีและไม่ดี เรื่องราวเหล่านี้ทำให้เราได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวของเราเอง เราได้รู้คุณค่าของแต่ละคน

สิ่งที่เราและชาวบ้านได้นั้นคือมิตรภาพ และการที่เราได้มิตรภาพจากคนอื่นนั้นมันขึ้นอยู่กับ การคุย ซึ่งการคุยนั้นมีหลายแบบ ถ้าเราคุยดีเราก็จะได้มันมา ถ้าเราคุยไม่ดี เราก็จะไม่ได้มัน มาการที่เราเข้าไปคุยกับชาวบ้าน เราก็คุยกันแต่เรื่องดี ๆ ดังนั้นเราถามว่าชาวบ้านได้อะไรนั้น ผมคิดว่า

“การที่เราคุยเรื่องดี ๆ นั้น สิ่งหนึ่งคือทำให้คนรู้สึกดี คิดดี ทำดี หรืออย่างน้อยรอยยิ้มมี เสียงหัวเราะให้กันก็ถือว่าเป็นเรื่องดีแล้วจากประสบการณ์ที่เข้าไปคุย”

ทุกครั้งที่ลงพื้นที่เราจะได้อะไรทั้งจริงและไม่จริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสังคมนั้น ๆ และการวางตัวของเรา ถ้าเราวางตัวเป็นลูกหลาน ควรรู้จักการล้วงลึกถึงข้อมูลนั้นเราจะทำได้ง่าย ชาวบ้านจะได้ระบายความในใจออกมา ทำให้เราหายเครียด ลดความกดดัน เก็บกด ถ้าเราวางตัวเป็นเจ้าของพื้นที่เราจะได้อะไรที่เป็นเท็จ เพราะความอยากได้ของคน การเข้าไปคุยแต่ละครั้งนั้นมันขึ้นอยู่กับผู้คุยและความเข้าใจของชาวบ้านด้วย

กลุ่มที่ ๒: กลุ่มชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ปฏิบัติการ

สำหรับผลของกระบวนการแผนทัศนคติผู้วิจัยวิเคราะห์ภาพรวมของผลที่เกิดขึ้นได้ ๒ ประเด็น คือ

๑. ผลที่เกิดขึ้นต่อชาวบ้านในชุมชนจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง

ผู้ช่วยวิจัยใช้วิธีการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) ไปปฏิบัติการกับชาวบ้านในชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกดีที่มีคนรับฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุเมื่อมีคนไปรับฟังก็จะมีสีหน้า ยิ้มแย้มแจ่มใสเสมอ สิ่งนี้เป็นการแสดงถึงสภาวะของมนุษย์ปุถุชนที่ต้องการการปฏิสัมพันธ์ การยอมรับตัวตนของตัวเองจากผู้อื่นเพื่อก่อความมั่นใจในตนเองขึ้นมา (Self-Esteem) รศ.ดร.อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ กล่าวอธิบายเรื่องนี้ไว้เมื่อครั้งที่เดินทางไปเยี่ยมชมโครงการว่า “...คนเราต้องการการมีตัวตนในโลกของสัญลักษณ์” รศ.ดร.อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ ได้ยกตัวอย่างไว้อีกว่า “...อย่างเช่น ถ้าถามว่าพ่อสนชื่ออะไร สนบอกว่าชื่อบังเต๊ะ อาจารย์ย้ายยกตัวอย่างว่า หากตั้งแต่เด็กจนโตมานี้คนเรียกสนว่า ลูกบังเต๊ะ ไม่เคยเรียกชื่อสนเลย จะรู้สึกยังไง เราก็เป็นได้แค่ลูกบังเต๊ะ แต่ไม่รู้จักสน ในฐานะที่เราเป็นคนชื่อ สน ก็จะทำให้คนอื่นเข้าใจกดทับแบบนี้ไปเรื่อยๆ อีกหน่อยก็ไม่มีใคร รู้จักว่าสนเป็นใคร เพราะจริงแล้ว แล้วสนไม่ใช่ลูกบังเต๊ะตลอด บางทีเราก็มีบทบาท มีสถานภาพ

อื่นๆ เช่นกัน ที่นี้พอมีสื่อเข้ามาช่วย เวลาเราได้ปรากฏตัวอยู่ในสื่อ มันเหมือนเราเริ่มมีพื้นที่ มีตัวตน สังคมเริ่มให้ความสนใจ เราก็จะกล้าทำสิ่งต่างๆ มากขึ้น ก็เหมือนกับในชุมชน เดียวนี้ คนไม่ค่อยกล้า ไม่ค่อยมีพื้นที่ ไม่ค่อยมีใครสนใจ ความภูมิใจในตัวเอง ในชุมชนตัวเองมันก็ลดลง ไปเยอะ ที่นี้เราอาจจะต้องใช้โลกสัญลักษณ์นี้แหละที่ดึงความภูมิใจของคนกลับมา เพื่อให้ ชาวบ้านกลับมาเข้มแข็งอีกครั้ง และส่วนใหญ่เรื่องพวกนี้เป็นเรื่องที่วัดค่าไม่ได้ คือเวลาที่มันเป็น สิ่งที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมา มันก็เป็นนามธรรมที่วัดค่าไม่ได้ เหมือนเวลามันหดเล็กลงคนเดียวเราก็วัดค่ามัน ไม่ได้เหมือนกัน”

จากที่ รศ.ดร.อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ กล่าวมาจะเห็นได้ว่าสื่อมีส่วนช่วยสร้างความมั่นใจ ในตนเอง (Self-Confidence) หรือสร้างฉันทะให้เขาหันกลับมาศรัทธาและเรียนรู้ที่จะพัฒนา ตนเองได้ แต่ในขั้นนี้ผู้วิจัยก็เห็นว่ายังไม่สามารถสร้างให้เกิดการตระหนักรู้ในปัญญาของตนเองได้ แต่สามารถเป็นปัจจัยที่เหมือนสะพานส่งให้เกิดปัญญาได้

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการสนทนา ผู้ช่วยวิจัยก็จะตั้งคำถามชวนคิดอย่างสม่ำเสมอ ทีละขั้นตอน เพื่อให้ชาวบ้านได้ทบทวนเรียบเรียงปัญหา เมื่อชาวบ้านตอบคำถามไปเรื่อยๆ ก็จะ พบกับทางออกของปัญหาที่เกิดจากปัญหาของตนเอง ซึ่งสภาวะนี้จึงเป็นสภาวะของปัญหาที่เกิดขึ้น และเป็นปัญหาที่เกิดบนฐานของความเป็นจริงที่มีกาลยามิตรเป็นเพียงผู้ตั้งคำถาม แต่ปัจจัย ที่เอื้อให้เกิดการตระหนักรู้ในระดับปัญหานี้ไม่ได้มีปัจจัยที่เอื้อให้เกิดเพียงแคปัจจัยภายในของ บุคคลผู้นั้นเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมกล่าวคือ ความเป็นกาลยามิตรของ ผู้ตั้งคำถามด้วย ซึ่งหากทั้งสองสภาวะเอื้อต่อกันอย่างเหมาะสม ก็จะทำให้บุคคลเกิดการ ตระหนักรู้ในคุณค่า ความสามารถของตนเอง พิจารณาเห็นทางถูก ว่าตนเป็นที่พึงแห่งตน และ สามารถแก้ปัญหาของตนเองได้ด้วยการพัฒนาความคิดให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร

๒. ผลจากสื่อแผ่นป้าย

ผลจากสื่อแผ่นป้ายที่ชัดเจนมากประการหนึ่งก็คือการเปิดคำถามในใจสมาชิกของชุมชนว่า “ความดี คืออะไร” เมื่อคำถามเหล่านี้เข้าไปอยู่ในใจคนทั่วไปแล้ว ก็จะทำให้เกิดการตัดสินใจ ตัดสินใจ คิดชอบชั่วดีขึ้นมาโดยอัตโนมัติ สิ่งที่คุณตัดสินว่าไม่ดีก็จะอยู่ในใจ สิ่งที่คุณตัดสินว่าดี ก็จะอยู่ในใจ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสำคัญของสื่อแผ่นป้ายในกระบวนการนี้โดย ความสำคัญดังกล่าวคือ “สื่อ” ที่เสริมพลังด้านบวก หรือตามหลักทฤษฎีของ Skinner นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน เรียกว่า Positive Reinforcement (Skinner: 1948) เป็นการนำพลังด้านบวกมาสร้าง บรรยากาศที่ดีที่ทำให้คนอยากเข้ามาปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น สิ่งต่างๆ ก็จะออกเงยมาจากการ ปฏิสัมพันธ์นั้นได้ง่ายขึ้น

จากการปฏิบัติการยังพบอีกว่า การชื่นชมคุณค่าด้านคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลในทางบวกผ่านการสื่อสารนี้ยังเป็นการเสริมแรงทางบวกที่มีผลต่อความภาคภูมิใจของชาวบ้าน กล่าวคือ เมื่อบุคคลหนึ่งทำความดีแล้วได้รับการชื่นชม ก็ทำให้เขาได้ย้ำกับตัวเองว่า สิ่งนี้คือ ความดี ก็จะทำให้เขารักษาความดีของตนเองต่อไป แต่ยังไม่ถึงการลงมือกระทำ

“แนวคิดนี้ได้จากบังโภบที่บอกว่า เมื่อก่อนชาวบ้านมีการลงแขกในการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา คือ ขอให้ใครหลายๆ คนมาช่วย แล้ววันหลังก็ไปช่วยเขาอีก วิธีการนี้ เรียกว่า “ขอ” กัน วันนั้นนอกจากช่วยพี่รวงแล้ว เราก็ได้ความคิดใหม่ๆ เข้ามา ทำให้มีกำลังใจในการทำงานเพิ่มขึ้นอีกเยอะ...” สน ๒ สิงหาคม ๔๔

“...ต้องออกไปที่ทุ่งห้วยเพ็ง เพื่อเอาป้ายไปติด วันนี้เราจัดที่บ้านบังโภบเป็นคนแรก แล้วก็เอารูปให้ทุกคนดู ทุกคนต่างวิจารณ์ต่างๆ มากมาย เมื่อบังโภบยิ้มเมื่อเห็นรูปตัวเองคนอื่นๆ มานั่งดูที่หน้าบ้าน หลังจากนั้น ผมกับซาลีก็เอารูปทีไปขออนุญาตแต่ละคน ให้จะฝัะดู จะฝัะดูแล้วยิ้มด้วยใบหน้าที่สุดใส และเอาให้ลูกดูด้วย ส่วนจะอ้อยไม่อยู่ไป กระบี่ยังไม่กลับ เอาไปให้ปะต่อหาดดูแต่ไม่มีเจ้าตัวเช่นกัน มีแต่ภรรยาอยู่ที่บ้าน ดูแล้วภรรยาเขาชอบ แชวใหญ่ เมื่อไปขออนุญาตแล้ว ก็เอาไปให้สน โสภ อดันติดที่หน้าบ้าน บังโภบ ส่วนผมกับซาลีก็เอารูปที่ติดแล้วให้คนอื่น ดูแลมอบให้เจ้าของ เอาไปให้บังหยา แกดีใจมากจนบอกไม่ถูก บอกกับซาลี “มึงเก่งจริงๆ” เอาไปให้บังเคน ไม่อยู่ไปหาปลา แต่เจอภรรยา แกเอามาดูแลดีใจ หลังจากนั้นไปให้ ฉิม ดูว่าเขาไม่ค่อยสนใจ คุยไปทำงานไป พอผมกับซาลี ซี่รถกลับ เขาก็มานั่งและอ่านข้อความด้วยความตั้งใจ และสนใจมากๆ บังโภบ ดูท่าทางแล้วดีใจ หรือไม่ ดูไม่ออก แต่ด้วยหน้าตาและท่าทางดูแปลกไป ไม่ค่อยพูด ไม่ค่อยยิ้ม หรือแอบดีใจ หลังจากนั้นคำพอดิ ก็แยกกันกลับ...” เดียว ๓๐ / ๔ / ๔๔

จากผลต่อความรู้สึกชื่นชมยินดีผ่านสื่อสาธารณะ (Media) จะเห็นได้ว่าเมื่อบุคคลได้รับการชื่นชมในสิ่งที่เขากระทำอยู่นั้น ส่วนใหญ่แล้วก็จะเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ อยากทำสิ่งที่มีคุณค่าต่อไปอีก หากมีกิจกรรมของชุมชนเกิดขึ้นก็จะทำให้คนในชุมชนมามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มใจ

“หลังจากที่วนเรากลับจากสังกาฐ์ คณะอาจารย์รู้สึกดีใจมาก ที่ได้เห็นผลการเปลี่ยนแปลงของชาวบ้าน วันนี้เราไปเจอบังลิน บังลินคุยกับคณะอาจารย์ ด้วยความเป็นกันเอง และให้กั้งกลับมา เป็นอาหารมื้อเย็น โดยที่อาจารย์ให้เงิน แต่บังลินไม่รับ และบอกว่า “เดี๋ยวไม่เป็นคนดี” สน วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๔๔

“...ในขณะที่เขากำลังเชิดชูคนดี เชิดชูคนทำความดี ถึงแม้ว่าเราจะคิดทำไม่ได้ แต่ถ้าความดี กังเจริญรุ่งเรือง คนก็คิดจะทำดีกัน ผมรู้สึกดีใจมากที่บังโกบพูดแบบนั้น และเป็นกำลังใจให้ผมได้ทำงานต่อไปอีก...” จากบันทึกของสน วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๔๔

“...ตอนบ่ายของวันที่ ๓๐ สิงหาคม พวกเราลงพื้นที่บ้านทุ่งห้วยเพ็งจะนำสื่อไปติดให้เจ้าของภาพสื่อ ผมกับพี่เดี๋ยวพาภาพสื่อนี้ไปขออนุญาตเจ้าของภาพก่อน เราพาไปบ้านจะฝึะก่อน ภาพเราเห็นเขาจับภาพตัวเองด้วยความตื่นเต้น เพ่งมองภาพด้วยความตั้งใจ แววตาอบอุ่นผสมกับรอยยิ้มนิดๆ มองอยู่พักหนึ่งก็เปลี่ยนไปดูของคนอื่น ผมรู้สึกความอาลัยที่ต้องวางภาพของตัวเองลงเพราะความเขินอาย แต่ก็ไม่วายที่จะหยิบขึ้นมาดูเป็นครั้งที่ ๒ พร้อมกับถามลูกเขาวว่านี่รูปใคร ลูกตอบว่า รูปมะ (แม่) แล้วพาลงถามปนเสียงหัวเราะว่า “สวยมั๊ย” ลูกก็ตอบว่าสวย ผมแลแล้วรู้สึกว่าเขามีความสุขมาก เหลือเกิน เพียงสิ่งเล็กๆ น้อยๆ ราคาก็ไม่เท่าไร แต่ก็สร้างความสุข ความรักได้ เพียงแค่เราให้เกียรติรับฟังเขา ให้ค่ากับเขา เขาก็รู้สึกมี “คุณค่า” ไปหาบังหยา หลังจากจับมือทักทายกันแล้วก็ยื่นภาพให้ มือที่จับภาพเรารู้สึกว่ามันลั่นเลย จ้องมองภาพนิ่ง ยิ้ม ใบหน้าเปล่งปลั่ง เลือดสูบฉีดทั่วใบหน้าเลย เราเห็นถึงความภาคภูมิใจ ดีใจ ไม่คิดว่ามีคนมาสนใจ ชีวิตร้ายๆ อย่างเขา แล้วชมพวกเราว่า สุดยอด เก่งอย่างแรง มองภาพแล้วยิ้ม ปลื้ม”

ชาลี วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๔๔

อย่างไรก็ตาม เมื่อดำเนินกระบวนการไปได้ระยะหนึ่งแล้ว ก็จะมีผลกระทบที่เป็นไปในทางรูปธรรมมากขึ้น ซึ่งผลกระทบนี้จะแตกต่างกันไปตามแต่ละหมู่บ้าน

๓. การขยายผลภายในชุมชน

๓.๑ บ้านทุ่งห้วยเพ็ง

ที่บ้านทุ่งห้วยเพ็ง หลังจากนำสื่อแผ่นป้ายไปติดแล้ว ปรากฏว่ามีชาวบ้านให้ความสนใจมาก บรรยากาศโดยรวมของหมู่บ้านเป็นความรู้สึกที่ดี ซึ่งชาวบ้านเริ่มต้องการพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน คณะผู้วิจัยจึงดำเนินการต่อโดยร่วมกับชุมชนสร้างศาลาสาธารณะ และสภากาแฟ และในพื้นที่ดังกล่าวก็จะนำแผ่นป้ายคุณค่าของชุมชนไปติดตั้งรอบๆ บริเวณ

“...ตอนเช้าผมกับซาลิไม่ได้เข้า ออฟฟิศ แต่ไปทุ่งหมีเพ็งแทน เราไปเพื่อที่จะหารถถมที่ที่หน้าโรงเรียนเพื่อติดป้าย แรกไปคิดว่าให้บังโกบช่วยสิ่งของให้แต่แล้วก็ไม่เจอ บังเอิญเรายืนคุยกันอยู่ บังลิตธิ ซึ่งเป็นภารโรงของโรงเรียนทุ่งหมีเพ็งบอกว่า สำหรับพ่อให้สิ่งทีร้านข้างบ้านบังลิตธิที่พระแอะ ที่นี่ บังลิตธิกำลังจะกลับบ้านพอดี เราก็เลยให้บังลิตธิสั่งให้ วันนี้ทุกอย่างได้ครบตามกำหนด เพราะเรามอบหน้าที่ให้แต่ละคนไปจัดการ หลังจากนั้นผมกับลี้ก็ไปหาคนมาช่วยชุดดินลากลงไปคู เพื่อถมท่อ ลีไปตามลิต น้องของแอ๊ด ที่เรายุ่งกันก่อนหน้านั้น ลิตมาเป็นคนแรก แล้วที่นี่เราช่วยกัน ๓ คน หลังจากนั้นบอย มานัฟ ลิต และอีกหลายคนช่วยกันคนละไม้คนละมือในเวลาทำงานนั้น เราถ่ายวิดีโอไปด้วย ทำให้ผมรู้สึกได้ว่าทุกคน กำลังเล่นอยู่กับงานที่ทำ รู้สึกดี และทำงานได้เร็วมาก...” จากบันทึกของสน วันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๔๘

อย่างไรก็ตาม ระหว่างการดำเนินการในหมู่บ้านทุ่งหมีเพ็ง ซึ่งกำลังเป็นไปได้ด้วยดี ชาวบ้านในบริเวณนั้น ก็เกิดความขัดแย้งขึ้นเสียก่อน ซึ่งเป็นความขัดแย้งจากโครงการมดย้อม และโครงการอื่นๆ จากนักพัฒนา ซึ่งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

บันทึกที่มงานถึงเรื่องโครงการมดย้อมในระยะแรกของการดำเนินงาน

“หลังจากคุยกับฉิม เขาก็ไปส่งที่บ้านบังหรวด ซึ่งกำลังทำกลุ่มมดย้อม ที่ตรงนั้นพวกเรานั่งคุยกันเรื่องงานซะมากกว่า เพราะอยู่กันหลายคน มีบุคคลที่น่าสนใจ ๓ คน คือบังโกบ บังหรวด (เจ้าของบ้าน) และบังนัฟ สามคนที่พูดถึง มี “บังนัฟ” บังนัฟเป็นคนที่มื่อุดมการณ์อย่างแรงกล้า เป็นคนกล้าคิด กล้าทำ จริงจังกับการพัฒนาหมู่บ้านทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ป่าชายเลน แก้ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน

ท่านที่สองคือ บังหรวด เป็นคนที่มีความเสียสละเป็นอย่างมาก จุดประกายฝันของใครหลายๆ คนให้เป็นจริงได้ เช่น กลุ่มมดย้อม กะลา กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน เป็นคนคิดดี มีความเป็นตัวของตัวเอง รักเพื่อน เสียสละ มื่อุดมการณ์ บังหรวดเป็นคนที่ผมเคยเจอหลายครั้งแต่ครั้งนี้เป็นการเปิดใจคุยบังหรวดเป็นคนที่มีความเป็นทางการตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นการพูด กริยาท่าทาง ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “อาจารย์” บวกกับมีความรู้ทางศาสนา และประสบการณ์ที่ยาวนานการใช้ชีวิต มีเป้าหมาย” สน ๓ สิงหาคม ๒๕๔๘

จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกที่โครงการเพิ่งลงไปยังหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะเข้ามาร่วมมือช่วยกันดี แต่หลังจากนั้นสักพักหนึ่งความขัดแย้งในเรื่องเงิน หรือเรื่องผลประโยชน์ก็จะชัดเจนมากขึ้นที่

“...เรานั่งคุยกันเรื่องทีกลุ่มเลี้ยงปูดำเพื่อเศรษฐกิจ สักพัก ลี (ชาลี ผู้ช่วยวิจัย) ถามถึงบึงหรดว่าทำไมไม่มาทำงานที่นี่ ผมเห็นทุกคนแสดงอาการบางอย่าง ที่สื่อให้เห็นถึงความขัดแย้งภายในกลุ่ม ผมก็เลยชวนลีพูดเรื่องอื่นต่อ ประมาณ ๔ โมงเย็น เราก้ขึ้นจากท่าเรือ ผมบอกลีว่า เมื่อตอนที่เราคูยถึงบึงหรด ผมเห็นคนแสดงสีหน้าไม่ค่อยพอใจ ผมคิดว่าต้องมีเรื่องขัดแย้งกันแน่เลย ลีก็เห็นด้วย เราก้เลยคิดว่าสงสัยเรามาบ้านบึงโกบบ้อย บึงหรดคงไม่พอใจพวกเราแน่เลย ดังนั้นเราน่าจะไปบ้านบึงหรดบ้างเพื่อให้เขารู้ว่าเราไม่ได้มีอะไร ผมกับลี คุยกัน เรื่องนี้ได้สักพักก็เลยชวนกันกลับ...” สน ๑๑ ตุลาคม ๔๔

“...ช่วงเช้า ผมไปหาน้องไร ที่ออฟฟิตโครงการฟื้นฟู ถามถึงความขัดแย้งที่เราได้สัมผัสมาจากคนทุ่งหยเพ็ง น้องในโครงการนั้นบอกว่า ความขัดแย้งเรื่องเงินเป็นเรื่องธรรมดา ก็เกิดอย่างนี้แหละทุกที่ แต่ผมบอกว่า ความขัดแย้งมันไม่ใช่เรื่องธรรมดา...” สน ๑๒ ตุลาคม ๔๔

“...ลงไปที่ทำเรือ ทุกคนพูดคุยหักทายกันเหมือนเดิม ด้วยความเป็นกันเองเหมือนเดิม แต่เราก้ประหม่าที่ว่าวันก่อนเราไปบ้านบึงหรดมาแล้วก็ได้ยินบึงหรดพูดกับเราว่า “เราโดนบึงโกบล่างสมอง” ทำให้ผมรู้สึกว่ เรื่องความขัดแย้งนี้ไม่ธรรมดา ผมก้ไม่ได้พูดอะไรแต่ฟัง ทุกคนพูดว่เขาอยากได้ ทุกคนพูดว่เขาอยากได้บ่อเลี้ยงปูแบบธรรมชาติ และอยากให้ผมร่วมเขียนโครงการให้ ผมก้รับปากหลังจากนั้นเราก้กลับ...” สน ๒๒ ตุลาคม ๔๔

“...กับผม เหมือนกับทุกคนที่ไม่สามารถทำอะไรได้มาก แต่ที่ทำอยู่ก้คือเข้าไปคุยกับเพื่อนบ้านวกับทุ่งหยเพ็งประสบปัญหาต่าง ๆ ทำให้ไม่สะดวกกับการทำงานสักเท่าใด เช่น มีคนบอกว่า ผมกับลีทำงานให้กับคริสต์...” สน ๓ พฤศจิกายน ๔๔

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่มีความเป็นกันเองมีความร่วมไม้ร่วมมือที่บ้านทุ่งหยเพ็งนั้น เกิดขึ้นจากการนำเงินมาเป็นตัวตั้ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่เกิดจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ และระบบบริหารจัดการที่ไม่แม่นยำ ความขัดแย้งไม่เข้าใจจึงเกิดขึ้นได้ง่าย

๓.๒ บ้านสังกาอู้

ที่บ้านสังกาอู้ซึ่งเป็นชุมชนชาวเล เป็นชุมชนที่ปฏิบัติแล้วเกิดผลมาก คณะผู้วิจัยยังเล็งเห็นอีกว่ บรรยากาศโดยรวมของบ้านสังกาอู้ดีขึ้น ชาวบ้านออกมาพบปะผู้คนภายนอกมากขึ้น ไม่เขินอายเหมือนเมื่อก่อน ไม่วังหนีเข้าบ้านเมื่อมีคนจากนอกชุมชนเข้าไปเยี่ยมเยียน

“...ตอนบ่ายพวกเราส่งกาอยู่ไปเปลี่ยนบอร์ด พอไปถึงก็พบกับมูลนิธิอิตเลียน กำลังดูบอร์ดเรา และก็สงสัยว่าเราทำอะไร เป้าหมายคืออะไร กระบวนการเป็นยังไง ก็อธิบายอย่างละเอียด เราารู้สึกว่าเขาสนใจวิธีการทำงานของเรา เขาพูดกับเราว่า “เราต้องขอคำปรึกษาจากทีมงานแผนที่คนดีมั่ง” เราก็พูดว่าเราก็ต้องขอคำปรึกษาจากท่านเหมือนกัน มูลนิธิดังกล่าวเรารู้สึกว่ามีอะไรที่คล้ายๆ กันแต่คนละรูปแบบ พวกเขาขอภาพที่เราทำกลับไปเป็นตัวอย่างด้วยสักพักพวกเขาก็กลับพร้อมกับขอเบอร์โทรของเรา แล้วเขาก็ให้นามบัตรของเขามาด้วย พร้อมทั้งทำว่า หากที่บ้านมีคนแก่ที่พิการเดินไม่ได้ ก็ให้แจ้งไปที่ศูนย์หรือที่ทำการที่ศาลาด่าน เพื่อเขาจะได้บริจาครถเข็นให้ เพราะหัวหน้าของที่นี่ก็เป็นคนพิการเดินไม่ได้ เขาเป็นคนไต้หวันพูดไทยไม่ได้ ระหว่างคุยกับเราก็ต้องใช้ล่ามแปลตลอดเขาถามว่าเราอยู่องค์กรไหน เราก็บอกไปตามตรงว่าเป็นของรัฐบาล ชื่อศูนย์คุณธรรม ตั้งมาได้ปีกว่าแล้ว เขาถามว่าเราทำอะไรมา เราบอกตามจริงและยังพูดว่าคนที่ทำงานกับชุมชนได้ดีที่สุด ก็ต้องเป็นคนในชุมชนเอง เพราะคนในชุมชน เขารู้ปัญหาเข้าใจดีกว่าคนข้างนอก และสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการทำไปตามความเหมาะสมของพื้นที่ไม่ตายตัว องค์กรนี้เลยใช้คนในชุมชนเป็นพนักงาน ผู้ประสานงาน คิร่วมกัน เดินไปพร้อมกัน ไม่มีใครเป็นหัวหน้าใคร ทุกคนมีสิทธิมีเสียงเท่ากัน...” ซาลี วันที่ ๑๓-๙-๕๘

นอกจากนั้นในบ้านสังกาอู้นี้ยังมีการขยายผลไปยังการจัดทำหนังสือรวบรวมข้อมูลชุมชนและประวัติศาสตร์ชุมชนชาวสังกาอู้นี้ ซึ่งเป็นโครงการขยายผลที่องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) สังกาอู้นี้ เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการโดยร่วมมือกับคณะผู้ช่วยวิจัยโครงการแผนที่คนดี เป็นโอกาสของการมีส่วนร่วมของภาครัฐฐานการปฏิบัติของภาคประชาชน

๓.๓ บ้านหัวแหลม

โครงการฟื้นฟูฯ กับการให้ความสำคัญแก่นำหมู่บ้านเป็นรายบุคคล ทำให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งโดยอัตโนมัติ ความไม่รู้สึกดีต่อผู้นำกลุ่ม การให้ความสำคัญกับตัวบุคคล เช่น ไม่ยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่น ซึ่งจากกรณีนี้ เป็นเหตุผลที่ทำให้ทีมงานทั้งหมดตัดสินใจไม่พยายามร่วมมือกับทีมโครงการฟื้นฟูต่อไป แม้ว่าในระยะแรกจะพยายามแล้วก็ตาม โดยมีปัญหาดังต่อไปนี้

๑. โครงการฟื้นฟูฯ มีท่าทีไม่ยอมรับ (จากการสังเกตของผู้ช่วยวิจัยและผู้วิจัย) ทำให้เกิดความรู้สึกอึดอัดในการทำงาน

๒. พยายามหาช่องทางอื่นในการร่วมมือแล้ว ก็พบว่าไม่เกิดประโยชน์อะไร

๓. ในช่วงแรกที่พยายามร่วมมือกับโครงการฟื้นฟูฯ ทำให้ชาวบ้านคิดว่าเป็นโครงการเดียวกัน เมื่อทีมโครงการฟื้นฟูฯ กับชาวบ้านมีปัญหากัน เมื่อทีมงานลงไปที่บ้านหัวแหลม ชาวบ้านจึงไม่ยอมคุยด้วย เพราะรู้สึกไม่ดี เมื่ออธิบายให้ชาวบ้านฟังว่าเป็นคนละโครงการกัน ชาวบ้านมีท่าทีเปลี่ยนไป

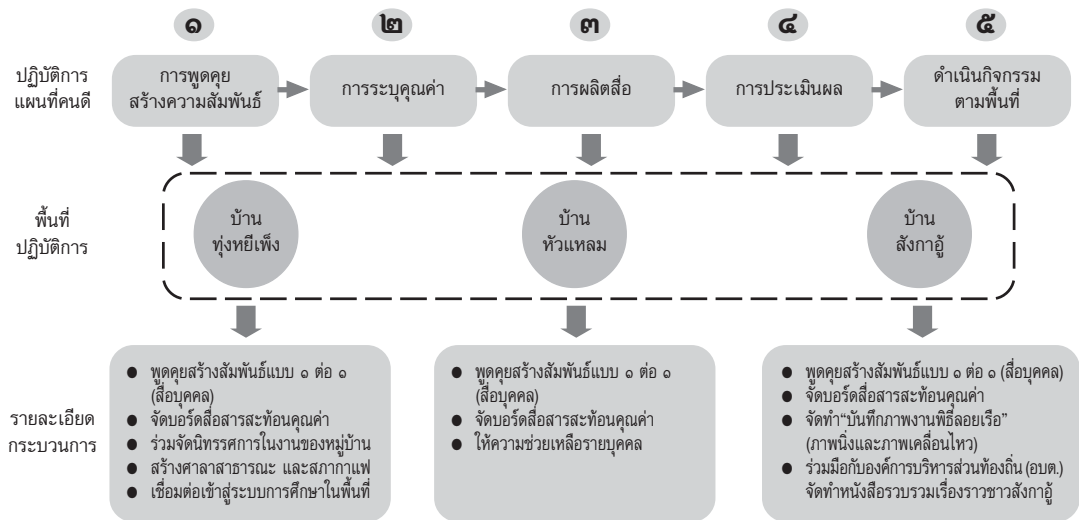
บันทึกทีมงาน

“วันนี้หนูดี กับยะเข้ามาคุยกับทีมงานแต่เช้าโดยมี ผม ลี และพีเดียว คุยกันปกติมาก แต่ทำให้ยะรู้สึกผิดที่เขาข้ามชั้นตอน จนเกิดปัญหามากมาย คือสิ่งที่เขาเล่าให้เราฟัง ประเด็นปัญหาต่าง พอสรุปได้ว่าเขาไม่สามารถเข้าถึงเพื่อนบ้านได้ ทำให้เกิดปัญหา ความไม่เข้าใจ และความขัดแย้ง ซึ่งเกิดจากการที่ผู้นำที่เขาตั้งไว้อีกอย่างหนึ่งคือ เขาใช้เงินเป็นตัวขับเคลื่อน กระบวนการทั้งหมด ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่เท่าเทียมกัน และเขาให้ความสำคัญกับบุคคลหนึ่งเป็นพิเศษ ก่อให้เกิดความศรัทธาในตัวบุคคลนั้น และชาวบ้านจะไม่ให้ความร่วมมือ อีกประเด็นหนึ่งคือ ชาวบ้านไม่ยอมในสิ่งที่เขาให้ทำ เลยทำให้เกิดข้อแตกต่างแก่ผู้คนในชุมชนเดียวกัน ปัญหาเหล่านี้เกิดไปแล้วโดยที่หนูดี เราะห์ โสภ ตามแก้ทีหลัง ยะ บอกว่า สิ่งที่เรา กำลังทำอยู่นี้เขาได้ทำไปแล้ว และก้าวข้ามมันไปแล้ว หมายถึงขั้นตอนการคุยกับคน ซาลิถามว่า แล้วตอนนั้นคุยกันกี่คน ยะบอกว่า เฉพาะคนที่ให้ความสำคัญ วันนี้เราไม่ได้สอนเขา แต่เราบอกถึงวิธีการทำงานของเราว่า เรา กำลังทำอะไรอยู่ ทำเพื่ออะไร หนูดีแสดงความเห็นด้วยอย่างชัดเจน แล้วยะก็รู้สึกผิดมากกับการกระทำของทีมของเขา...” บันทึกของสน วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๔๘

“เวลาประมาณตี ๑๐ (สิบโมงเช้า) ของวันอังคาร ยะ กับหนูดีมาที่ออฟฟิศเรา และยะเล่าถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในหัวแหลมที่ทำให้หนูดี และยะทำงานยาก ซึ่งเรารู้สึกว่าเป็นปัญหาใหญ่ของเขายู่เหมือนกัน ยะ เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านเริ่มไม่พอใจ ยะ และคณะทำงาน (แกนนำ) ที่เขาเลือกขึ้นมา แกนนำถูกทีมงานให้อำนาจให้ความสำคัญ เขาเลยใช้อำนาจที่เขามอบให้ ไม่ยอมฟังใคร ไม่ฟังสิ่งที่ชาวบ้านเสนอ เพราะคิดว่าตัวเองมีอำนาจตัดสินใจอะไรก็ได้ โดยไม่ต้องฟังเสียงใคร ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจ ไม่ค่อยที่จะร่วมอะไร ทำอะไรสักเท่าไร แล้ว ซึ่งเริ่มเป็นข้อแย้งที่เป้าหมายของเราไม่ต้องการเช่นนั้น และจะต้องได้รับการแก้ไขโดยเร็วก่อนที่จะเกิดปัญหาลูกกลามจนเกินที่จะแก้ไข และอย่างที่สำคัญ คือ ชาวบ้านจะทำอะไรสักอย่าง เช่นทำความสะอาด ปรับปรุงหน้าบ้าน ก็ตามด้วยเรื่องเบี้ย เก็บขยะก็เรื่องเบี้ย อะไรก็เบี้ย เหตุที่ชาวบ้านเป็นพนักนี้ ก็เพราะเขาสอนให้ชาวบ้านเป็นพนักนี้ ก็เกิดเป็นความเคยชิน ซึ่งก็แก้ยากเหมือนกัน และทีมน้องยะ ก็ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลมากเกินไป โดยที่ลืมชาวบ้าน ชาวบ้านรู้สึกไม่มีส่วนร่วม รู้สึกห่างเหิน เบื่อหน่าย เพราะรู้สึกตัวเองไม่สำคัญ ไม่มีค่าอะไร เลยทำให้พลังการรวมตัวล้มพ่นธ์กระจายไม่รวมกัน ไม่เข้ากัน “การให้บางครั้งก็เหมือนกับทำร้ายผู้รับเหมือนกัน” บันทึกของซาลิ ๑๕-๙-๔๘

การปฏิบัติการในบ้านหัวแหลมจึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากเมื่อเข้าไปพูดคุยกับชาวบ้าน บางครั้งชาวบ้านก็ไม่คุยด้วย เมื่อเข้าไปแล้วไปคุยกับคนหนึ่ง อีกคนหนึ่งไม่ได้ไปคุยก็กลายเป็นการเข้าข้างอีกฝ่ายไป การปฏิบัติการในบ้านหัวแหลมที่มีปัญหาซับซ้อนเช่นนั้นจึงเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติการแผนที่คนดีเป็นอย่างมาก

กลุ่มที่ ๓: กลุ่มชุมชนที่อยู่ภายนอกพื้นที่ปฏิบัติการ

ภาพที่ ๖.๑ ผลกระทบต่อภายในและภายนอกชุมชน

๑. การร่วมมือกับโรงเรียนลันตาราชประชาอุทิศ

หลังจากปฏิบัติการไปได้ระยะหนึ่ง ครูมณฑล จากโรงเรียนลันตาราชประชาอุทิศ โรงเรียนมัธยมในเกาะลันตา ก็เข้ามาดูงานโครงการแผนที่คนดีด้วยความบังเอิญ และเกิดความสนใจ จึงเชิญให้ผู้ช่วยวิจัยโครงการแผนที่คนดีเข้าไปพูดคุยให้เด็กนักเรียนมัธยมฟัง จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการร่วมมือกับโรงเรียนลันตาราชประชาอุทิศในเรื่องการร่วมมือกันนำเอาโครงการแผนที่คนดีนี้พัฒนาเป็นการเรียนรู้ที่เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมของเด็กนักเรียน ทั้งยังเป็นการปลูกฝังให้เด็กนักเรียนเคารพความรู้ในตัวคนในชุมชน รู้จักความหวงแหนรักษาชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญของชุมชนที่อยู่ท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากระบบทุนนิยม ซึ่งโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่อยู่ในระหว่างการพัฒนาความร่วมมือกันต่อไป

๒. กลุ่มตาสับปะรด

คณะทำงานจากกลุ่มตาสับปะรดเข้ามาเยี่ยมชมโครงการแผนที่คนดีที่เกาะลันตา จากการพูดคุยกับคุณฉัตรชัย เชื้อรามัญ ผู้อำนวยการกลุ่มตาสับปะรดซึ่งเป็นโครงการเกี่ยวกับการให้เด็กเข้ามาผลิตสื่อสำหรับชุมชน ซึ่งในระหว่างที่มาเยี่ยมชมโครงการนั้นกำลังประสบปัญหาเนื่องจากการผลิตสื่อเป็นการผลิตสื่อโดยให้คนในชุมชนคอยสอดส่องดูแลพฤติกรรมมิชอบที่เกิดขึ้นจึงทำให้คนในชุมชนไม่กล้าเข้าร่วม เนื่องจากกลัวความขัดแย้ง

หลังจากที่โครงการของกลุ่มตาสับปะรด ได้เยี่ยมชมโครงการแผนที่คนดี จึงเปลี่ยนความคิดของการนำเสนอด้านลบ มาเป็นการนำเสนอในด้านบวกแทน โดยคุณฉัตรชัยได้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิดนี้เมื่อครั้งการประชุมเพื่อนำเสนอความก้าวหน้าโครงการวิจัยแผนที่คนดี เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๘

“...ก็ชื่อกระบวนการตาสับปะรดนี้มันก็ไม่ค่อยดีอยู่ คือเรามักจะมองหาอะไรขึ้นมาทดแทนแล้วก็ตั้งคำถามกับผู้ใหญ่เยอะ จะเอาดียังไง ในเมื่อสิ่งรอบข้างมันไม่ดีอะ เป็นเพราะว่าเราทำงานกับเด็กทุกระดับ แต่พอลงไปคุยกับเพื่อนๆ ที่ลันตา มันทำให้ความรู้สึกเปลี่ยนแปลงนะอะ เปลี่ยนวิธีคิดเลยว่า กระบวนการมันก่อความขัดแย้งขึ้นเยอะ ก็กลับมาคุยกันว่า เราจะทำยังไงต่อในเมื่อเรามีสื่อในมือค่อนข้างเยอะ คือตาสับปะรด มักจะย้อนรอยผู้ใหญ่เสมอ ซึ่งมันก็ทำให้เค้าค้นๆ เล่นเหมือนกัน แต่พอมาเจอกระบวนการเหมือนที่เพื่อนๆ (คณะนักวิจัยโครงการแผนที่คนดี) ทำ ได้ลงไปเรียนรู้กับเพื่อนๆ ในพื้นที่เนี่ย ก็รู้ว่าเราอยากเปลี่ยน แล้วการบ้านก็ยังตอบศูนย์คุณธรรมไม่ได้เหมือนกันว่าจะเปลี่ยนถึงขนาดไหน จนมากระทั่งถึงวันนี้เนี่ย ผมเห็นประเด็นปัญหาเหมือนกันว่า กับพื้นที่ฝั่งเดินออกไป พื้นที่ใส่เสื้อสีเหลืองว่าพอพูดถึงความดีปั๊บ เนี่ย มันเข้าใจยาก แล้วเราก็ได้เจอ case กรณีเต็มๆ เลย เราเพิ่งเจอกรณีปัญหาที่น้องที่มาทำงานกับเรานี้ เป็นเด็กผู้หญิงนะครับ คือเค้าเห็นเด็กผู้หญิงสวยไม่ได้นะครับ เค้าเดินไปตบเลยนะครับ โทษฐานก็คือ คุณสวยกว่า เห็นได้เลยว่ามันมีชั่วของความดีอยู่ เพราะฉะนั้น ไหนๆ ฉันทันทีตัวอิจฉาแล้วเนี่ย ไหนๆ สังคมบอกฉันว่าเป็นคนไม่สวยแล้วเนี่ย เค้าเดินไปตบเลย ประเด็นที่มันน่าสนใจก็คือว่า ถ้าจับกรณีของคนดีเป็นตัวตั้งแล้วนี่ พอเราไม่เป็นคนดี แล้วเราก็เลยไม่อยากเป็นอีก เพราะมันเหมือนกับว่า มันไม่ดีซะแล้วนี่ เราก็ไม่อยากเป็นอีก เมื่อกี้ได้คำจากท่านอาจารย์ก็น่าสนใจ ถ้าเพื่อเราจะซัดกัน เพราะว่าผมคุยกับทางน้อง ๓-๔ คนนี้ ที่เป็นทีมงานในพื้นที่นี้ ผมว่ามันเป็นพลังความดีที่ได้กับตัวคนทำมันยิ่งใหญ่มากว่า กับการพลิกคน มันทำให้คนได้ไปเรียนรู้กับกระบวนการที่ได้ไปเรียนรู้ ว่ามันดีกว่าการดูแค่เพียงแค่ออร์ด สิ่งที่ผมคิดตรงนี้ ที่ผมคิดไว้ๆ ก็คือว่า ทำให้เรากลับไปค้นถึงรากว่ามันไปไกลกว่าความเป็นคนดีที่ตัวบุคคล กลับไปหาคุณค่าในเชิงของทรัพยากร จากที่ทางอาจารย์ (สีลาภรณ์) ให้มา ๓-๔ ตัวนี้ ผมเห็นแผนเลยครับว่าจะปรับไปใช้กับโครงการของอาจารย์

(ฉลวยวรรณ) ให้เค้ากลับไปค้นหาราก แล้วการฟังรากของตัวเองเนี่ย มันทำให้เกิดการตั้งคำถามว่า “ฉันเรียนไปทำไม” ขณะที่ฉันได้เข้าไปปฏิสัมพันธ์กับการฟังเนี่ย มันทำให้เอารายงานส่งครูก็จริง แต่มันเห็นคุณค่าของความเป็นคนแต่ละคน โดยดูที่ความเก่งความถนัด แล้วมันเกิดการเปลี่ยนแปลงที่จุดไหนของทรัพยากร แล้วตัวเองมีแผนที่ของตัวเองหรือยัง ผมมองแผนที่ของตัวเองก็คือว่า เรามันมีข้าวขาว ข้าวดำอยู่ในตัวเนี่ย การทำความดีที่มันง่ายที่สุดก็คือ การทำข้าวดำ ให้มันเบาลงนะฮะ คือไม่ต้องไปสร้างขาวมากนักย่อยละฮะ แต่ตัวเองรู้ไว้ครึบว่าข้าวดำมันอยู่ตรงไหน เพราะฉะนั้นการจัดการความดีของตัวเองว่า ทำแผนที่ตัวเอง วิธีการของผมก็คือการเห็น ผังซ้ายผังขวาของตัวเอง แล้วก็เอาผังขวาที่มันไม่ดีของตัวเองเนี่ย ให้มันเบาลง เพราะฉะนั้นการจัดการความดีของตัวเอง ก็จะทำให้มันเต็มแผ่นดิน โดย “การฟัง” และ “การจัดการด้านสีดำ” เพราะฉะนั้น เวลาผมฟังเรื่องความดีกันเต็มแผ่นดินเนี่ย ผมกลัวน้องของผม หรือลักษณะของน้องของผมมันจะออกมา เหมือนอย่างที่เราจับเด็กได้เรื่องสวิงกิ้งนะฮะ เด็กก็จะกังวลว่ามันผิดตรงไหน มันผิดตรงไหน ก็เป็นข้อกังวลใจส่วนตัวนะฮะ ก็จะกลับไปคิดให้มากขึ้น...ฉัตรชัย เชื้อรามัญ วันที่ ๑๔ พ.ย. ๕๕

สรุปผลกระทบของโครงการแผนที่คนดี ต่อกลุ่มบุคคลต่างๆ

	จำนวนตัวอย่างที่เปลี่ยนแปลง/ จำนวนกลุ่มตัวอย่างรวม	ผลที่เกิดขึ้น
๑. การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล		
* กระบวนการเรียนรู้	๔ คน จาก ๕ คน (จำนวนผู้ช่วยวิจัยในปัจจุบัน/ จำนวนผู้ช่วยวิจัยในช่วง ๑ เดือนแรกของการดำเนินการ)	เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเรียนรู้ ของผู้ช่วยวิจัย ๔ คน คือ * กุศล โมเต๊ะ * ธวัชชัยวะเจติย์ * เจษฎา กลีคุณ* เดียว ทะเลลึก โดยมีข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์ ผู้เกี่ยวข้องกับผู้ช่วยวิจัย เช่น คนในครอบครัว/ คนในชุมชนที่ ปฏิบัติการ เป็นต้น
๒. การเปลี่ยนแปลงในชุมชน		
* บ้านทุ่งห้วยเพ็ง	๖๕ ตัวอย่าง / ๑๔๙ หลังคาเรือน (จำนวนบ้านที่มีคนอาศัยอยู่จริง มีเพียง ๖๙ ตัวอย่าง อีก ๔ คน ไม่ต้องการให้เปิดเผยข้อมูล)	บรรยากาศในชุมชนเกิดการ สัมพันธ์กันมากขึ้น โดยพิจารณา จากความต้องการมีพื้นที่ทางสังคม (สภากาแฟ) ของชุมชน
* บ้านหัวแหลม	๔๐ ตัวอย่าง / ๒๐๑ หลังคาเรือน	เป็นการปฏิบัติกรทำกลาง ความขัดแย้งจากกรณีหลังสึนามิ และการแทรกแซงของโครงการ จากภายนอก ทำให้บรรยากาศ ในชุมชนดำเนินการได้ยาก
* บ้านสังกาอู่	๔๐ ตัวอย่าง / ๙๗ หลังคาเรือน	ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และคนนอกชุมชนดีขึ้น พิจารณา จากการเข้าร่วมประชุมที่จัดขึ้น โดยโครงการ
๓. ผลกระทบต่อคนนอกชุมชน		
* กลุ่มตาลับประรด		หลังจากเยี่ยมชมโครงการจึงได้รับ แรงบันดาลใจ กลับไปปรับ โครงการโดยนำเสนอผ่านสื่อด้วย ด้านบวก (Positive) และ ดำเนินการได้อย่างประสบความสำเร็จ สร้างแง่มุมที่ดีให้กับชุมชน อื่นๆ ต่อไป

ตาราง ๖.๒ ผลกระทบของโครงการแผนที่คนดี

บทที่ ๖

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๑. สรุปและอภิปรายผล

โครงการแผนที่คนดี ดำเนินการโดยมีพื้นที่เป็นหลัก (Area - Based) โดยศึกษาบริบทในพื้นที่ จากนั้นจึงสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ แนวความคิดสำหรับการปฏิบัติการในชุมชน คือ การค้นหาวิธีการที่จะทำให้คนในชุมชนสามารถตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและฟื้นคืนศักดิ์ศรีของการเป็นมนุษย์ของตนขึ้นมาได้ ซึ่งศักดิ์ศรีเป็นศีลธรรมพื้นฐานที่จะช่วยให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในชุมชน โดยพัฒนา “คน” ที่เป็นสมาชิกหลัก และเป็นส่วนประกอบที่ย่อยที่สุดของชุมชน

การออกแบบงานวิจัยจึงมีกระบวนการเรียนรู้เป็นหลักสำคัญในการขับเคลื่อนโครงการโดยเน้นให้คณะผู้วิจัยซึ่งประกอบด้วยผู้วิจัย ๑ คน และผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นคนในท้องถิ่น ๔ คน เป็นผู้ริเริ่มกระบวนการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองจากการปฏิบัติการแผนที่คนดี ได้ค้นพบศักยภาพทางการเรียนรู้ที่แท้ของตน เกิดประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงในการเรียนรู้ เพื่อที่จะเป็นกัลยาณมิตรกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนต่อไปได้ โดยกระบวนการที่เกิดขึ้นในโครงการแผนที่คนดี ประกอบด้วย ๒ กระบวนการหลักที่สำคัญ คือ ๑. กระบวนการถอดความเคยชินและสร้างการเรียนรู้ใหม่ (Deschooling & Relearning) ของผู้ช่วยวิจัยจากชุมชนเกาะลันตาใหญ่ จังหวัดกระบี่ โดยเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีเหตุปัจจัยส่งต่อกันมา และเป็นการฝึกฝนการเรียนรู้บนการปฏิบัติในบริบทจริง และ ๒. การปฏิบัติการแผนที่คนดี ซึ่งเป็นกระบวนการที่ ๒ ซึ่งอาศัยเครื่องมือ คือ การใช้สี่เสาธารณะสะท้อนภาพ ความดี (The Good) ความจริง (The Truth) และ ความงาม (The Beauty) ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ

ผลที่ได้รับในงานวิจัยนี้จึงเป็นแบบจำลอง (Model) ๒ แบบ ได้แก่ แบบจำลองทางการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการถอดถอนการเรียนรู้เดิม (Deschooling) และสร้างการเรียนรู้ใหม่ (Relearning) ของผู้ช่วยวิจัยในชุมชน และ แบบจำลองที่ ๒ คือ การปฏิบัติการแผนที่คนดีที่นำเอาสี่เสาธารณะเป็นเสมือนกระจกในการสะท้อนคุณค่าของบุคคลในชุมชน

กระบวนการในโครงการแผนที่คนดี

๑. กระบวนการเสริมสร้างพลังการเรียนรู้ใหม่ให้เป็นพื้นฐานการทำงานของ คณะผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย

ในการปฏิบัติการแผนที่คนดี ได้ดำเนินกระบวนการเสริมสร้างพลังการเรียนรู้ใหม่ที่ชัดเจนผ่านการมีส่วนร่วมของผู้ช่วยวิจัย ทั้ง ๔ คน เป็นการเผยศักยภาพทางการเรียนรู้ ผ่านการฝึกฝนทักษะพื้นฐาน คือ การรับรู้ การคิด และการปฏิบัติ โดยอ้างอิงกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติของการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม ซึ่งเป็นการเรียนรู้ในการฝึกฝนศักยภาพของตนเองไปพร้อมกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และเป็นการฝึกพื้นฐานทางการเรียนรู้ของบุคคล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองในเรื่องต่างๆ (Self-Learning) จนสามารถฝึกฝนความเป็นกัลยาณมิตรต่อตนเอง และเป็นกัลยาณมิตรต่อผู้อื่นได้

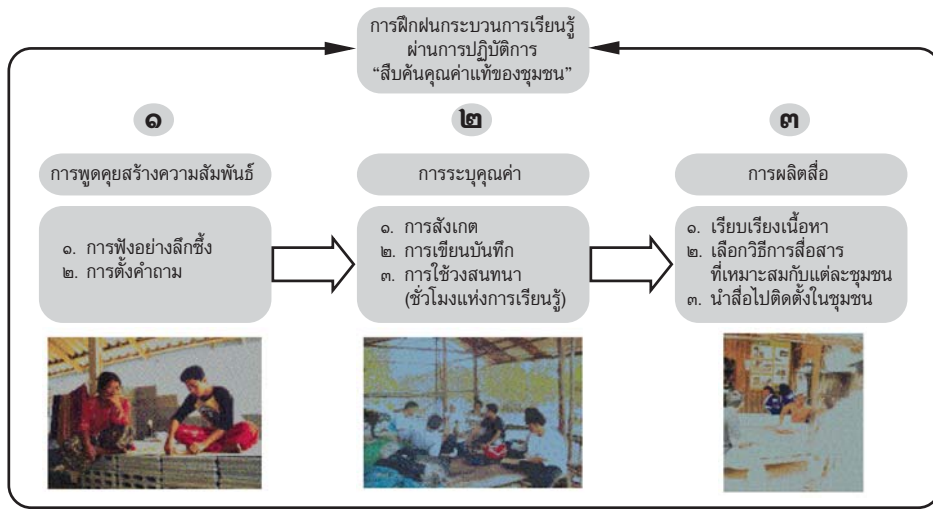
จากการปฏิบัติการในโครงการนี้ ผู้วิจัยได้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการตื่นรู้ภายในถึงศักยภาพการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในตัวผู้ช่วยวิจัยที่แสดงออกอย่างหลากหลาย เช่น การเปลี่ยนแปลงของบังโสบ (เงษฐา กลิคุณ) จากที่เป็นคนที่ไม่กล้าพูด หรือสื่อสารกับคนอื่น แต่สามารถเปลี่ยนตัวเองได้ในชั่วข้ามคืน มั่นใจในการแสดงความคิดเห็นของตนเองมากขึ้น มีความสุขมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

การเปลี่ยนผ่านของบุคคล (Transformation) จึงมาจากการตื่นรู้ในกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ในธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนโดยไม่จำกัดซึ่ง เชื้อชาติ ศาสนา หรือ ข้อจำกัดใดๆ ดังที่กระบวนการแผนที่คนดีที่ปฏิบัติการร่วมกันโดยข้ามความยึดถือทางศาสนา กล่าวคือ ผู้ช่วยวิจัยนับถือศาสนาอิสลาม ๓ คน โดยมีจุดร่วมคือ ความศรัทธาในการทำสิ่งที่ดี ซึ่งมีอยู่แล้วในทุกศาสนา ดังนั้น แม้แต่ละบุคคลจะมีความเชื่อในหลักศาสนาของตนแต่ก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน และปฏิบัติการร่วมกันได้เป็นอย่างดี

๒. กระบวนการแผนที่คนดี

กระบวนการแผนที่คนดี มีวัตถุประสงค์หลักในการฟื้นคืนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของคนในชุมชน โดยการเชื่อมต้อมิติของความเป็นมนุษย์ด้วยการปฏิสัมพันธ์เชิงสร้างสรรค์ และการสนทนาที่เน้นการฟังอย่างลึกซึ้งและการบันทึกโดยตรง จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์เพื่อระบุเนื้อหาที่ตรงและชัดเจนเป็นความจริงถึงเรื่องราวคุณค่าความดีของแต่ละคนที่ได้บันทึกมาเพื่อขั้นตอนสุดท้าย คือ ผลิตเป็นสื่อนำเสนอคุณค่าจากมุมมองของผู้ช่วยวิจัยต่อคนในชุมชน โดยสื่อจะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรของชุมชน กล่าวคือ สื่อจะทำหน้าที่ในการสะท้อนคุณค่าของบุคคล เพื่อให้บุคคลเกิดความศรัทธาต่อตนเอง และจากการสังเกตการณ์ในบางราย สื่อสามารถสร้างแรงจูงใจให้เกิดการทำความดีอีกด้วย

แบบจำลองของกระบวนการแผนที่คนดีจึงมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพที่ ๖.๑ ปฏิบัติการแผนที่คนดี

ความหมายของแผนที่คนดีจากการปฏิบัติจริง

หลังจากที่ผู้วิจัยรับสมัครผู้ช่วยวิจัยได้แล้ว จึงเริ่มปฏิบัติการจริงใน ๓ หมู่บ้าน คือ บ้านทุ่งเหยีพิง บ้านหัวแหลม และบ้านสังกาอู่ โดยใช้การถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้นผ่านการสนทนา การฟังอย่างเท่าเทียมกัน ตามประสบการณ์ที่ได้รับจากกระบวนการแผนที่มือเปล่าที่ผ่านมาเป็นจุดตั้งต้น นำผู้ช่วยวิจัยลงพบพูดคุยกับชาวบ้านที่ละหลังคาเรือน ค่อยๆ เรียนรู้ที่จะบันทึกสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง แม้บางเรื่องจะฟังดูพื้นๆ ธรรมดาๆ ไม่มีอะไรโดดเด่น หากเมื่อนำกลับมาช่วยกันพิจารณา จึงสามารถระบุได้ถึงคุณค่าอันเป็น**คุณธรรมพื้นฐาน** ที่ช่วยให้แต่ละคนดำรงชีวิตอยู่ด้วยความผาสุกตามอัตภาพ นอกจากนี้ทางกลุ่มผู้วิจัยในพื้นที่ยังได้เรียนรู้วิธีการที่จะแสดงให้ชาวบ้านเหล่านั้นเห็นว่าเขาได้รับการยอมรับ นับถือ นั่นคือการใช้สื่อสิ่งพิมพ์สะท้อนภาพและเรื่องราวจากสายตาของผู้วิจัยกลับไปให้เจ้าของเรื่องนั้นๆ ซึ่งสร้างความปลื้มปิติและความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้านทุกคน ยิ่งเมื่อได้สถานที่ติดตั้งแผนภาพเหล่านี้ร่วมกัน ยิ่งช่วยทำให้ชาวชุมชนได้รู้จักกันเองในมุมมองที่เห็นคุณค่ากันมากขึ้นกว่าที่ผ่านมา ซึ่งโครงสร้างความผูกพันทางสังคมหมู่บ้านได้แผ่บางลงไปมากแล้ว สำหรับบ้านสังกาอู่ที่เป็นชาวเลอรุรักลาไวย์ ต้องเลือกใช้สื่อวีดิทัศน์เพราะคนรู้หนังสือไทยน้อยเขามีภาษาของเขาเองซึ่งปรากฏว่าเป็นสื่อที่ได้ผลดีเกินคาดและช่วยให้สื่อแผนภาพมีความหมายมากขึ้นในภายหลัง

ตลอดระยะเวลาของปฏิบัติการจริงในพื้นที่ มีรายละเอียดที่น่าสนใจเป็นการเรียนรู้ใหม่ๆ ในทุกอย่างก้าว ซึ่งยังผลให้ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางคุณภาพของการรับรู้ อย่างทั่วถึงลึกซึ้ง และเกิดการสร้างความรู้ใหม่ๆ ทักษะใหม่ จากการมีปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ และเท่าเทียม จนตระหนักถึงพลานุภาพของการฟังอย่างเป็นปกติ (ไม่มีอคติ หรือ การด่วน ตัดสินด้วยความคิดของตนเองไปก่อน) และเห็นผลที่เกิดขึ้นว่าเป็นหนทางแห่งการเรียนรู้สู่ ปัญญาและการแก้ปัญหาอย่างมีคุณธรรม ดังนั้นความหมายของแผนที่ทัศนคติจากการปฏิบัติจริงนี้ จึงเน้นที่ตัวกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งสามารถอธิบายเป็นลำดับได้ดังต่อไปนี้

๑. จากมิติของปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้เรียนรู้จักคำว่า **กัลยาณมิตร** จากการ สื่อสารสัมพันธ์กันอย่างเท่าเทียม สร้างความไว้วางใจต่อกัน แม้ว่าจะไม่เคยรู้จักกัน มาก่อน หรือใช้ภาษาที่แตกต่างกัน ก็สามารถที่จะรับฟังกันด้วยดี จนเกิดการยอมรับ นับถือคุณค่าซึ่งกันและกันได้ และช่วยจุดประกายกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้ให้สืบ ต่อไปได้ทันทีจากคนต่อคน
๒. มิติทางสัญลักษณ์ แผนที่ทัศนคติ หมายถึง แผนที่ทางนามธรรม ซึ่งอาจจะเรียกว่า **แผนที่ ความดี** แผนที่การทำความดี แผนที่คุณค่าของคน หรืออื่นๆ ได้อีกตราบเท่าที่เกิดการ **“ระบุ”** หรือกำหนด แจกแจง ถึงคุณค่าและความดีงามของบุคคลใดๆ จากสภาพจริง ตามบริบทปกติของเขา เปรียบได้กับการหาหรือระบุพิภพศักดิ์ของตำแหน่งที่ตั้งในทาง ภูมิศาสตร์กายภาพ
๓. จากวิธีดำเนินการ แผนที่ทัศนคติ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นธรรมดา ธรรมชาติ ผ่าน การสื่อสาร การพูด การฟัง ที่เป็นปกติและสด แต่เกิดการรับรู้ที่แจ่มชัด และเป็นพลวัต
๔. มิติของเครื่องมือ คือ เครื่องมือที่จะช่วยแปลความเข้าใจทางนามธรรมให้ปรากฏเป็น รูปธรรมของแผนที่ทัศนคตินั้นเอง ซึ่งมี ๒ ประเภท ประเภทที่หนึ่ง เป็นเครื่องมือภายใน คือ ภาวะการรับรู้และถ่ายทอดเรื่องราวที่อยู่ภายใต้ความคิดและจิตใจของคนทุกคน หากเครื่องมือภายในนี้ได้รับการฝึกฝนให้มีคุณภาพ การรับรู้และถ่ายทอดก็จะเป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูง ส่วนประเภทที่สอง เป็นเครื่องมือ ภายนอก คือ สื่อ ทั้งสิ่งพิมพ์ วัสดุทัศน แผนภาพ เสียง ซึ่งช่วยให้การรับรู้เรื่องราวต่างๆ นั้นจับต้องได้ง่าย ตรง ชัดเจน ทันที และสามารถจะดู ฟัง ซ้ำได้ ก่อให้เกิดความ เข้าใจตรงกันในเรื่องหนึ่งๆ ได้พร้อมกันในคนหมู่มาก

ความหมายของแผนที่คนดี สำคัญกว่าที่คิด

สำหรับผู้ที่มีบทบาทหลักในโครงการ หรือ ผู้ที่ลงมือปฏิบัติในกระบวนการแผนที่คนดี นับว่าเป็นผู้ที่ได้รับผล และตระหนักถึงความหมายของแผนที่คนดีได้ตรงและมากกว่าใครๆ ในที่นี้หมายถึงผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย และผู้ถูกวิจัยคือชาวบ้านทั้ง ๓ หมู่บ้าน ในเกาะลันตาใหญ่ ซึ่งอาจจะได้รับผลมาน้อยแตกต่างกัน และในมุมมองที่แตกต่างกันไป ดังนี้

๑. การฟื้นฟูความเข้มแข็งของชุมชนด้วยศีลธรรมพื้นฐาน (Morality Empowerment)

การเก็บผลจากแผนที่คนดี ชาวบ้านทั้ง ๓ หมู่บ้าน รับรู้และเข้าใจแผนที่คนดี ผ่าน ผู้ช่วยวิจัย ซึ่งเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ ลูกหลานชาวลันตา โดยการเปิดรับปฏิสัมพันธ์แห่งการเรียนรู้ ผ่านการสนทนา เกิดการถ่ายทอดสิ่งที่เป็นความรู้ภายในเฉพาะบุคคล (Tacit Knowledge) ของชาวบ้าน และเกิดการยอมรับรู้โดยผู้ช่วยวิจัย อย่างเป็นธรรมชาติ ธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านจะตอบรับทำที่นี้ด้วยการระลึกถึงบรรยากาศเดิมแต่เก่าก่อนของชุมชน ซึ่งเคยมีกลุ่มพบปะพูดคุย ตั้งแต่ วงมิตรสหาย เช่น วงกาแป เครือญาติ และการลงแขก ตลอดจนการมาร่วมแรงร่วมใจกันในพิธีกรรมตามจารีตประเพณี ซึ่งปัจจุบันแม้ยังมีพิธีกรรมเหล่านั้นอยู่แต่เขากลักลับสะท้อนใจว่า ได้ถูกบิดเบินไปสู่การเฉลิมฉลองเพื่อเสพความสนุกสนานเร่ร่อนมากกว่าการมาพบปะและวิสาสะกัน อย่างปกติ ด้วยความเชื่อความศรัทธาที่ดั้งเดิม และยิ่งไปกว่านั้น ประเพณีหลายอย่างถูกปรุงแต่งขึ้น เพื่อธุรกิจการท่องเที่ยว มิใช่เพื่อการสร้างศรัทธาหรือสืบทอดความเชื่อที่มนุษย์ผูกพัน เคารพซึ่งกันและกัน เคารพธรรมชาติ ที่ยังให้สังคม ชุมชนเข้มแข็งอยู่ด้วยกาลยาณธรรม สร้างความอยู่เย็นเป็นสุขให้แก่ตน แก่ครอบครัว แก่หมู่บ้าน เพราะสุขภาวะที่เกิดจากท่าทีความสัมพันธ์ที่เอื้อเพื่อ เห็นแก่ผู้อื่น เห็นแก่ธรรมชาติ มากกว่าจะเห็นแก่ส่วนตัวนั้น เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันชั้นเลิศให้กับผู้คนทุกระดับสถานะ ตั้งแต่ เด็กเล็ก วัยรุ่น ผู้หลักผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า ยกตัวอย่างเช่นกรณีที่บ้านโสบ (นายเจษฎา กสิคุณ) ผู้ช่วยวิจัยผู้หนึ่งได้มาสะท้อนให้คณะวิจัยฟังว่า เขาปรารถนาให้กระบวนการแผนที่คนดี กับกลุ่มวัยรุ่นโดยเร็วในขณะนี้ เพราะเห็นว่าวัยรุ่น วัยทำงาน หลายคน ไร้ที่พึ่งในยามที่ลำบาก ผิดพลาด จะหันหน้าหาครอบครัวก็กลัวถูกดูว่ากล่าว จะหันหน้าหาคนอื่นก็ไม่รู้ว่าหาใคร จะหาเพื่อนก็อาย ในที่สุดมีบางกรณีกำลังจะฆ่าตัวตายด้วยปัญหาเพียงเล็กน้อย เช่น ไม่อยากเรียนต่อ แต่ต้องการทำงานมากกว่า เป็นต้น แต่ถึงทางตันขาดคนรับฟัง ขาดช่องทางที่จะถ่ายทอด บอกเล่า ซึ่งสิ่งนี้ถือเป็นโครงสร้างทางนามธรรมของชุมชน แม้จะมองไม่เห็นด้วยตา แต่พวกเขาทำได้ด้วยใจและหวนหาอยากจะให้พื้นที่กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะเมื่อชาวบ้านต้องเผชิญปัญหาที่ใหญ่ๆ เกินกำลังของแต่ละคนจะรับมือได้ เขาจึงเห็นว่ากระบวนการอย่างแผนที่คนดีน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นไปได้ จุดหนึ่งที่จะช่วยเปิดโอกาสเปิดเวทีให้ชาวบ้านหันหน้าเข้าหากันด้วยความปรารถนาดีด้วยศีลธรรมพื้นฐาน ที่ไม่เคลือบแฝงไว้ด้วย

ผลประโยชน์เฉพาะหน้าหรือด้วยภาวะการต่อสู้ แกร่งแย่งแข่งขันกัน แม้คนที่เป็นญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงต้องมาขัดแย้ง แย่งชิง ไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ดังนั้น ความหมายของแผนที่คนดี ในมิติแห่งการฟื้นฟูความเข้มแข็ง ร่วมอกร่วมใจ ความไว้วางใจ และหันกลับมา ยอมรับนับถือกันและกันในกลุ่มชนคนระดับพื้นฐานนี้ จึงน่าจะได้รับการสานต่อให้บรรลุผล จากที่ได้ลงมือเริ่มต้นจุดประกายให้เห็นแสง แม้จะเป็นจุดเล็กๆ สว่างแวบขึ้นแล้ว ซึ่งทางคณะวิจัยรวมทั้งผู้ช่วยวิจัยได้ตระหนักถึงแรงส่งเหล่านั้นและกำลังสร้างบันไดขึ้นต่อไปสู่หมู่บ้านของตนเองที่บ้านคลองนิน ในลักษณะโครงการนโยบายสาธารณะหรือการจัดทำหนังสือ บันทึกชีวิตชาวเลล้งกาอู้ แม้จะมีผู้สนับสนุนหรือไม่ก็ตาม พวกเขา ก็เดินหน้าแล้ว และได้รับการยอมรับเป็นอย่างดี จากผู้ใหญ่ในชุมชนหลายๆ คน ที่มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ในการที่จะสร้างวิถึญาณเพื่อฟื้นชีวิตของชุมชนขึ้นให้ได้ โครงการที่บ้านคลองนินซึ่งหากมีความเป็นไปได้ และเห็นว่าจะเป็ความอยู่รอดแบบพึ่งพาตนเองของชุมชนในระยะยาว โครงการเช่นเดียวกันนี้ก็น่าจะเกิดขึ้นในหมู่บ้านทั้ง ๓ คือ ท่งหยีเพ็ง หัวแหลม ล้งกาอู้ ได้ ซึ่งเป็นการสร้างเหตุที่ถูกกับกาลเทศะ ดังนั้น การเก็บผลก็น่าจะเป็นกระบวนการที่หวังได้เช่นกัน

๒. การเปลี่ยนแปลงคุณภาพภายในของบุคลากรโครงการแผนที่คนดี

ซึ่งประกอบด้วย ผู้วิจัยจากสถาบันอาศรมศิลป์ ๑ คน และผู้ช่วยวิจัย ที่มาจากชุมชน ๔ คน เป็นกลุ่มที่เกิดการเรียนรู้อย่างเข้มข้นจนเกิดการเปลี่ยนแปลงตัวเองอย่างสำคัญ พลิกผันให้ได้เปิดโลกทรรศน์ที่กว้างขวาง และสร้างคุณภาพภายในที่ลึกซึ้ง เป็นมิติทางจิตใจ และปัญญาที่ละเอียดอ่อนแยบคาย และพร้อมที่จะอุทิศแรงกายแรงใจของตนเองให้เป็นกลไกผลักดันโครงสร้างพื้นฐานของสังคม หมู่บ้านให้ฟื้นคืนมาอีกครั้ง ด้วยเจตจำนงที่แรงกล้า และวิธีการที่สร้างสรรค์ สามารถจัดกระบวนการต่างๆ ทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการหรือในทำนองไร้รูปแบบ ขึ้นอยู่กับบุคคล สถานการณ์ หรือกลุ่มคน ที่มาร่วมปฏิสัมพันธ์กันเพื่อให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง

สิ่งหนึ่งที่ซ่อนอยู่และเป็นต้นทุนคุณภาพภายในตัวผู้วิจัยอย่างเข้มข้น คือความที่เป็นผู้มีหลักศาสนธรรมนำชีวิต เช่น ผู้ช่วยวิจัย ๓ คน ใน ๔ คน เป็นมุสลิม ได้แก่ นายธวัชชัย วะเจดีย์ นายกุศล โมเต๊ะ และ นายเจษฎา กลิคุณ ที่เปี่ยมด้วยศรัทธาและยังคงปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดตามคัมภีร์ของศาสนาอิสลาม ทำให้เขายังคงรักษาความเป็นผู้รู้คิด รู้ทำ ดูแลชีวิตอย่างเหมาะสม เป็นผู้ที่เชื่อถือและเข้าถึงคุณธรรมจริยธรรมได้ง่าย ส่วนอีกคนหนึ่งนั้น เป็นชาวอูรักลาโว้ย (ชาวเล) ที่ออกไปใช้ชีวิตข้างนอกชุมชน จึงมีโอกาสดได้เรียนสูงถึงระดับปริญญาตรี เมื่อกลับมาทำงานกับชาวเลในโครงการนี้จึงมีความเข้าใจ และพร้อมที่จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ต่อกัน ด้วยทุนเดิมที่ดีและเป็นข้อได้เปรียบนี้เอง ยิ่งทำให้ทั้ง ๔ คน มั่นใจในหลักคิดแห่งคุณธรรม จริยธรรม ของตนเอง และไม่คิดว่าเขยหรือเป็นอดีตที่ต่ำต้อยอีกต่อไป

ดังนั้น การมาต่อกับกระบวนการแผนที่ทัศนคติจึงเปิดโอกาสให้เขาได้ขยายต้นทุนนี้ออกไป และปรากฏผลเป็นการมองด้านบวกได้ง่ายพร้อมที่จะให้อภัยและยอมรับ มีความอดทนต่อความไม่แน่นอนต่อความคิดเห็นที่แตกต่างได้อย่างเป็นปกติ สามารถรอคอยและใช้การฟังเป็นเครื่องคลี่คลายและสานต่อเชื่อมโยงความเข้าใจได้ ซึ่งในทางตรงกันข้าม หากผู้วิจัยไม่มีหลักกรรมนำชีวิต การยอมรับผู้อื่นย่อมทำได้ยากและมักจะเอาความคิดเห็นของตนเองเป็นที่ตั้งจนอาจเผลอครอบงำชาวบ้าน เพื่อแสดงความเป็นผู้นำที่ล้ำหน้าเกินไปได้ง่ายๆ

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ใหม่ของผู้ช่วยวิจัยที่สำคัญที่สุดคือ **การตระหนักถึงคุณค่า และพลังของการเรียนรู้ผ่านการฟัง การบันทึก การถ่ายทอด** ซึ่งครั้งแรกเขาได้สัมผัสประสบการณ์ใหม่เกี่ยวกับการฟังอย่างมีพลัง จากการประชุมปฏิบัติการและการเล่าเรื่องผ่านแผนที่มือเปล่า โดยที่เขาสังเกตและสงสัยว่าเหตุใดคนอื่นๆ ในที่ประชุมจึงให้ความสนใจ “ฟัง” ชาวบ้านอย่างเขา เล่าเรื่องของหมู่บ้านที่ดูไม่น่าจะสลักสำคัญพอที่จะต้องสละเวลามาจากกรุงเทพฯ เพื่อมานั่งฟังเรื่องธรรมดาๆ เหล่านี้ แต่เมื่อกระบวนการถ่ายทอดนี้ดำเนินไปเขายังประทับใจมากขึ้น เพราะได้เห็นวาทะที่ประชุมได้รับรู้และร่วมกันทำความเข้าใจในความเป็นท้องถิ่น ที่มีทั้งภูมิปัญญาของตนเองที่สะสมมาในอดีต แต่กำลังเผชิญปัญหาที่ซับซ้อนจากการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าความเจริญอย่างรวดเร็วเพียง ๕ ปี ที่ผ่านมา และดูเหมือนว่าทุกคนแม้ชาวบ้านที่เป็นผู้เล่าเรื่องเอง ก็พอจะมองเห็นคำตอบร่วมกันเพราะยึดหลักการรักษาคุณค่าและประโยชน์ที่จะเกิดกับชุมชนเป็นสำคัญ ถึงกระนั้นก็ตาม ผู้ช่วยวิจัยก็ยังไม่แน่ใจว่าหากเขาทำหน้าที่นำกระบวนการนี้ไปใช้กับชาวบ้านจะทำได้หรือแล้วจะเกิดผลอย่างเดียวกันนี้หรือไม่ที่สำคัญคือไม่มั่นใจในความสามารถของตนเอง บวกกับยังคงมีความลังเลสงสัยไม่แน่ใจว่า การลงไปฟังชาวบ้านพูดคุยแล้วจะได้อะไรเพราะดูเหมือนเป็นเรื่องที่ธรรมดาๆ และเป็นปกติที่ทำกันอยู่แล้วด้วยซ้ำไป ดังนั้น ผู้ช่วยวิจัย ๒ คน คือ คุณธวัชชัย วัชรเดย์ และ คุณกุศล ไมเต๊ะ จึงแอบไปทดลองกระบวนการนี้ที่หมู่บ้านของตนเอง คือที่บ้านคลองนินกอน และพบว่าเขาสามารถทำได้ และได้ผลจริง เขาดีใจมาก และเริ่มเปิดรับแนวทางนี้ ด้วยความเชื่อมั่นมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้เห็นความแตกต่างระหว่าง การฟังด้วยท่าทีใหม่นี้ กับการพูดคุยกันทั่วๆ ไป ที่ดูคล้ายจะฟังกันอยู่ แต่ไม่ได้ฟังจริงเพราะมุ่งไปที่การพูดเสียมากกว่า การรับรู้จึงน้อยและไม่ลึกซึ้ง

ในขั้นต่อมา ผู้ช่วยวิจัยตีปัญหาเรื่อง**การบันทึก** เพราะเขาเริ่มจริงจังกับการเป็น “ผู้วิจัย” จึงถูกครอบงำด้วยความที่จะต้องเป็น “วิชาการ” ทำให้บางคนกลัวและไม่กล้าบันทึก แม้แต่จดจำมาได้ ก็ไม่กล้าระบุเพราะกลัวว่าจะผิด ยิ่งเมื่อบังคับตนเองให้จดบันทึกก็ยิ่งอึดอัด เครียด และไม่ได้ “ความจริงธรรมดาๆ” เพราะพยายามปลุกปั้นให้เป็น “เรื่องไม่ธรรมดา” คณะวิจัยจึงต้องทำ Workshop สุนทรียสนทนา (Dialogue) กันเองหลายครั้งเพื่อปรับความเข้าใจเสียใหม่ มิฉะนั้น

ผู้ช่วยวิจัยบางคนเริ่มถอดใจ คือไม่ยอมพูด ไม่ยอมบอกเล่า แต่จะถอยตัวเองออกจากงานวิจัย ทำเดียว จนในที่สุดทุกคนก็เปิดใจรับรู้และเข้าใจเรื่องการบันทึกได้อย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งต่อมาเขารู้สึกสนุกที่จะได้จดบันทึกถึงความคิดเห็น หรือข้อสังเกตต่างๆ จากสถานการณ์จริงในหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับบุคคลแห่งการพูดคุยไปด้วย จึงช่วยให้เขาได้ทบทวนระบุและเชื่อมโยงข้อมูลได้แจ่มชัดขึ้น

เรื่องสุดท้าย หรือจะเรียกว่าคุณภาพแห่งการเรียนรู้ที่ครบวงจรก็คือ **การถ่ายทอด** สิ่งที่รัฐผู้อื่น คือการเป็นผู้ให้กลับไป (ที่โรงเรียนรุ่งอรุณจะเรียกว่า ๓ ชั้น ของการเรียนรู้ ได้แก่ ผู้รู้ ผู้เป็น ผู้ให้) ซึ่งจะทำให้วงจรแห่งการเรียนรู้เคลื่อนที่ไปไม่หยุดยั้ง ในกระบวนการแผนที่คนดี นี้คือเริ่มตั้งแต่ **เป็นผู้ฟัง ที่รับรู้อย่างลึกซึ้งตรงกับความจริง** ต่อมาเป็นผู้บันทึกคือการระบุสิ่งที่รับรู้ขึ้นอย่างเป็น**ความรู้ของตนเอง** ด้วยภาษาและความเข้าใจที่แท้จริงของตนเอง ซึ่งอาจมีผิดพลาดแต่ด้วยวิธีที่ทำงานเป็นคู่จึงสามารถตรวจสอบกันได้ และขั้นสุดท้ายคือ**การให้สิ่งที่มีคุณค่าจากความรู้นี้กลับคืนสู่ชาวบ้าน** โดยการจัดทำเป็น**สื่อแผนภาพ** ซึ่งเป็นเรื่องใหม่ที่ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยยังสงสัยและไม่แน่ใจว่าจะก่อให้เกิดผลอะไร ดังนั้นจึงต้องอาศัยการปรึกษาผู้รู้ คือ รศ.ดร.อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์ ลงมาอธิบายบทบาทและความสำคัญของสื่อต่อสังคมและพาทำ เมื่อทดลองนำตัวอย่างจริงมาทำจึงเริ่มจับวิธีการ**วิเคราะห์ความรู้ที่ได้มาและกลั่นกรองส่วนที่จะเป็นสื่อถ่ายทอดกลับไป ที่จะแสดงถึงคุณค่า ความดีงามของบุคคลนั้นๆ ให้ตรงกับความเป็นจริง** มิใช่ปรุงแต่งให้เกินจริง ซึ่งอาจจะเป็นคุณค่าความจริงที่ทุกคนมองข้ามและเห็นเป็นธรรมดาๆ ก็ได้ ดังนั้น เมื่อสื่อแผนภาพถูกผลิตออกมาครั้งแรก และชาวบ้านเจ้าของภาพได้เห็นสื่อนั้นแล้วยิ้มอย่างมีความสุข ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจึงถึงบางอ้อว่า **“การป้อนกลับ”** ของความรู้รอบใหม่นี้มีผลสูงมาก เพราะเป็นการปลูก**ความรู้ที่นอนนิ่ง**อยู่ในตัวคนๆ นั้น ให้ตื่นขึ้น จนเจ้าตัวรู้สึกได้และเกิดความปลื้มปิติ เมื่อมีผู้อื่นมามองเห็นยอมรับนับถือในคุณค่าของตนและให้ความสำคัญอย่างแท้จริง โดยสามารถแปลงนามธรรมที่อยู่ภายในที่เห็นยาก รู้ได้ยากนั้นให้**ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ทุกคนจับต้องได้** ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อคณะวิจัยได้นำสื่อแผนภาพนี้ไปติดตั้งในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้รับรู้เรื่องราวชีวิตที่งดงามซึ่งกันและกัน จึงเกิดเป็นกระแสปลูกความเข้าใจที่ดีต่อกัน จนบางกรณีนำไปสู่การแก้ปัญหาของส่วนรวมได้อย่างง่ายดาย คณะผู้วิจัยทุกคน โดยเฉพาะผู้ช่วยวิจัย เกิดการเปลี่ยนแปลงมุมมองที่เปิดโลกแห่งการเรียนรู้ภายในและเห็นบทบาทของตนเองที่มีต่อชุมชน หมู่บ้าน ผ่านกระบวนการแผนที่คนดีได้อีกมาก เช่น คุณเดี่ยว ทะเลลึก เกิดความคิดจัดทำหนังสือ **“เรื่องเล่าชาวสังกาอู๋”** ที่จะรวบรวมเรื่องของทุกคนในหมู่บ้าน พร้อมภาพประกอบด้วยตนเอง แม้จะไม่มีทุนก็ไม่รีรอที่จะทำ หรือตัวอย่างที่ คุณธวัชชัย และคุณกุศล เริ่มเปิดการพบปะพูดคุยในหมู่บ้านคลองนิน ซึ่งกำลังจะเติบโตเป็นแผนปฏิบัติการพัฒนาหมู่บ้านและนโยบายสาธารณะที่แท้จริง

เมื่อผ่านกระบวนการแผนที่คนดีไปเป็นลำดับแต่ละชั้นจนจบการสำรวจแล้วจะเห็นได้ว่าผู้ช่วยวิจัยทั้ง ๔ ได้รับการหล่อหลอมจนเกิดการปรับเปลี่ยนทางคุณภาพขึ้นอย่างชัดเจน ภาพที่ปรากฏคือ การมีทักษะของผู้ประสานสาระความดีงาม จากบุคคลต่างๆ เข้าหากัน ถ้าพิจารณากันอย่างลึกซึ้ง จะเข้าใจได้ถึงความสามารถใหม่ๆ ที่เขาได้สะสมขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน ดังกล่าวแล้วข้างต้น จนอาจจะเรียกว่ากลายเป็นคนรุ่นใหม่ เป็นความหวังของชุมชนท้องถิ่นที่มีพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยเฉพาะเชิงโครงสร้างทางนามธรรมของชุมชน กล่าวคือ ศีลธรรมหรือคุณธรรมพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่น อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุข และความสมานฉันท์ในชุมชนได้ต่อไป

ส่วนผู้วิจัยหลัก คือ นางสาวมิรา ชัยมทาวงค์ จากสถาบันอาศรมศิลป์ ซึ่งทำหน้าที่กำกับโครงการแผนที่คนดี ด้วยกระบวนการเรียนรู้ในทุกๆระดับนั้น เธอมีพื้นฐานจากการฝึกฝนเรียนรู้อย่างพิถีพิถันปัญญาของตนเอง และการฝึกมอง (สังเกตการณ์) ย้อนกลับภายในมาบ้างแล้วจึงสามารถขยายต่อไปยังผู้ช่วยวิจัย ด้วยการสร้างปฏิสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร และใช้วิธีการของสุนทรียสนทนาเป็นเครื่องมือแห่งการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ด้วยท่าทีการทำงานที่มีการเรียนรู้ครบวงจรทั้งภายในภายนอกดังกล่าว ส่งผลให้ผู้วิจัยเองเกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่า และพละนาภาพ แห่งการเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง ปราณีต ชัดเจนขึ้น เช่น การคำนึงถึงภาวะการรับรู้ที่เป็นปกติ ซึ่งมาจากการมีความสำรวมใจ - ภาย ให้อยู่กับการรับรู้ที่ปราศจากอคติหรือความพอใจ - ไม่พอใจ อยากรหรือไม่อยาก เป็นต้น หรือการเกิดความรู้ความเข้าใจต่อหลักกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นสัมพันธภาพที่จะมีผลทั้งผู้ให้และผู้รับพร้อมกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ถอดบทเรียนจากประสบการณ์ดังกล่าวอย่างละเอียดออกมาเป็นความรู้เชิงประจักษ์ ดังที่เสนอไว้ในรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ให้แก่ศูนย์คุณธรรม พร้อมทั้งได้เทียบเคียงกับความรู้จากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้วิถีพุทธ และอื่นๆ ด้วยการวิเคราะห์และสร้างรูปแบบ (Model) ของการเรียนรู้ที่มาจากกระบวนการแผนที่คนดีนี้ขึ้น

ปัญหาและอุปสรรคที่พบระหว่างการวิจัย

๑. ทีมผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ไม่ยอมและไม่กล้าเขียนบันทึก

ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยนั้นใช้เทคนิคการเขียนบันทึกประจำวัน (Journal Writing) ในการบันทึกผลที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานวิจัย อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่พบในระยะเริ่มต้นของการทำงาน คือ ผู้ช่วยวิจัยที่เป็นคนในพื้นที่นั้น ไม่ยอมเขียนบันทึก และไม่กล้าเขียนบันทึก เพราะรู้สึกว่าการที่ตนเองได้รับฟังมาจากชาวบ้านนั้นไม่สำคัญ

ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ค่อยๆ พาผู้ช่วยวิจัยทั้ง ๕ คน เริ่มต้นจาก “การตั้งคำถาม” กับตัวเอง โดยให้เริ่มบันทึกว่า วันนี้ไปคุยกับชาวบ้านแล้วรู้สึกดี หรือไม่ดีก่อน จากนั้นจึงให้ถาม

ตนเองต่อไปว่า คืออย่างไร หรือ ไม่คืออย่างไร ทำไมจึงดี หรือไม่ดี ซึ่งในขั้นตอนนี้จะทำให้ผู้ช่วยวิจัยสามารถเขียนบันทึกได้ และเมื่อได้รับการชื่นชมว่าทำดีทำถูกต้องแล้ว ผู้ช่วยวิจัยก็จะมีกำลังใจในการเขียนบันทึกต่อไป ซึ่งในระยะหลัง พบว่าเมื่อมีการประชุม หรือการสัมมนาเมื่อไร ผู้ช่วยวิจัยก็จะบันทึกเรื่องราวที่ได้ยินได้ฟังนั้นด้วยตนเอง ซึ่งกลายเป็นนิสัยที่ติดตัวผู้ช่วยวิจัยไปในที่สุด

๒. ผู้ช่วยวิจัยไม่รู้จะคุยประเด็นอะไรกับชาวบ้าน

การพูดคุยตามหลักสุนทรียสนทนา (Bohmian's Dialogue) นั้น จะไม่มีการกำหนดประเด็นในการพูดคุยไปก่อน แต่จะจับประเด็นจากการสังเกตสีหน้า ท่าทาง และประเด็นที่เกิดขึ้นระหว่างการพูดคุยกับชาวบ้าน ในระยะแรกเมื่อไม่มีการกำหนดประเด็นในการลงชุมชนนั้น ทำให้ผู้ช่วยวิจัยเกิดความกังวล และไม่กล้าพูดคุยกับชาวบ้าน

ในประเด็นนี้ผู้ช่วยวิจัยจะต้องก้าวผ่านความเคยชินตามประสบการณ์เดิมของตนเอง เพื่อฝึกฝนการเชื่อเชิญและการพูดคุยเพื่อตั้งประเด็นความน่าสนใจจากตัวของชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน ซึ่งในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจึงได้พาผู้ช่วยวิจัยลงไปในชุมชนพร้อม ๆ กัน เพื่อให้เห็นตัวอย่างในการพูดคุย นอกจากนั้น ข้อสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การที่ผู้ช่วยวิจัยจะต้อง “กล้าลงมือทำ” กล้าคือไม่ลังเล และพาตนเองก้าวพ้นความกังวลของตนไปได้

๓. เมื่อลงไปพูดคุยกับชาวบ้าน บางครั้งชาวบ้านไม่ยอมคุยด้วย

ในระยะแรก เมื่อคณะผู้ช่วยวิจัยลงชุมชน และเข้าไปบางบ้าน ชาวบ้านบางคนก็ปฏิเสธที่จะพูดคุยด้วย หรือในช่วงหลังจากเกิดเหตุสึนามินั้น จะมีคำพูดบางคำที่คณะผู้ช่วยวิจัยประสบ เช่น “ไม่ต้องไปคุยกับเขา เขาไม่ได้เอาอะไรมาให้” หรือ “คุยไปทำไม คุยไปก็ไม่เห็นได้อะไรขึ้นมา”

ในขั้นตอนนี้ ผู้ช่วยวิจัยจะอาศัยความเป็นประจำ สม่ำเสมอ ในการเข้าไปพบปะกับชาวบ้าน เช่น ไปทุกวัน หรือไปสัปดาห์ละ ๓ -๔ วัน ซึ่งความสม่ำเสมอนี้เองที่แสดงให้ชาวบ้านเกิดความวางใจ และยอมรับในความจริงใจของคณะผู้ช่วยวิจัยในที่สุด และแม้จะไม่มีสิ่งของ หรือเงินบริจาคไปให้ แต่ในระยะหลังชาวบ้านก็จะเข้ามาขอพูดคุยปรึกษากับผู้ช่วยวิจัยอย่างสม่ำเสมอ

โครงการแผนที่คนตีปฏิบัติการใน ๓ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทุ่งหิยเพ็ง บ้านสังกาอู่ และบ้านหัวแหลม ซึ่งแต่ละหมู่บ้านมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม กล่าวคือ บ้านทุ่งหิยเพ็ง เป็นชุมชนชาวมุสลิม บ้านสังกาอู่เป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวอุลกลาไวย์ (ชาวเล) และบ้านหัวแหลม เป็นชุมชนผสมผสานระหว่างชาวมุสลิมและชาวเล ทำให้วิธีการในการสื่อสารจึงต้องเลือกตามความเหมาะสมของบริบทชุมชน อย่างไรก็ตาม การมีภาพของบุคคลติดอยู่บนแผ่นป้ายนั้น มีส่วนช่วยสร้างความรู้สึกได้รับการยอมรับ (Self - Esteem) ให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก

๒. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. กระบวนการเสริมหลักสูตรการเรียนรู้โดยใช้คุณธรรมจริยธรรม เป็นพื้นฐานการเรียนรู้ของเด็กนักเรียนในโรงเรียน

การเรียนรู้ในระบบการศึกษาควรจะเริ่มต้นจากการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ และฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติใกล้ชิดกับชุมชน คือการเรียนรู้จากคนในชุมชน ซึ่งจะสร้างเสริมสภาวะความเคารพความรู้ในตัวคนมากกว่าการเคารพความรู้ในหนังสือ โดยนำเอาวิธีคิดแบบเร้ากุศล ในการค้นหาคุณค่าความดีงามที่มีอยู่ในชุมชน มาประมวลเป็นสื่อสะท้อนกลับไปยังชุมชน เพื่อให้กระบวนการทั้งหมดครอบคลุมกระบวนการทางปัญญา เพื่อพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของบุคคลได้

๒. การนำกระบวนการที่ได้ไปเป็นฐานของงานพัฒนาโดยอิงพื้นที่เป็นหลัก (Area - Based) โดยการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

ในการออกแบบการวิจัยโครงการแผนทัศนคติในระยะแรกหลังจากการสำรวจพื้นที่ ผู้วิจัยได้มีความตั้งใจที่จะให้โครงการนี้เป็นโครงการเสริมแรงด้านบวก (Positive Reinforcement) ให้กับศักยภาพภายในชุมชน ภายใต้การปฏิบัติการโครงการใหญ่ คือโครงการฟื้นฟูวิถีชุมชนดั้งเดิมเกาะลันตาฯ ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดอันเป็นกรณีศึกษาสำหรับการนำไปขยายผลต่อไปในขั้นท้าย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังเล็งเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการนี้ต่อการพัฒนา ซึ่งหากนักพัฒนาได้สร้างกระบวนการดังกล่าวให้เกิดขึ้นในชุมชน ก็จะเป็นฐานของการปฏิบัติการในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้

๓. ระเบียบวิธีการดำเนินการวิจัยเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม

การวิจัยด้านคุณธรรม จริยธรรม และนโยบายการส่งเสริมศีลธรรม ควรจะปรับเปลี่ยนจากวิธีการที่อยู่เพียงแค่การเก็บข้อมูล และทำนายผลว่าจะเกิดอะไรขึ้น มาเป็น “เข้าใจ” และ “ซาบซึ้ง” ถึงความหมายและประสบการณ์อันหลากหลายของมนุษย์ที่แตกต่างกัน เพราะการกระทำของมนุษย์เกิดจากการแปรความรู้สึกรที่ได้รับมาจากการเผชิญสถานการณ์ต่างๆ มาสู่เจตนาในการกระทำมากกว่าเพียงแค่ตอบจากตัวกระตุ้นภายนอก ดังนั้นการซึมซับจาก “การปฏิบัติ” เพื่อให้เกิดผลที่ปรากฏเป็นจริง สามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งตัวผู้วิจัยเองและผู้ถูกวิจัยโดยผ่านเรื่องราวที่เป็นนามธรรมได้ ทั้งในระดับของบุคคลที่ปฏิบัติ ผู้ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายและผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ

๔. ควรมีระบบข้อมูลเครือข่ายคุณความดีเพื่อการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

โดยเริ่มจากระดับชุมชนขยายสู่ระดับอำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ เพื่อให้เกิดพลังสร้างคุณความดีที่เป็นรูปธรรมเต็มทั่วประเทศ

บรรณานุกรม

- ประเวศ วะสี. ๒๕๔๕. **สุขภาพสังคม สู้สังคมสันติภาพ มนุษย์พันทุกข์ร่วมกันได้**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี. สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ และ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ๒๕๔๘. **ปาฐกถา นำ เรื่อง คุณธรรมจริยธรรม: ระเบียบวาระแห่งชาติเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม**. ในการประชุมสัมมนาเรื่อง การรวมพลังสื่อสร้างกระแสคุณธรรม. กรุงเทพฯ. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.
- ๒๕๔๘. **กรอบแนวคิด การพัฒนาคุณธรรมต้องเอาความดีเป็นตัวตั้ง. งานสมัชชาคุณธรรมแห่งชาติและตลาดนัดคุณธรรม ครั้งที่ ๑**. ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.
- ๒๕๔๗. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง : การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ประกฤษฏ์ นิยม. ๒๕๔๘. **สถาปัตยกรรม สื่อแห่งการเรียนรู้เพื่อความไม่ประมาท (เอกสารอัดสำเนา)**.
- วิศิษฐ์ วัชรวิญญู. 2548. **มณฑลแห่งพลัง ญาณทัศนะแห่งการเข้าถึงตัวตนที่แท้**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา
- ๒๕๔๘. **สุนทรียสนทนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา
- สมเกียรติ ตั้งนโม. ๒๕๔๖. **“กระบวนการสร้างสื่อ : Process of Media Construction”**. www.midnightuniv.org.
- Bohm, David. 1996. **On dialogue**. Edited by Lee Nichol, Routledge. London.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. ตัวอย่างสื่อที่นำไปติดตั้งในชุมชน

ภาคผนวก ข. ข้อมูลสภาพทั่วไป อำเภอลันตา จังหวัดกระบี่

ภาคผนวก ก. ตัวอย่างสื่อที่นำไปติดตั้งในชุมชน

บันทึกโดย “แผนที่คนดี”

บังโกบ

ตอนที่เข้ามาคุยกับบังโกบ ก็คุยเรื่องการเมืองท้องถิ่นที่เพิ่งผ่านไป คุยกันสักพัก เขาก็เอ่ยว่า “กินข้าวก่อนดีกว่า แต่ต้องทำเองนะ เพราะไม่มีแม่ครัว” จากนั้นก็ให้น้องเราหั่นลงมือทำเอง ระหว่างที่น้องเราหั่นทำกับข้าว ผมถามถึงชีวิตในครั้งอดีตของบังโกบ

เขาเล่าว่า “ตอนเด็กๆ ภูได้ทำงานกับคนจีนคนหนึ่งที่อำเภอเก่าทำงานเกี่ยวกับปลาใส่น้ำแข็ง แล้วส่งไปกรุงเทพ ภูได้รับค่าจ้าง ๑,๓๐๐ บาทต่อเดือน ทำงานได้ประมาณ ๗ ปี ภูก็หยุดกลับมาอยู่บ้าน (ส)ตางค์ที่ภูเก็บได้ ตอนทำงานก็เอามาสร้างบ้าน ตอนนั้นอายุของภูก็ประมาณ ๑๙ ปี บ้านเสร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่ออายุถึง ๒๐ ปีก็แต่งงาน”

เราจะได้ว่าเขาใช้ชีวิตหรือเวลาในช่วงวัยรุ่นไม่ได้สูญเปล่าเลย แทนที่เขาจะเอาเวลาไปเที่ยวตามวัยรุ่นคนอื่นๆ กลับตรงกันข้าม เขาพูดต่ออีกว่า ในแถวนี้ทั้งหมดหมู่บ้าน เขาเป็นวัยรุ่นคนแรกที่สร้างบ้านปูนซีเมนต์ บ้านสร้างแล้วได้แต่งงาน มันทำให้เขามีความพร้อม

๑๐.๐๔.๔๔ ทุงหยีเพ็ง

บันทึกโดย “แผนที่คนดี”

จิม

ต้นกล้าที่เจริญงอกงามแห่งทุ่งห้วยเพ็ง

จิมเป็นเด็กหนุ่มที่มีความคิด ที่อยากจะเห็นความงามของวิถีชีวิตเดิมๆ มีการตกปู หาปลา หาหอย ใช้ชีวิตแบบง่ายๆ ไม่มีที่ไหนที่จะน่าอยู่เท่าที่บ้าน และจะต้องมาดูแลช่วยเหลือที่บ้านเกิดของตัวเอง จิมพูดต่อว่า “กลัวชาวบ้านจะรู้ไม่เท่าทันกับสิ่งใหม่ที่เริ่มเข้ามาและยึดติดกับสิ่งใหม่ๆ จนลืมสิ่งดีงามในอาชีพเดิม ที่จริงอาชีพเรานี้แหละสามารถขายกับนักท่องเที่ยว”

จิมเลยเอาอาชีพตกปูมาถ่ายทอดให้ชาวต่างชาติได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตชุมชนลงมือทำปีหนึ่ง การตอบรับดีมาก และมีแนวโน้มว่าจะดีขึ้นเรื่อยๆ ในอนาคต เหตุผลที่เขาไม่ยอมทำงานรีสอร์ท บังกะโล เพราะไม่ชอบงานที่เป็นลูกจ้าง ไม่มีอิสระในตัวเอง “ผมเลยเอาสิ่งที่เราทำอาชีพของบ้านเรานี้แหละมาบอกถึงความ เป็นอยู่ชาวบ้านที่นี่ และมีความสุขกับสิ่งที่เราทำ ถ้าเราทำงานแล้วเหมือนเราเล่นกับงาน เราจะไม่รู้สึกเบื่อ จะสนุกกับงานที่เราทำ”

๑๓.๐๔.๕๕ ทุ่งห้วยเพ็ง

บันทึกโดย “แผนที่คนดี”

บังทยา บ้านทุ่งห้วยเพ็ง

บังทยา อดีตเป็นทหารผ่านศึก ออกรบปกป้องประเทศตามชายแดน ก็หลายสนาม ชีวิตการเป็นทหารคือ สิ่งที่ดี และจดจำไว้ตลอดชีวิต สิ่งที่ได้รับมาจากการเป็นรั้วของชาติ ทำให้ชีวิตมีระเบียบวินัย ซึ่งเอามาใช้ในชีวิตประจำวัน และการปกครองได้ดีทีเดียว

บังทยาพูดว่า จะทำโทษลูกสักที บังต้องดักเตือนก่อน ๒-๓ วัน ถ้ายังไม่ตามก็ตี และกัตีหนักด้วย เลี้ยงลูกแบบมีเหตุมีผล ให้อิสระตามขอบเขตที่กำหนด

บังทยายังเป็นที่เรากี่ชื่นชมอีกอย่างหนึ่งก็คือเป็นเกษตรกรตัวจริงเลย บังมีสวนสมรม มีม่วง ฝรั่ง กล้วย พรวัวน้ำหอม มะนาว ทั้งๆ ที่เป็นดินทราย เพื่อนๆ เคยทักว่า จะขึ้นหรือ? ผลไม้บนดินทราย แต่บังว่ากูจะทำให้แล และกัทำได้ดีด้วย บังทยาบอกว่า ความรู้ที่ได้มาเกี่ยวกับเกษตร “กูไม่ได้เรียนมาจากที่ไหน กูแลโทรทัศน์แล้วจำ สนใจกับมันจริงๆ เรากัรู้ได้ เข้าใจได้”

๑๕.๐๘.๕๕ ทุ่งห้วยเพ็ง

บันทึกโดย “แผนที่คนดี”

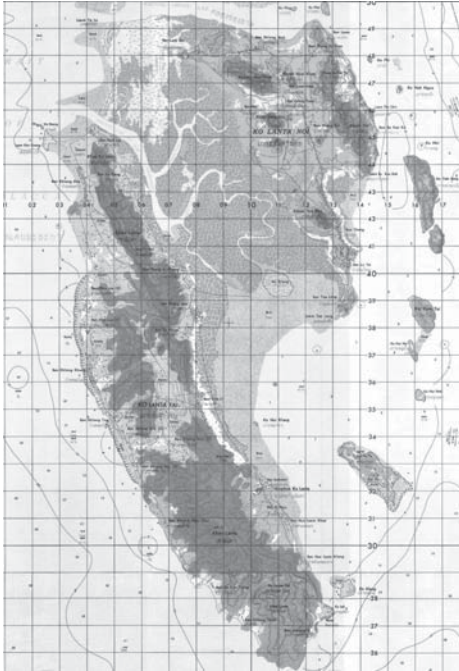
ลุงนนท์ แห่งบ้านสังกาอู่

ลุงนนท์อายุ ๙๐ ปี เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของบ้านสังกาอู่ ที่เป็น “พ่อผู้รักลูก” เนื่องจาก ระหว่างที่พบลุงนนท์นั้น ลุงนนท์ กำลังช่วยลูกสร้างบ้านอยู่ ทั้งๆ ที่อายุลุงนนท์จะล่วงเข้าวัย ๙๐ ปี แล้วก็ตาม แต่ลุงนนท์ก็อยากจะรู้สึก “มีค่า” กับคนที่ตนเองรัก อยากทำสิ่งดีๆ ให้กับลูกๆ ไปจนกว่าจะไม่สามารถทำได้อีก

นอกจากนั้นลุงนนท์ยังมีความสามารถพิเศษในเรื่องของ การดำน้ำ เพราะเมื่อก่อนลุงนนท์เป็นชาวประมงและสามารถฝึกตนเองจน “ดำน้ำได้นาน ๑ ชั่วโมง” ซึ่งเป็น ความเชื่อว่า ลุงนนท์มีคาถาซึ่งจะสัมฤทธิ์ผลก็ต่อเมื่อรักษาศีล และจิตใจให้บริสุทธิ์

ภาคผนวก ข.

สภาพทั่วไป อำเภอลันตา จังหวัดกระบี่

อำเภอเกาะลันตามีพื้นที่ ๔๗๒ ตารางกิโลเมตร จากทั้งหมด ๕๓ เกาะ โดยพื้นที่ ๑๓๔ ตารางกิโลเมตร ถูกกันเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ อำเภอเกาะลันตาแบ่งเป็น ๓ ส่วน ๓ พื้นที่ คือ

- (๑) เกาะกลาง อยู่บริเวณแผ่นดินของจังหวัดกระบี่ที่เป็นส่วนเชื่อมต่อกับเกาะลันตาน้อย
- (๒) เกาะลันตาน้อย เป็นเกาะที่อยู่ระหว่างฝั่งจังหวัดกระบี่ (เกาะกลาง) และเกาะลันตาใหญ่
- (๓) เกาะลันตาใหญ่ เป็นเกาะที่มีลักษณะยาวเรียวยาว มีชายฝั่งและพื้นที่สำหรับท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจึงนิยมไปเที่ยวชมธรรมชาติ

เนื่องจากโครงการแผนที่คนดีดำเนินการในพื้นที่เกาะลันตาใหญ่ ผู้วิจัยจึงขอกล่าวรายละเอียดเฉพาะเกาะลันตาใหญ่

เกาะลันตาใหญ่ - พื้นที่ดำเนินการ

เกาะลันตาใหญ่มีรูปร่างยาวเรียวยาวจากเหนือมาใต้ มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น ๒๒๐,๐๐๐ ไร่ ศูนย์กลางธุรกิจของเกาะอยู่ที่บริเวณท่าเรือศาลาด่านซึ่งมีทั้งบริการท่องเที่ยว ร้านอาหาร ธนาคาร ด้านตะวันตกเรียงรายไปด้วยชายหาด และอ่าวที่สวยงามมากมาย มีถนนตัดจากท่าเรือผ่านชายหาดไปจนถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะลันตาซึ่งอยู่ตอนใต้สุดของเกาะ พื้นที่ส่วนใหญ่บนเกาะมีสภาพเป็นทิวเขาสลับซับซ้อน ปกคลุมด้วยป่าที่สมบูรณ์ ทางด้านตะวันออกมีชุมชนเกาะของเกาะลันตาน้อยเนื่องจากเคยเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอมาก่อน ซึ่งย้ายไปอยู่ที่เกาะลันตาน้อย ชาวบ้านส่วนใหญ่บนเกาะลันตานับถือศาสนาอิสลาม และที่บ้านสงกาลัยยังมีชนพื้นเมืองชาวเล (Sea Gypsy) ชนเผ่าอูลักลาไวย์ที่ยังคงยึดถือวัฒนธรรมประเพณี ได้แก่ ประเพณีลอยเรือสภาพพื้นที่โดยทั่วไปประกอบด้วยชายหาดหิน ภูเขาสูงชัน

● วิถีชีวิตความเป็นอยู่

อาชีพหลักในอดีต คือ การประมง การทำสวนยางพารา และการทำสวนปาล์ม คิดเป็นร้อยละ ๗๐ ของประชากร เกาะลันตาเป็นเกาะที่มีการท่องเที่ยวมาก ชาวบ้านบนเกาะลันตาจึงออกไปรับจ้างในช่วงฤดูการท่องเที่ยว (ระหว่าง ต.ค.-เม.ย.) ส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างในบังกะโลขนาดเล็ก แนะนำท่องเที่ยว เปิดสำนักงานท่องเที่ยว จำหน่ายของที่ระลึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางฝั่งตะวันตกของเกาะ ที่มีบริเวณชายหาดที่สวยงาม เช่น คลองดาว คลองนิน ศาลาด่าน ฯลฯ

ภาพที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นระหว่างการลงพื้นที่ปฏิบัติงาน คือ ภาพของวิถีชีวิตชาวบ้านที่อยู่ท่ามกลางความแตกต่างที่แบ่งเป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ในช่วงนอกฤดูการท่องเที่ยว ชาวบ้านก็จะทำมาหากินและมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีการรวมกลุ่มพูดคุย แก้ปัญหาของชุมชนกันอย่างเป็นกันเองอยู่บ่อยครั้ง ชาวมุสลิมที่ต้องปฏิบัติตามหลักศาสนาก็ก็สามารถทำได้อย่างเคร่งครัด แต่เมื่อเข้าสู่ฤดูการท่องเที่ยวภาพที่เห็น ก็จะกลายเป็นภาพที่แตกต่างจากในช่วงแรก เมื่อชาวบ้านจะต้องมารับจ้างในอีกฝั่งหนึ่งทำให้ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตตัวเองไปเพื่อทำงานในส่วนของการท่องเที่ยว ผู้หญิงชาวมุสลิมก็จะเลิกใส่ ฮีญาบ (ผ้าคลุมศีรษะ) และแต่งกายตามความนิยมทั่วไป ชาวเลที่เคยอยู่อย่างสงบและสันโดษก็จำเป็นต้องมารับจ้างตามฝั้ว และบาร์ริมชายหาด เป็นต้น

● ประเพณี และวัฒนธรรมชาวเกาะลันตา

ชาวเกาะลันตาใหญ่มีวัฒนธรรมผสมผสานกันมาแต่ดั้งเดิม โดยปัจจุบันมีวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นผสมผสานกันอยู่ ๓ วัฒนธรรมได้แก่

๑. **ชาวเล ชนเผ่าอุลลกลาไว้วัย (Urak - Lawoi)** คำว่า “อุลลก” แปลว่า “คน” และคำว่า “ลาไว้วัย” เป็นสถานที่ที่กลุ่มคนเหล่านี้เคยอาศัยอยู่มาในสมัยก่อน อุลลกลาไว้วัย เป็นชาติพันธุ์หนึ่งของ “ชาวเล” (Sea Gypsy) มีนิสัยรักอิสระรักสงบ ไม่ชอบตั้งหลักแหล่ง แต่จะเร่ร่อนท่องเที่ยวไปในทะเล ชาวอุลลกลาไว้วัยมีภาษาพูดเป็นของตนเอง แต่ไม่มีภาษาเขียน ปัจจุบันชาวอุลลกลาไว้วัยที่อยู่บนเกาะลันตา จะกระจายตัวอยู่ที่บ้านในไร่ (อำเภอศาลาด่าน) บ้านคลองดาว บ้านหัวแหลมกลาง บ้านบ่อแหนและบ้านสังกาอู้ โดยร้อยละ ๘๕ ของคนในชุมชน ประกอบอาชีพประมง

๒. **ชาวจีน** ชาวจีนมาตั้งรกรากที่เกาะลันตามานานกว่า ๑๐๐ ปี ในสมัยของการปฏิวัติในยุคของ เหมา เจ๋อตุง ชาวจีนบางส่วน เช่น ชาวกวางตุ้ง ชาวไหหลำ และชาวฮัวเถา (จากแผ่นดินใหญ่) ซึ่ง “บ้านศรีราชา” หรือบริเวณเขตที่ว่าการอำเภอเก่า ซึ่งในอดีตเคยเป็นที่ตั้งของ “ด่านศุลกากร” เพราะเคยเป็นแหล่งค้าขายและจุดแวะพักเรือ กลายเป็นชุมชนของชาวจีนที่ประกอบอาชีพค้าขาย เป็นเจ้าของกิจการ บ้างก็เป็นเจ้าของสวนและทำธุรกิจประมง ปัจจุบันชาวจีนที่อาศัยอยู่ที่บ้านศรีราชา ลดจำนวนลงเนื่องจากย้ายไปประกอบอาชีพนอกเกาะ จึงทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ

๓. **ชาวมุสลิม** ชาวมุสลิมเป็นประชากรที่มีสัดส่วนมากที่สุดบนเกาะลันตาใหญ่ คือ ประมาณร้อยละ ๙๕ ในปัจจุบันบนเกาะลันตามีสัญชาติซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมอยู่ ๓๕ แห่ง แต่ในปัจจุบันกำลังประสบปัญหาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่นำวิถีชีวิตที่แตกต่างมาสู่ชาวมุสลิม

สถานการณ์ในปัจจุบันบนเกาะลันตา - “เกาะลันตาภายใต้ความเปลี่ยนแปลง”

อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบัน ผู้คนบนเกาะลันตากำลังเผชิญอยู่กับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและหลากหลาย ซึ่งทำให้ต้องปรับตัวรับมือกับพลวัตของสิ่งต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และหากไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างเข้าใจได้นั้น ก็จะทำให้เกิดภาระทั้งทางกายและทางใจ และเสียสมดุลในการดำเนินชีวิตได้

การเปลี่ยนแปลงที่ ๑: การท่องเที่ยวเกี่ยวกับเกาะลันตา

ปัจจุบันการท่องเที่ยวบนเกาะลันตาได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก โดยมีอัตราการเติบโตของนักท่องเที่ยวสูงที่สุดสำหรับเกาะบริเวณชายฝั่งอันดามัน โดยเมื่อปี ๒๕๔๕ พบว่ามีนักท่องเที่ยวมาเยือนเกาะลันตาทั้งสิ้น ๒๖๐,๐๐๐ คน ต่อปี โดยเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ๒๐๐,๐๐๐ คน

สำหรับเกาะลันตา การท่องเที่ยวได้เติบโตอย่างสูงเพียงแคในระยะเวลา ๕-๖ ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณด้านตะวันตกของเกาะ ที่วิถีชีวิตจำต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ในบางแห่งการเข้ามาของการท่องเที่ยวก็ขัดกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้าน บ้างก็มีปัญหาทางกายภาพ การถูกรุกรานที่ดินและที่ทำกิน เนื่องจากนายทุนต้องการสร้างรีสอร์ท ตัวอย่างเช่น ชาวบ้านคลองนิน ที่ร้อยละ ๙๙ เป็นชาวมุสลิม ซึ่งหลักศาสนาห้ามซื้อขายและดื่มเหล้า ปัจจุบันก็หันมาเปิดร้านอาหารและรีสอร์ทและหันกับคนต่างศาสนาเพื่อขายเหล้าและสิ่งมีนเมาในบาร์ เป็นต้น หรือแม้แต่กระทั่งการสร้างรีสอร์ท หรือ บาร์ เบียร์ บาร์เหล้า คาราโอเกะ ในเขตมัสยิด ก็สร้างผลกระทบต่อวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวมุสลิม

การเปลี่ยนแปลงของเกาะลันตาใหญ่ดูเหมือนจะทวีคูณเพิ่มขึ้น เมื่อการคาดการณ์ผลกระทบจากรณีสีนามีต่อการท่องเที่ยวชายฝั่งอันดามันของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริเวณ

เกาะพีพี ที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดนั้น จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามายังเกาะลันตา ที่เป็นเกาะบริเวณใกล้เคียงและยังมีธรรมชาติที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์อยู่

นอกจากนั้นยังมีนโยบายทั้งจากการบริหารส่วนท้องถิ่นและนโยบายจากทางรัฐบาล ที่เร่งเสนอให้มีการปรับปรุงเกาะลันตาให้กลายเป็นเมืองท่องเที่ยว (Hub of Andaman) (อ้างอิงจากเอกสารแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกาะลันตา จากอำเภอเกาะลันตา) และร่างกฎหมายเขตเศรษฐกิจพิเศษ^๑ของรัฐบาลในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคใต้ ซึ่งเป็นข้อกฎหมายเดียวกันกับที่เคยเกิดขึ้นกับพื้นที่ในโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ อีสต์เทิร์นซีบอร์ด (Eastern Seaboard Development Program) ในชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทรา และผลกระทบจากการตั้งเขตอุตสาหกรรมเหล่านั้นมีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนแถบนั้นเป็นอย่างมาก

การเปลี่ยนแปลงที่ ๒: “สึนามิ” กับเกาะลันตา

เกาะลันตาใหญ่ได้รับผลกระทบเหตุการณ์ธรณีพิบัติ หรือ คลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๗ เช่นกัน หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวได้มีความพยายามในการกระจายความช่วยเหลือไปยังผู้ประสบภัยจากหน่วยงานและองค์กรภาครัฐและเอกชน ไม่ว่าจะเป็น การค้นหาศพผู้เสียชีวิต และประสานงานติดต่อญาติพี่น้อง การให้ความช่วยเหลือในระยะบรรเทาทุกข์ การบริจาคสิ่งของ เครื่องใช้ รวมถึงเงินบริจาคต่างๆ ที่หลั่งไหลมาจากความเห็นใจในทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ ทำให้ปัญหาสภาพภาพได้รับการบรรเทาไปในระดับหนึ่ง แต่ผลพวงที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวกลับกลายเป็นผลกระทบระยะยาวต่อความคิดและจิตใจของผู้ประสบภัย เมื่อการช่วยเหลือผู้ประสบภัยเน้นหนักไปทางด้านกายภาพ แต่ลืมเสริมความเข้มแข็งด้านจิตใจรวมไปถึงด้านคุณธรรมจริยธรรม จึงทำให้ขาดความสมดุลด้านหนึ่งไปจนเกิดเป็นผลลบและปัญหาความขัดแย้งหลังจากกรณีสึนามิ ส่งผลกระทบทำให้จิตใจอ่อนแอลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีหน่วยงานและองค์กรต่างๆ เข้าไปช่วยเหลือชาวบ้าน ชาวบ้านในบางหมู่บ้านก็จะนั่งรอคอยความช่วยเหลือโดยมิได้ลุกขึ้นยืนมาจัดการหรือทำอะไรเพื่อช่วยเหลือตัวเอง บ้างไม่ยอมออกจากบ้านไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองเพราะกลัวว่าหากมีคนมาบริจาคสิ่งของแล้วจะไม่เจอ บ้างก็เมื่อได้รับสิ่งของบริจาคที่ตนไม่เคยมี ก็อยากได้เพิ่ม จึงต้องพูดเท็จว่ายังไม่มี

นอกจากนั้นยังมีความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองก็เกิดขึ้นอยู่เสมอ เช่น ชาวบ้านมักระแวงว่าตนจะไม่ได้สิ่งของบริจาค เพราะบ้านอื่นได้รับมากเกินไป เริ่มเกิดความไม่ไว้วางใจกัน

^๑ เขตเศรษฐกิจพิเศษ หมายถึง เขตพื้นที่ที่จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะตามพระราชบัญญัตินี้เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริม สนับสนุน และอำนวยความสะดวก รวมทั้งให้สิทธิพิเศษบางประการ ในการดำเนินกิจการต่างๆ เช่น การอุตสาหกรรม เกษตรกรรม พาณิชยกรรม

และทะเลาะกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านหัวแหลมที่มีบรรยากาศความขัดแย้งเรื่องนี้มีค่อนข้างมาก เนื่องจากเป็นบริเวณที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดจึงมีผู้ให้บริจาคตังของมากที่สุด สถานการณ์ความขัดแย้งยิ่งสังเกตเห็นได้ชัดขึ้น เมื่อมีโครงการขนาดใหญ่ลงไป เช่น ในกรณีของบ้านหัวแหลมชาวบ้านก็เกิดระแวงสงสัยในผู้ที่ตั้งตนขึ้นมาเป็นแกนนำหมู่บ้านว่ามีการโก่งลึงของและเงินบริจาคไปเป็นของตนเอง ซึ่งบรรยากาศเหล่านี้เป็นบรรยากาศที่สัมผัสได้อย่างชัดเจนเมื่อเข้าไปในหมู่บ้าน โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้น ที่ผู้ช่วยวิจัยที่เป็นทีมงานจากชุมชนได้ลงพื้นที่บ้านหัวแหลมหลังจากลงไปพูดคุยกับชาวบ้าน ก็มีเสียงตอบรับกลับมาว่า “...ไม่ต้องไปคุยกับมัน มันไม่ได้เอาอะไรมาให้...” เป็นต้น

เหตุการณ์ยิ่งรุนแรงมากขึ้น เมื่อเริ่มมีการดำเนินการเข้าไปในหมู่บ้าน เช่น การปรับหน้าบ้านหลังจากกรณีสีนามิได้ ๗-๘ เดือน โดยแบ่งชาวบ้านเป็นกลุ่มๆ และให้เริ่มทำทีละกลุ่ม แต่ไม่ได้มีการสื่อสารที่ทำความเข้าใจให้ทั่วถึง เมื่อผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยลงไปในพื้นที่ มีชาวบ้านหลายคนมาแจ้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความทุจริตของคนในหมู่บ้าน จนกระทั่งไปถึงในระดับของโครงการ ทำให้ผลที่ประจักษ์ออกมาทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่พอใจ สิ่งเหล่านี้ยังคงเป็นบรรยากาศที่พบเห็นได้ทั่วไปในบ้านหัวแหลม จากที่ชาวบ้านเคยพูดคุยอยู่กันด้วยดี แต่ปัจจุบันนี้เกิดความขัดแย้งส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ และความเข้มแข็งของชุมชนอย่างมากมาย

การเปลี่ยนแปลงที่ ๓: โครงการฟื้นฟูวิถีชุมชนดั้งเดิม และการฟื้นฟูระบบนิเวศอันยั่งยืนเกาะลันตา

โครงการฟื้นฟูวิถีชุมชนดั้งเดิมฯ เกาะลันตา เป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก UNDP (United Nation Development Program) ซึ่งดำเนินการในลักษณะของพหุภาคี (Multi-Stakeholders) โดยมีมูลนิธิชุมชนไทยเป็นองค์กรผู้ประสานความร่วมมือ โดยเข้ามาเริ่มดำเนินการในเกาะลันตาตั้งแต่เดือนมีนาคม - ธันวาคม ๒๕๔๘ และได้ดำเนินการจัดการ และช่วยเหลือชาวบ้านในระยะบรรเทาทุกข์ไปได้ด้วยดี

โครงการดังกล่าว มีแนวความคิดในการสนับสนุนให้ “ชุมชนดั้งเดิมเกาะลันตา เป็นแกนนำในการฟื้นฟูวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาเอกลักษณ์เกาะลันตา บนพื้นฐานของชีวิตชุมชนที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และเหมาะสมกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และเชิงวัฒนธรรม” โดยมีเป้าประสงค์และเป้าหมายของโครงการดังต่อไปนี้

๑. ชุมชนที่ประสบภัยสีนามิฟื้นคืนสู่สภาพปกติ
๒. องค์กรผู้ดั้งเดิมเรื่องวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการฟื้นฟูและบูรณาการ

๓. กระบวนการจัดทำแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยชุมชนมีส่วนร่วม
๔. กลไกความร่วมมือแบบพหุภาคีระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกาะลันตาอย่างยั่งยืน

เปิดประตูเข้าหมู่บ้านกลุ่มตัวอย่างทั้งสาม

๑. บ้านทุ่งหยีเพ็ง หมู่ ๔ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ทุ่งหยีเพ็งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของเกาะลันตาบริเวณป่าชายเลนที่ตัดออกไปสู่ทะเล ซึ่งเรียกว่า “อ่าวลันตา” และที่มีคำว่า “ทุ่ง” อยู่หน้าหน้าอาจเป็นเพราะลักษณะทางกายภาพของบ้านทุ่งหยีเพ็งมีทุ่งนา มีคร้วเรือตามที่แจ้งไว้ทั้งสิ้น ๑๔๙ ครัวเรือน สมัยก่อนมีการทำนาข้าว และนาทุ่ง ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง เคยมีการทำ “กะปิเคย” แต่ในปัจจุบันได้มีกฎหมายออกมาห้ามจับกุ้งเคย ชาวบ้านจึงขาดแคลนวัตถุดิบในการผลิต และแม้ว่าจะมีการออกกฎหมายห้ามจับกุ้งเคย แต่นำตั้งคำถามต่อไปเหมือนกันว่าเหตุใดสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของเกาะลันตา ก็ยังเป็น “กะปิเคย” อยู่เหมือนเดิม นอกจากนั้นชาวบ้านบางส่วนก็มีสวนยางพารา จึงมีอาชีพกรีดยาง และเมื่อเข้าสู่ฤดูการท่องเที่ยวจึงไปรับจ้างตามรีสอร์ต

วิถีชีวิตผู้คนและสถานการณ์บ้านทุ่งหยีเพ็ง

การปลูกบ้านในระยะที่ห่างกัน ทำให้หมู่บ้านทุ่งหยีเพ็งมีลักษณะพิเศษต่างจากหมู่บ้านอื่นที่นิยมปลูกบ้านชิดกัน และทำให้ไม่ค่อยมีสถานที่ที่จะรวบรวมผู้คนมากนัก

นอกจากนั้นจากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย ทำให้พบถึงปัญหาที่ซ่อนอยู่ อันได้แก่ ปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้านโดยแบ่งหมู่บ้านออกเป็นสองฝั่งอย่างเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ ตอนที่น่าเอาแผนที่หมู่บ้านไปติดตั้งเพื่อให้ชาวบ้านเข้ามาเขียนบ้านตัวเองนั้น จะเห็นว่า “จะมีเฉพาะฝั่งที่เอาป้ายไปแขวนติด” พอย้ายที่ติดตั้งไปไว้ที่มัสยิด ก็ยังไม่มีบ้านอีกฝั่งหนึ่งมาเขียนชื่ออีก ผู้ช่วยวิจัยจึงเข้าไปสอบถาม และได้ความกลับมาว่า ฝั่งที่ไม่มีคนมาเขียนเรียกว่า “บ้านทุ่งล้าน” เมื่อก่อนนี้เคยมีการตั้งกลุ่มข่าวสารกัน ซึ่งภายหลังชาวบ้านเกิดความขัดแย้ง ไม่เข้าใจกันในเรื่องของผลประโยชน์ เมื่อมีโครงการจากหน่วยงานต่างๆ มาลง ก็กลับไปลงเฉพาะอีกฝั่งหนึ่ง จึงทำให้เกิดการระแวงกัน จนกระทั่งไม่พูดคุยกันในที่สุด หมู่บ้านนี้จึงแบ่งออกเป็น ๒ ชิก กล่าวคือ ฝั่งทุ่งล้าน และฝั่งทุ่งหยีเพ็ง โดยมีมัสยิดคั่นอยู่ตรงกลาง

ชาวบ้านในทุ่งหยีเพ็ง ยังเคยมีการรวมกลุ่มอาชีพกันมาก่อนจะมีโครงการต่างๆ ไปลง เช่น โครงการเลี้ยงปูดำ โครงการฟื้นฟูการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โครงการกะลา และโครงการผ้ามัดย้อม

ฯลฯ ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากมีกลุ่มคนในหมู่บ้านที่ตั้งกลุ่มกันมาเพื่อบริหารงานเพียงกลุ่มเดียว และไม่ติดต่อสื่อสารกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ทำให้ชาวบ้านไม่เข้าใจข้อมูลทั้งหมด และเกิดความไม่ไว้วางใจในกลุ่มชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่เกิดกับกลุ่มผ้ามัดย้อม ก็เป็นปัญหาความไม่เข้าใจ ความระแวงสงสัยหลังจากที่มีเงินงบประมาณลงไปให้ชาวบ้าน ทำให้บรรยากาศในหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจนจากที่แต่ก่อนชาวบ้านในหมู่บ้านมีความร่าเริงแจ่มใส ใครที่แวะเวียนไปในหมู่บ้านก็มักจะได้รับการต้อนรับพูดคุยอย่างดีอยู่เสมอ

๓. บ้านหัวแหลม หมู่ ๑ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

ที่มาของชื่อบ้านหัวแหลม มาจากคำว่า “แหลม” คือแผ่นดินที่ยื่นออกไปกลางทะเล เป็นแหลมที่สามารถกำบังคลื่นลมให้กับคนเดินเรือหรือชาวประมง สมัยก่อนทางสัญจรนั้นถ้าเป็นทางบกชาวบ้านต้องเดินเลียบริมชายหาดตลอดเพราะความเจริญยังไม่ถึง ถ้าเป็นทางน้ำคือใช้เรือแจวหรือคันเชียงหรือไม้ก็เรือใบ คนที่ต้องการมาเกาะลันตาก็ต้องมาทางเรืออย่างเดียว ที่จอดเรือของเกาะลันตาสมาัยก่อนนั้น จากหน้าเทศบาลเกาะลันตาไปจนถึงบ้านลังกาอู่เป็นสถานที่จอดเรือเพราะเป็นอ่าวที่มีแหลมสามารถกำบังคลื่นลม ในการเดินเรือเมื่อโดนพายุจึงนึกถึงสถานที่แห่งนี้ก่อนที่อื่นเสมอ

บ้านหัวแหลมประกอบด้วย ๓ อ่าว คือ

- อ่าวที่ ๑ เดิมเป็นอ่าวกลางเพราะมองจากเรือด้านนอกจะเห็นอ่าวอยู่ ๓ อ่าว อ่าวที่ ๑ จริง ๆ แล้วจะอยู่ตรงที่เทศบาล แต่ปัจจุบันเรียกว่าบ้านหัวแหลม ๑
- อ่าวที่ ๒ เดิมเรียกว่า บ้านหัวแหลม จะมองเป็นอ่าวเดียวกันแต่ชาวบ้านที่อยู่ หมู่ที่ ๑ มาตั้งชื่อให้ใหม่ว่าเป็นบ้านหัวแหลม ๒
- อ่าวที่ ๓ เรียกว่าแหลมมูตา หมายถึง ตาบอด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า แหลมสุด เพราะว่าสุดอ่าวจะเป็นที่กำบังลมได้ดีที่สุด ชาวบ้านตั้งชื่อให้ใหม่ว่าเป็นบ้านหัวแหลม ๓

บ้านหัวแหลมมีคนอาศัยมาแล้ว ๔ รุ่นด้วยกันมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า ๒๐๐ กว่าปี ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านหัวแหลมเป็นแบบเครือญาติ โดยมีนามสกุลคือ แหลมมาก ลิงห์ยาว อุตสาห์ ทะเลเล็ก หาญทะเล คนในหมู่บ้านร้อยละ ๙๙ นับถือศาสนาอิสลาม มีเพียง ๒-๓ ครอบครัวเท่านั้นที่นับถือศาสนาพุทธ

ปัญหาหลักของบ้านหัวแหลมในปัจจุบันนี้ คือ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นของคนในหมู่บ้านหลังจากกรณีสีนามี ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบคุณธรรมจริยธรรม และทัศนคติของคนในหมู่บ้าน โดยเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการแย่งชิงของและเงินสำหรับบริจาค เกิดความไม่ไว้วางใจระหว่างกันจนทำให้บรรยากาศในชุมชนเกิดความตึงเครียดที่ส่งผลมาถึงปัจจุบันในที่สุด

๓. บ้านสังกาอู่ หมู่ ๗ อำเภอเกาะลันตา จังหวัดกระบี่

สังกาอู่ แปลว่า “ปลากระเบนราหู” โดยชาวสังกาอู่เชื่อกันว่าแต่เดิมที่ยังเร่ร่อน มีปลากระเบนราหูตัวหนึ่งนำทางพวกเขาไปที่เกาะลันตา และทำให้พวกเขาได้มีถิ่นฐานที่ถาวร ปัจจุบันมีกองหิน เรียกกันว่าหินเงือกของกระเบนราหู ซึ่งชาวบ้านนับถือศรัทธากันว่าเป็นที่สถิตย์ของกระเบนราหูตัวนั้น ทุกเดือนชาวบ้านจะนำธูปแดงไปปักที่กองหินนั้น เพื่อแสดงความเคารพ

ชาวสังกาอู่เป็นชาวเลเผ่าดั้งเดิมกลุ่มอุลกลาไวย์ เป็นคนกลุ่มแรกที่มาค้นพบเกาะลันตา และแยกออกเป็น ๓ กลุ่ม คือ บ้านในไร่ บ้างคลองดาว และบ้านสังกาอู่ ชาวสังกาอู่เมื่อก่อนอยู่ที่หัวแหลม ๒ ซึ่งในปัจจุบันมาอยู่ที่บ้านสังกาอู่เนื่องจากได้รับพระราชทานที่ดินจาก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (สมเด็จย่า) ที่ประสงค์ให้ชาวบ้านมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ไม่ต้องเร่ร่อนอีกต่อไป และให้คนกลุ่มแรกของชุมชนทุกคน มีวันเกิดเป็นวันที่ ๑ มกราคม นอกจากนี้ยังพระราชทานนามสกุลให้กับชนกลุ่มนี้อีกด้วย ได้แก่ ทะเลเล็ก หาญทะเล และช่างน้ำ

วิถีชีวิตของชาวอุลกลาไวย์ที่บ้านสังกาอู่

ความเป็นอยู่ของชาวอุลกลาไวย์ในหมู่บ้านสังกะอู่ จะมีลักษณะเป็นเครือญาติ โดยตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มในที่ดินของบรรพบุรุษของตนเอง ชีวิตประจำวันของชาวเล จะออกเรือหาปลาตั้งแต่ตี ๕ และกลับมาตอนบ่าย ๒ โมง จากนั้นจะรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ที่ลานของแต่ละกลุ่มบ้าน ชาวสังกาอู่ หรือชาวเลมีความเชื่อในเรื่องของวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติมีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บและการฝังศพโดยมี “โต๊ะหมอ” ผู้นำทางความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ พิธีกรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ และยังคงอนุรักษ์ไว้ได้อย่างเหนียวแน่นคือ พิธีกรรมการสะเดาะเคราะห์ที่เรียกว่า ประเพณีลอยเรือ อันเป็นประเพณีสำคัญในการแสดงความเคารพบูชาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่อยู่ในทะเล โดยจะจัดขึ้นปีละ ๒ ครั้ง ในเดือน ๖ และ เดือน ๑๑ ประเพณีดังกล่าวยังมีความสำคัญต่อการรวมญาติ ที่กระจายไปอยู่ในที่ห่างไกลมาเจอกันเพื่อรวมพิธี

ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไป ปัจจุบันชาวเลได้ตั้งรกรากอาศัยอยู่เป็นหลักแหล่งในหลายพื้นที่บนเกาะลันตา

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณารายงานการวิจัย
เรื่อง “แผนที่ดี”

วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๘ ณ โรงแรมรอยัลปรีนซ์เซส หลานหลวง

ผู้ทรงคุณวุฒิ

๑. พระมหาพงษ์นรินทร์ ฐิตวิโส	วัดสุทัศน์เทพวราราม
๒. ศ.สุมน อมรวิวัฒน์	ข้าราชการบำนาญ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๓. ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช	สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
๔. ศ.ดร.สุภางค์ จันทวานิช	สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. รศ.ดร.เบญจมา ยอดดำเนิน-แอ็ดติกัจ	สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ม.มหิดล
๖. รศ.อังคณา สายยศ	ข้าราชการบำนาญ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
๗. ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ	ข้าราชการบำนาญ ยูนิเซฟ
๘. ผศ.ดร.วัลย์ พานิช	คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๙. นายสงกรานต์ ภาคโชคดี	สำนักงานเครือข่ายงดเหล้า
๑๐. คุณทรงพล เจตนาวณิชย์	สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข
๑๑. ดร.มิชิตา จำปาเทศ รอดสุทธิ	สถาบันการบริหารและจิตวิทยา

**คณะกรรมการ
ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม**

พลตรี จำลอง ศรีเมือง	ประธานที่ปรึกษา
พลเอก บวร งามเกษม	ที่ปรึกษา
นายลิขิต เพชรสว่าง	ที่ปรึกษา
นายไพฑูย์ วัฒนศิริธรรม	ประธานกรรมการ
ผู้แทนกระทรวงวัฒนธรรม	กรรมการ
ผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการ	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานงบประมาณ	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
พลเอก ปรีชา เอี่ยมสุพรรณ	กรรมการ
พลตำรวจเอก เสรีพิศุทธิ์ เตมียเวส	กรรมการ
นายนิพนธ์ สุรพงษ์รักเจริญ	กรรมการ
ผู้แทนสำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน)	กรรมการ
ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม	กรรมการและ เลขานุการ

รายชื่อคณะกรรมการโครงการ

ที่ปรึกษา

นางสาวนราทิพย์ พุ่มทรัพย์

นางอรพรรณ พรสีมา

ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนา

พลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม

รองผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมและพัฒนา

พลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม

ผู้รับผิดชอบโครงการ

นางสาวศศิธร เล็กสุขศรี

นางสาวอมรรัตน์ อีรสรรเพชญ

นางสาวปริญธร บุญเนตร

นางสาวณัฐกฤตา หิรัญสุข

นักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ประภาภัทร นิยม

นางสาวมิรา ชัยมทาวงศ์

ธวัชชัย วจะเจตีย์ (ชาลี)

กฤษณ ไม้เต๊ะ (สน)

เด็ยว ทะเลลึก (เด็ยว)

เจษฎา กลีคุณ (โสบ)

หัวหน้าคณะวิจัย

นักวิจัย

ผู้ช่วยวิจัย

ผู้ช่วยวิจัย

ผู้ช่วยวิจัย

ผู้ช่วยวิจัย

ผู้เขียนรายงานการวิจัย

รองศาสตราจารย์ ประภาภัทร นิยม

นางสาวมิรา ชัยมทาวงศ์

บรรณาธิการ

นางสาวศศิธร เล็กสุขศรี

ผู้ประสานงานนักวิจัย

นางสาวศศิธร เล็กสุขศรี

นางสาวอมรรัตน์ อีรสรรเพชญ

ผู้จัดทำต้นฉบับ

นางสาวณัฐกฤตา หิรัญสุข